

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

Bács-Kiskun megye

IX.

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

Bács-Kiskun megye

IX.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Levéltárának kiadványai

Juhász István:

**FEJEZETEK KECSKEMÉT
ÉPÍTÉSZETÉNEK TÖRTÉNETÉBŐL**

Kecskemét, 1993

A sorozatot szerkeszti:
IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

ISBN: 963 7236 03 1 IX
ISSN: 0238-8847

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó: Dr. Iványosi-Szabó Tibor igazgató

Tipográfia: Szöllősi Béla

A Klapka-ház története

Kecskemét, Klapka u. 34. számú ház

1. Az épület és tulajdonosai

Napjainkban már neemcsak a helybeliek, hanem az ide látogató turisták is inkább a Bozsó-gyűjtemény hajlékaként ismerik ezt a házat. Természetes, hogy az a válogatott szépségű és gazdagságú népművészeti, iparművészeti, s nem utolsó sorban képzőművészeti anyag, amelyet Bozsó János Munkácsy-díjas festőművész gyűjtőszenvédélye felhalmozott falai között, inkább a művész nevét és felejthetetlen gyűjteményét kapcsolta ehhez az épülethez. Ezt a népszerűségét Bozsó János beköltözése előtt, omladozó falára erősített Klapka-emléktáblának nem sikerült negalapoznia. S mióta az ide látogató vendégek nagy csoportjai rácsodálkoznak a remekművű XV. századi ácsolt faládjára, vagy az ónedények, a népi korsók, a habán cserépedények és a gyűjtemény több ezer darabjának bármelyikére, akkor egy-egy pillantással emlékezetükbe vésik azokat a falakat is, amelyek már az 1832–34-es évek óta őrzik Klapka György diákkori emlékeit.

Ma már kilenc kiállítóterem, nagyméretű műterem, pihenőszoba, raktár és mellékhelyiség tartozik a Bozsó-gyűjteményhez. Ekkora alapterülettel nem rendelkezett az egykori Klapka-ház. Kibővítése előtt — 1973-ban — a már majdnem kétszáz évvel ezelőtt épült házból még csak az első három kiállítóteremnek megfelelő alapterület, vagyis az alapincézett épület állt.

Munkánk során a Bozsó-gyűjteménynek ezzel a legrégebbi részével foglalkozunk, s ennek történetét próbáljuk megírni, az eddig ismert adatok alapján.

Előjáróban néhány mondattal a ház különleges alakú és szokatlanul nagyméretű telkéről is érdemes megemlékeznünk.

Eredeti nagyságára jellemző, hogy 1961–62-ben ezen építették fel az építőipari vállalat, majd 1964–67 között két ütemben a tervezők székházait. Nagysága pontosan 809 négyszögöl volt, s ezen a területen majdnem négy szomszédos telek is elfért volna. A több mint fél hold nagyságú belterületi házas telekrészt történetének több mint kétszáz éve alatt mindig a legtehetősebb városi lakosok tulajdonában találjuk, hiszen a magas telekár, illetve ésszerű kihasználásának hiánya miatt kevésbé tehetősek aligha gondolhattak

megszerzésére. Történetének majdnem egész ideje alatt két utca — a mai Fecske, volt Reiszmann Sándor — és az ugyancsak mai Klapka utca — határolták. Különleges alakját az adta, hogy a Klapka-ház legmélyebbre nyúló udvari szárnyáig ért a mai Fecske utca 23. számú telek, így maga a lakóépület a félholdas ingatlannak a Klapka utca nyúlványán helyezkedett el.

Telkének egykori tulajdonosairól, a város társadalmában elfoglalt helyeikről, vagyoni állásaikról — a helyi levéltár gazdag anyagának jóvoltából — a XVIII. század elejéig visszamenően is beszélhetnénk. Miután elsődleges feladatunk a Klapka-ház történetének megírása, ezért a tulajdonosok krónikáját elegendőnek ítéljük azzal a családdal kezdeni, amely a házat felépítette.

Könnyű helyzetünk lenne, ha rendelkeznénk a ház építési engedélyével, vagy legalább átlapolozhatnánk a stíluskritikai alapon vélt építési idő tanácsijegyzőkönyveit. Ezeket azonban megsemmisítette a pusztaság.

Ha utcai homlokzata — rendkívüli szerénysége miatt — egyáltalán elárul valamit építési idejének stílusirányzatáról, akkor arra a későbarokkra kell gondolnunk, amely a már-már a klasszicizmusba való átmenet korát idézi.

De ebből a korból nincsenek tanácsijegyzőkönyvek, így helyettük a Klapka-ház építési idejére pincébe beépített mestergerendára vésett 1786-os évszám ad tájékoztatást. Valószínűleg nem tévedünk, ha ezt az évet tekintjük az építés idejének, hiszen az évszámmal jelölt gerendának olyan a pince szerkezetében elfoglalt helye, hogy beépítése csakis a pincével együtt történhetett.

Különös gondot fordítottunk a ház egykori tulajdonosainak megismerésére. Már kutatásaink kezdetén rendelkezésünkre állt a város tizedeket feltüntető és házsámokat is tartalmazó térképe. Ezen a Klapka-ház 1832-ben, vagyis Klapka György első kecskeméti diákéveiben VI. tized, 1944. számmal volt jelölve, és ekkor a házat Klapka Friedrich császári és királyi hadnagy tulajdonában találtuk.¹

1. Bács-Kiskun Megyei Levéltár IV. 1504 Kecskemét város Tanácsának iratai, összeírások. Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzése 1831–32. Tekintettel arra, hogy a felhasznált levéltári anyag mindegyike innen való, később csak a fondok és az állagok jelzéseit rögzítjük.

Nagyon hamar rájöttünk a „Vagyon és népösszeírás” különböző évjáratait lapozgatva, hogy a magisztrátus adószedői majdnem évenként más–más házszámmal jelölték a kérdéses építési telket. Átmeneti zavart keltett az is, hogy 1817-ben az addigi VI. tizedet II. tizedre módosították. Azzal is számolnunk kellett, hogy mintegy két évszázad alatt a háztulajdonosok is többször változhattak, így az összeírások sorai között könnyen szem elől veszíthettük volna az épületet. Ennek elkerülésére minden évben a két első és a két hátsó szomszéd neveivel egy csoportban kerestük a Klapka–ház mindenkori tulajdonosát. Így jutottunk el Nemes Deák Pálhoz, aki családjának igénye és gazdálkodásának szükséglete szerint építette fel a Klapka–házat és rendezkedett be a szokatlanul nagymértékű telken.

Deák Pál elődei I. Lipót császártól és magyar királytól 1665. május 2-án kaptak ún. armális nemességet. (Ennek keretében a királyi okirat csupán nemesi címet, de birtokot nem adományozott.)

A család leszármazottai a „Diósadi” előnévvel különböztették meg magukat a város más Deák családjaitól. Ennek az ágnek több képviselője élt Kecskeméten, mint pl. László, Gyula, Ferenc, Lajos stb.²

Tagjai nemcsak a városi apparátus tisztikarában viseltek jelentős tisztségeket, hanem gazdasági életének is számon tartott egyéniségei voltak. Egyik későbbi leszármazottuk Diósadi Deák László a múlt század második felében a Kecskemét vidéki Gazdasági Egyesület által kiadott bizonyítvány szerint „a mezei gazdálkodás, úgy a jószágtenyésztés, mint a gyümölcs- és bortermeles terén tagtársaink között első helyen áll.”³

A családnak a Klapka–házat építő tagja — jelentős mezőgazdasági termelési potenciál mellett — elsősorban a város vezetőinek tisztikarában jeleskedett.

Deák Pál nevével a tisztségviselők névsorában 1773-ban találkoztunk először. Ettől kezdve, egy–egy év (összesen hat év) kihagyása mellett 1794-ig szerepel a magisztrátus tagjainak sorában. A

2. SZAPPANOS Károly: Kecskemét régi nemes családai. Kecskemét, 1944.

3. BENDE László: A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermelés fejlődéstörténete. Kecskemét, 1929. 187. p.

csúcsra 1793. november 1-én jutott fel. Ekkor a tanács tagjainak bizalmából a város főbírájának választották, s ezt a tisztségét az akkor szokásos módon egy éven át viselhette volna. Fontos és nagy felelősségű posztjának nem egészen félidején, 1794. április 24-én, 55 éves korában meghalt.⁴ Előzőleg is bizalmi állásokat töltött be, volt városgazda, esküdt, tanácsos, adószedő, borbíró, s két éven át pénztáros.⁵

Deák Pál is, mint a tanácsi tisztikar sok tagja, törvényismerő és közülük legtöbb ügyvéd volt, így őt is joggal sorolhatjuk a jogi végzettséget szerzett, kiművelt emberfők közé.

Családja jómódban élt, nemcsak azért, mert tisztségénél fogva jelentős honoráriumot és különböző természetbeni juttatást élvezett, hanem azért is, mert anyagi javai is számottevők voltak. Házának építési évében — 1786-ban — a lakosság vagyoni összeírásában a következőt olvashatjuk: háza körül 3 szolgát és 1 szolgálót alkalmaz, 16 jármos ökröt, 4 hámos lovat, 55 db vágómarhát, 1 db fejőstehenet, 63 db növendékmarhát, 4 db ménlovat, 5 db csikót, 140 db juhot és 30 db sertést tart. Ezenkívül volt egy háza, 16 hold szőlője, valamint 157 hold bérelt földje és 170 hold ún. pénzes kertje, amely a mai Városvölgy területén, a város legjobb termőképességű földjei közül volt számára kijelölve.⁶

A korabeli családmódnak megfelelően a főbírónak is népes családja volt. Hat gyermeke: három fia, (István, László, Pál) és három lánya (Ilona, Anna, Liza) született. Családjára vonatkozó ismereteink legnagyobb része az 1790. június 29-én kelt, s 1793. június 28-án kiegészített végrendeletéből valók. Ebben saját kezűleg írja, hogy gyermekei két feleségétől származnak, így végrendeletét „minden pörnek eltávoztatására” állította össze. Második feleségét Dezső Erzsébetnek hívták. (Első felesége 1785-ben halt meg.)

Végrendeletében házának — a későbbi Klapka-ház építéséről is megemlékezik, amely megerősíti a pince mestergerendáján olvasható 1786-os évszám jelentőségét, és a Deák családnak az építésben

4. A R. Katolikus Egyház Kecskeméti Főplébániájának is. Halotti anyakönyv 1761–1807. évekre 2. kötet 520. p.
5. XV. 8. BALLA János Kecskemétre vonatkozó feljegyzései. Kecskemét város bíráinak nevei 1591–1890. években.
6. IV. 1504./m Összeírások: Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzése az 1785. évre.

játszott szerepét. Örökhatározó okmányának 6. pontjában írja: „Mint hogy a házamat magam, fundamentomából újra minden épületestől készítettem.”⁷

Kétségtelen, hogy az épület korának minden igényét kielégíthette. Egyaránt gondoltak a tervezés során egy nagyobb család igényeire, s ugyanígy a mezőgazdasági termelés szükségleteire is. Több mint száz négyzetméter alapterülete volt a lakásnak, amelyet az egész ház alatt épített pince és nagy padlástér egészített ki. Dongaboltozatos pincét alakítottak ki az „L” alakú épület utcára merőleges szárnya alatt, a bortárolás céljaira, míg az utcával párhuzamos rész alatt ún. síkfödémes magtárpincét terveztek. Ez a magtárpince — szerkezeti szempontból — a Klapka-ház legérdekesebb része. Általában a pincéket a legkülönbözőbb boltzatokkal fedik be, s szinte egyedülálló a mestergerendás fafödémrel kialakított — nagyrészt föld alatti — tárolótér. Másik érdekességét a mestergerenda alátámasztása jelenti. Miután a pince egész hosszában végigfutó 19x15 cm méretű vaskos mestergerenda — megterhelve a méterenként ráfektetett födémgerendákkal és a padozat súlyával — jelentősen behajlott volna, így alátámasztásról kellett gondoskodni.

Megoldásként a gerenda hosszának közepén két boltívet építettek egymástól 1,80 m távolságra, és ezekkel támasztották alá a fagerendát. Érdekesség még a függőleges pincefalak és a boltívek között kifeszített ún. fiókiévek is, melyeknek inkább esztétikai, mint statikai szerepük van.

Több mint kétszáz évi fennállása után — ha egyáltalán volt is — ma már semmit sem tudunk eredeti építési terveiről. Ezek felvilágosítást adhattak volna alaprajzi rendszeréről, szerkezetéről, melyek hiányában az 1955–57. évi felújításakor végzett bontások alapján tudjuk, hogy felmenő falai vegyes anyagból, vályogból, téglából és ún. „réti mészkőből” készítették.⁸

Födémei fagerendák felhasználásával épültek, és nagy a valószínűsége annak, hogy ebben az időben még a nemes ember, a nagy tekintélyű városi vezető háza is nádfedésű, vagy jobb esetben zsindefedésű lehetett. Ez annál is inkább hihető, hiszen ekkortájt még

7. IV. 1504/v Végrendeletek. 1794. I. 17.

8. A réti mész kő a szikes, vizenyős legelők gypszintje alatt, gyakran egy méter vastagságban halmozódik fel, melynek mészsanyagát széndioxid tartalmú talajvíz oldja ki.

a Nagytemplomnak is lenmagolajjal tartósított zszindelyfedése volt, ugyanígy ekkor még nagyon kezdetleges volt a „cserep sindel” készítése. Bár 1770-ben a r. k. egyház már égettetett cserepet, de a város csak 1807-ben, majd 1817-ben alkalmaz olyan „téglás mestert”, aki évi 5–6000 cserepet készít. Tehát ekkor még ez a termék alig kapható és nehezen megfizethető.⁹

Nád- vagy zszindelyfedésre utal az a körülmény is, hogy 1794. július 10-én a főbíró háza is leégett.¹⁰

Égését nem kéménytűz vagy gondatlanság okozta, hanem ez is áldozatul esett a várost ez idáig pusztító leghatalmasabb tűzvésznek, melynek során 913 ház és 20 szárazmalom semmisült meg.¹¹

Ebből az alkalomból a város belterületi lakóházállományának — jó közelítéssel — a harmadrésze lett a tűz martalékává. Hét évvel korábban ugyanis a II. József féle népszámlálás során a belterületen 2.926 házat írtak össze. S talán még fel sem építették a leégett házakat, 1795. nov. 3-ikán ismét égett a város. Ezúttal 512 ház és 12 malom pusztul el.¹²

A későbbi Klapka-ház telkét Deák Pál szüleitől örökölte. Még 1774-ben Deák Mihály volt a vagyoni összeírásban tulajdonosként feljegyezve, a következő évben már Deák Mihályné asszonynevéen találjuk. Deák Pál neve 1778-ban olvasható először a feljegyzésekben.¹³

Az első végrendeletében, 1790-ben — özvegyének haszonélvezeti jogát fenntartva — házának felét István fiára, másik felét pedig két „neveletlen aprós Leánykaira” (Anna és Liza) hagyta. Végrendeletét 1793-ban módosította, mert a két évszám közötti időben még két fia (László és Pál) született, s róluk is gondoskodnia kellett. Újabb rendelkezésében három fiára hagyta a házat, és leánykait 100–100 tallérral kártalanította. Tény azonban, hogy az 1794–95. évekre

9. IV. 1504/a Kecskemét város Tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1817. febr. 7. 58. p.
10. IV. 1504/m Összírások: Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzése az 1794–95. évekre.
11. ENTZ Géza — GENTHON István — SZAPPANOS Jenő: Kecskemét. Budapest, 1961. 44. p.
12. Uo.
13. IV. 1504/m Összírások: Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzése az 1774. és az 1778. évekre.

összeállított vagyoni összeírásban már Deák István van a Klapka-ház „gazdájaként” feljegyezve.

Jóllehet, hogy Deák István — apjához hasonlóan — szintén jogvégezett ember lehetett, mégis elsősorban gazdálkodott, vagy szellemi szabad pályán próbált érvényesülni. Foglalkozásának jobb megismerése miatt átlapoztuk a város bíróiról és tisztségviselőiről készített összeállítást, de nevét csak 1799–1800., illetve az 1801–1802. évi névsorokban találtuk meg. Az első évi névsorban városgazdaként, a második évben pedig adószedőként szerepelt. Városgazdaként 1800-ban az ő feladata volt a kásamalom és a városháza helyreállítása.¹⁴

Annak ellenőrzéseként, hogy nem tévesztettük-e össze egy másik Deák Istvánnal, ismét a város lakosainak vagyoni összeírását lapoztuk át. Ezekben az 1801–1802. évre készült lapokon — a Klapka-ház akkori postacímén (II. tized 423. sz.) — megtaláltuk a tulajdonos neve mellett az „exactor”, az adószedő megjelölést.¹⁵

Lényegileg Deák István birtoklásától kezdve nyugodt, csendes élet zajlott a Klapka-házban. Családjáról jóval kevesebbet tudunk, mint apjának — Deák Pál főbíró — családjáról.

Nem kétséges, hogy a tűz utáni helyreállítást már az új gazdának kellett elvégeztetnie, s ehhez az 1795. V. 18-án kelt tanácsi határozat adott engedélyt. Tudjuk azt is, hogy 1802. VIII. 4-én egy kislány született a családban, akit Krisztina névre kereszteltek.¹⁶

István vagyonát apai öröksége alapozta meg, amely általában növekedett, de nagysága időnként jelentősen ingadozott. Legkiterjedtebb gazdálkodást 1798–99. években folytatott, mert a vagyoni összeírás szerint az akkor szokásos térmérték meghatározás szerint 60 „zsákos” szántóföldet (60 katasztrális hold) és 16 hold szőlőt művelt.¹⁷

14. IV. 1504/a Tanácsi határozatok 1787–1842. 1800. ápr. 17-ikén kelt határozat.
15. XV. 8 Balla János Kecskemétre vonatkozó feljegyzései. Kecskemét város bírójának nevei 1591–1890. és BKML. IV. 1504/m összeírások: Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzése 1801–1802. évekre.
16. A R. Katolikus Egyház Kecskeméti Főplébániájának is „Eskettek anyakönyve” 1812–1826. 131.
17. IV. 1504/m Összeírások: Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzése 1798–99. évekre.

Hosszú időn át, 1823-ig tartó nyugalmas időszak alatti eseményekről csupán azt érdemes megemlíteni, hogy 1817-ben módosították a városban a tizedbeosztást és a házak számozását. Ezúttal a Klapka-ház a VI. tized 1956 számot kapta, a II. tized 423 sz. helyett,¹⁸ amely házsám viszonylag sűrűn változott.

Kronológikus sorrendben haladva, érdekes családi eseményként említjük, hogy az 1802-ben született Deák Krisztina 1824. március 22-én férjhez ment Klapka Friedrich császári és királyi hadnagyhoz. A róm. kat. egyház „Eskettek Anyakönyvéből” megtudjuk, hogy a vőlegény 24 éves (tanúja Kardeter József), míg a menyasszony 22 éves. (tanúja Bulin János) volt.¹⁹

Ugyancsak 1824-ben szomorú esemény is történt a családban. Ezúttal Ns. Deák István a családfő, október 21-én távozott az élők sorából.²⁰ Jól követi az eseményeket a vagyoni összeírás, hiszen 1823–24 években a VI. tized 1956 sz. ház tulajdonosa még Deák István, 1824–25-ben már Ns. Deák Istvánné, szül. Dezső Anna volt.

Miután a katonai ügyeket minden időben titkosan kezelték, így aligha tudhatjuk meg, hogy Klapka Friedrich hadnagy mikor került Kecskemétre. Nagyon valószínűnek látszik, hogy a napóleoni háborúk óta már a városban állomásozó Lotharingiai 7. számú Császári és Királyi Vértess Ezered törzskaránál teljesített szolgálatot, amely a régi megyei tanács épületébe beépített ún. Óbester-házban, vagy ezredesi laktanyában székelt. Beosztását egyik gyerekének 1836. évi anyakönyvéből ismerjük, ahol „EXMILES OFFICIALIS” bejegyzést találtuk. (volt katonai irodatiszt).

Klapka Friedrich már az 1827–28. évekre készített vagyoni összeírás szerint hivatalosan is tulajdonosa volt az akkor VI. tized 1953. sz. alatt nyilvántartott telkes lakóháznak, amelyhez felesége, nemes Deák Krisztina apai örökségként jutott hozzá, s ezt hitestársától pénzen megváltotta.²¹

18. IV. 1504/m. Összírások: Kecskemét város lakosai vagyónának feljegyzése 1818–18. évekre.
19. A R. Katolikus Egyház Kecskeméti Főplébániájának is. „Eskettek anyakönyve” 1812–1826. 131. p.
20. A R. Katolikus Egyház Kecskeméti Főplébániájának is. Halotti anyakönyvek 1808–1826.
21. IV. 1504/m Összeírások: Kecskemét város lakosai vagyónának feljegyzései az 1823–24. és az 1824–25. évekre.

Szinte teljesen biztosra vehetjük, hogy már 1826-ban is tulajdonosa volt a háznak, de a vagyoni összeírások két évének (1825–26 és 1826–27) hiánya miatt ezt nem bizonyíthatjuk, de más forrás alapján joggal feltételezhetjük.²²

Klapka Friedrich nemcsak egyszerűen lakta a Klapka-házat, hanem hatalmas telkének hasznosítására és gazdaságának fejlesztésére is törekedett.

Úgy tűnik, hogy ebben az időben megfelelő jövedelmet hozhatott egy-egy szárazmalom működtetése, vagy minden nemes ember tekintélybeli ügye lehetett a malom, mert Klapka Friedrich is sokáig ostromolta a különböző hatóságokat egy malom felépítése ügyében.

Még 1826 őszén kért engedélyt a városi tanácstól, hogy saját, nagy kiterjedésű telkén megvalósíthassa elképzelését. Kérelmében arra hivatkozott, hogy feleségének nagyapja, Deák Pál ugyancsak egy szárazmalom itteni felépítésére már 1793. szeptember 10-én engedélyt kapott. Ügyét 1826. november 3-án tárgyalta a „Tanácsi Gyűlés”, amely az engedélyt nem adta meg. Arra hivatkozott, hogy az 1819. évi tűzvész után hozott rendelet nemcsak hogy a malmoknak a városban való felállítását tiltja, hanem a meglévőeknek a kitelepítését is elrendelte. Klapka hadnagyot ez nem nyugtatta meg. Fellebbezett a járási főszolgabíróhoz, a megyei alispánhoz, de eredménytelenül.

Klapka Friedrich fellebbezésében leírta, hogy telkén egy nagyméretű, náddal fedett épületet bontat le a malom helyéről, s ezáltal csökkenti a beépítés sűrűségét. Malmát ún. „kő lábakkal” és cserépfedéssel kívánja felépíttetni, így a tűzi veszedelem ellen nagyobb biztonságot teremt a portáján, amit még azzal is fokozni kíván, hogy a malom és a szomszédos épület közötti távolságot három ölben (5,68 m) határozza meg.

Ezekkel az érvekkel szemben a magisztrátus is kifejtette saját elgondolásait a főszolgabíró és az alispán kérdéseiben adott válaszában. Innen tudjuk, hogy Kecskeméten a malomépités nem szerepelt a lakosok jogai között, mert az a város földesúri jussa, amit meg kell szerezni, ki kell érdemelni. Rögzítette azt is, hogy 34 évvel ezelőtt Deák Pál, az akkori főbíró sem kapott juszt a malom építésére, de ha történetesen megkapta volna, nem jelentheti azt, hogy ezzel a

22. IV. 1504/e Rendeleték. 1826. november 3. N. 653.

jussal a malom telkének mostani birtokosa is élhet. Ilyen juss Klapka Friedrichet azért sem illette, mert 1828-ig még a város lakosai közé sem kérte magát, s akinek nincs polgárjoga Kecskeméten, az városi birtokot sem szerezhet.

Igazságtalanok lennénk, ha ezúttal elhallgatnánk, hogy Deák Pált nem érdemtelensége miatt zárták ki a malom építéséből, hanem a város ezen a helyen vonakodott az engedélyt megadni. Húséges, huzamos, és a város javára végzett hasznos szolgálataiért a monostori pusztán kapott kellő nagyságú javadalmi földet, így 34 éven át sem ő, sem a fia sohasem szorgalmazta a malom építési jogának megszerzését.

Nemcsak Deák Pál, hanem Klapka Friedrich malomépítési engedélyének kiadásánál még az a szempont is befolyásolta a tanácsot, hogy a malmok száma ne szaporodjon, mert a nagy ráfordítással felépített vagy megvásárolt malmok tulajdonosai ezáltal számottevően károsodhatnak, elsősorban a berendezés kihasználtsága miatt. Úgy tűnik, hogy ez a korlátozás ésszerű intézkedés volt, mert ebben az időben 86 lóvontatású szárazmalom működött a városban.²³

Klapka Friedrich gazdálkodását és a város életével való azonosulását jól megvilágítja szomszédjával, Dékány Istvánnal támadt vitája.

Szomszédja, 1835. július 31-én tartott Tanácsi Gyűlésen tárgyalta panasza szerint a szentlőrinci pusztában 30 hold városi földet, Klapka Friedrich pedig ugyanitt a város kaszálóját bérelte. Dékány István bejelentésében leírta, hogy a kérdéses földet olyan reménység mellett vette bérbe, hogy állatait a Klapka Friedrich által bérelt városi kaszáló kútján szabadon itathatja, s a szénatermés betakarítása után ott legeltethet és tanyázhat, illetve teleltethet. Reményeiben csalódott, mert Klapka Friedrich semmit sem engedett meg, s így a tiltások miatt sok kárt szenvedett. Erre való hivatkozással kérte a Tanácsot, hogy az itatás, tanyázás és a legeltetés ügyében Klapkával kötendő egyezséget segítse elő. Amint Gassich János másodbíró jelentéséből megtudhatjuk, az egyezkedés nem járt ered-

23. XV. 1. A Bács–Kiskun Megyei Levéltár térképgyűjteménye. B/ Kecskemét város térképtára, Kecskemét 1820. és 1832. évi állapotát feltüntető egyesített térkép.

ménnyel, mert a legelő bérlője minden feltételtől mentesen kapta meg a terület használatát, ezért az 1835. szeptember 1-én tartott Tanácsí Gyűlés Dékány István panaszát elutasította.²⁴

A római katolikus egyház születési anyakönyveinek átvizsgálásával megállapítottuk, hogy Klapka Friedrichnek és Deák Krisztinának Kecskeméten négy gyereke született. Az anyakönyvek szerint Károly 1826. IX. 30-án, Karolina 1829. V. 6-án, Antal 1832. VI. 14-én, Alajos 1836. VII. 9-én lett az anyakönyvbe bejegyezve. Közülük Károly és Karolina volt a diák Klapka György játszótársa, és velük tanulta a magyar nyelvet is.

Úgy tűnhet, hogy túlságosan sokat foglalkoztunk Klapka Friedrich kecskeméti tevékenységével, de az elmondottakat fontosnak ítéltük, mert meggyőződésünk, hogy az ő huzamosabb itteni jelenléte, rendezett családi élete és otthoneremtése nélkül nem valószínű, hogy Klapka György kecskeméti diák lehetett volna.

2. Klapka György diákévei Kecskeméten

Ha nem ismernénk a családi háttér nyugtató vonzását, könnyen elhíhetnénk, hogy a távoli vidék fiai azért jöttek Kecskemétre tanulni, mert minden időben országosan ismert, híres iskolái voltak. Nem vitatjuk Kecskemét iskoláinak valóban jó színvonalát, de ez még önmagában nem vonzotta volna ide sem Petőfi Sándort, sem Klapka Györgyöt.²⁵

Klapka György gimnáziumi tanulmányainak kecskeméti folytatását jelentős körülmények befolyásolták. Tudnunk kell, hogy szülővárosában, Temesváron éppen olyan hatosztályos piarista gimnázium működött, mint Kecskeméten, amelynek négy alsóbb osztályát

24. IV. 1504/c Rendeleték. 1835. N 469.

25. Petőfi esetében az ország sok településén volt evangélikus iskola, de anyai rokona, Hrúz Mihály Kecskeméten lakott, és mellesleg az iskolát fenntartó evangélikus egyház főgondnoka volt. De itt lakott keresztanyja, Kovácsy Ferencné Dinka Anna, s ugyancsak itt volt apjának egyik üzlettársa, Hábel József hentes mester is. Így érthető, hogy az öt és fél esztendő fiúcskát Kecskemétre hozták tanulni, ahol Hrúznéknál, Kovácsyékéknál és Hábeléknél lakva olyan gondolkodást és szeretetet kapott, amely némileg pótolta a szülői házat. A családi kapcsolatok mellett Petőfi esetében nagyon fontos szempont, hogy Kecskeméten latint is tanítottak, amely a továbbtanulás érdekében nélkülözhetetlen volt.

ott végezte. Mind a temesvári, mind a kecskeméti piaristáknál a latin volt az oktatás nyelve. Temesváron szüleivel, testvéreivel élhetett. Apja a város egyik legbefolyásosabb emberének hírében állott, hiszen nyomdatulajdonos, s 1819-től 1833-ig Temesvár polgármestere volt.²⁶

Felvetődik a kérdés, hogy Klapka György miért Kecskeméten folytatta középiskolai tanulmányait. A választ saját maga adja meg Emlékeimből című könyvében, ahol ezt írja: „Eddigelé csak németül és latinul beszéltem. Az a két esztendő, melyet Kecskeméten, atyám egyik fivérénél töltöttem, elég volt arra, hogy a magyar nyelvet is tökéletesen elsajátítsam”²⁷

Nyilvánvaló, hogy az ország más helyein is volt piarista gimnázium, másutt is nyílt volna lehetőség a magyar nyelv elsajátítására, de az a családi háttér, amelyre a szülők bátran rábízhatták a 12 éves fiút, az Kecskeméten, Klapka Friedrichnél volt a legmegnyugtatóbb.

Klapka György családja a morvaországi Znaimból származott. Elsőként nagypapja, Klapka Károly gyógyszerész jött Magyarországra, a XVIII. század második felében, jóval az utolsó török háború előtt.

Olyan feladatot kapott a kormánytól, hogy tábori gyógyszerterákat állítson fel a Bánátban és a környező vármegyékben.

Aradon telepedett le. József nevű fia, Klapka György édesapja, mint főhadnagy részt vett a Napóleon elleni nemesi felkelésben. 1807-ben Temesváron könyvnyomdát vásárolt, majd 1815-ben megnyitotta 4000 kötetes kölcsönkönyvtárát, amely az ország vidéki városaiban az első ilyen intézmény volt. Nyomdáját megtartva 1819-től tizennégy éven át — 1833-ig — Temesvár szabad királyi város polgármesteri tisztét töltötte be.²⁸

Klapka József polgármesternek népes családja volt. Első házasságából három fiú (József, Nándor, Adolf) és egy leány (Terézia), míg a második házasságából (felesége Kehrler Julianna) egy lány (Júlia), majd a család utolsó sarjaként ismét egy fiú (György) született.

26. Magyar Életrajzi Lexikon. I. kötet Bp., 1967. 933. p.

27. KLAPKA György: Emlékeimből. Bp., 1886. 12. p.

28. Magyar Életrajzi Lexikon I. kötet. Bp., 1967. 933. p.

Első felesége Terézia lányának születésekor, 1817-ben halt meg. 1818-ban ismét megnősült, de négyévi házasság után a fiatal, még alig 20 éves hitestársa, 1822-ben szintén meghalt. Klapka György, a legkisebb fiú ekkor még csupán két éves volt.²⁹

Apja hosszabb időn át próbálkozott azzal, hogy régi cseh nemesiségét Magyarországon is elismertesse, ezt azonban nem sikerült elérnie, így a magyar nemesség elnyeréséért folyamodott. Végül is 1844. július 15-én V. Ferdinánd királytól címeres nemesi levelet kapott.³⁰

Klapka György 1820. április 7-én született Temesváron. Már nyolcéves korában elvégezte az elemi iskola szükséges osztályait, s az ottani piaristák gimnáziumába került.

Itt végezte el a hatosztályos középiskola négy alsó, ún. „grammatikai” osztályát.

Rövid kitérő után — mialatt papi pályára próbálták irányítani — került Kecskemétre 1832-ben, hogy megtanulja a magyar nyelvet, amely a pozsonyi országgyűlés rendelete szerint minden magyar állampolgárra nézve kötelező volt, s hogy itt elvégezze a gimnázium két felső humanista osztályát a piaristáknál.

Klapka György Kecskeméten nagybátyja, Klapka Friedrich és neje, nemes Deák Krisztina vendégszeretetét élvezte, s velük lakott a mai Klapka utca 34. szám alatti házukban. Természetesen az utcát akkor még nem a mostani néven ismerték, hanem Csongrádi-kis utcának hívták. Naponta innen ballagott az alig több mint 800 m távolságra eső gimnáziumba. Útközben több látnivaló tárult a szemei elé.

Minden valószínűség szerint a mai Technika Háza helyén vagy az OTP Megyei Igazgatósága telkén, az egykori Hrúz féle portán álló malmoknál nézelődhetett legtöbbit, hiszen ezek előtt minden nap el kellett haladnia. Útja elvezetett a mai SZTK helyén álló egykori „Arany Sas” vendégfogadó mellett is, ahol szintén mindig láthatott valamit.

Távoli vidékről érkező, vagy éppen oda induló kocsik mindig állhattak a fogadó előtt, vagy a kocsibeállóban. Gyakran láthatta,

29. Klapka: i. m. 12.

30. Klapka: i. m. 22. valamint Nagy Iván: Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1860. 269. p.

amint a „Serház” hatökrös társzekere befordult az épület elé. Min- dig találkozhatott lajtoskocsikkal, amelyek az ivóvizet hordták.

Mindezek, de maga a város is merőben új élményekkel gazdagí- tották a mindenre fogékony Klapka Györgyöt. Itt mást látott mint szülővárosában. Kecskemét természetes, akadályoktól mentesen szétterülő város még ekkor, ahol a főterét körülálló templomtornyok emelkedtek. Jóllehet, hogy a népesebb Pest és Debrecen után az ország harmadik legnagyobb városa, mégis más mint Temesvár. Kecskemét főleg mezőgazdasági termelésből, állattartásból élő mezőváros, Temesvár viszont polgári berendezkedésű, szabad királyi város. Klapka György ezt írta róla: „Temesvár ekkoron Magyaror- szág egyik legélénkebb és legcsinosabb városa volt, annyira, hogy lakosai a szép egyenes utcákra, s az ezeken díszelgő egy-két emele- tű házakra büszkén „Kis Bécs”-nek nevezték. A várost nagyszámú és még nagyobb birtokú nemesség és kiváló műveltségű serény pol- gárság lakta.³¹

Klapka György kecskeméti diákéveivel összefüggésben azt is vizsgálunk kell, hogy a piaristák épületeiben hol kereshetjük az egykori diák nyomait.

Magyarországon a középiskolai oktatást az 1777. évben kiadott „Ratio aducationis”-szal szabályozzák első ízben.

Ez a szabályozás kedvező befolyást gyakorolt a helyi piarista oktatásra, amely jelentős fejlődésnek indult. S mikor II. József 1787-ben megkövetelte a német nyelvű oktatás és a tandíjfizetés bevezetését, szinte elnéptelenedett a gimnázium.

Fennmaradásához nagy segítséget adott az I. Ferenc által 1806- ban bevezetett „Nova Ratio”, amely hatosztályossá, vagyis nagy- gimnáziummá emelte a tanintézetet. Bár ezután sem magyarul, hanem latinul folyt a tanítás, mégis úgy emelkedett a tanulók szá- ma, hogy a helyszűke már akadályozta a gimnázium fejlődését. Ekkor az iskola a templom bal oldalán (szemben állva) elhelyezett épület földszintjén volt.

Ez a kínzó helyszűke vetette fel egy új, megfelelő nagyságú gimnáziumi épület emelésének szükségességét. Helyét a templom jobb oldalán jelölték ki, hat tantermesre, s a templom bal oldalán álló régi gimnáziumra való tekintettel ezt is egyemeletesre tervez-

31. KLAPKA: i. m. 7–8.

ték. Alapkövét 1825. április 30-ikán Dani Zsigmond igazgató helyezte el. Építését adományokból kezdték meg, amelyek rövid idő alatt elfogytak. Adományával még a helybeli evangélikus egyházközség is támogatta az építést, mert tízezer darab égetett téglát ajándékozott a piaristáknak. Nem késlekedett támogatásával a piarista rend kormányzója, a váci püspök, de még a rendet Kecskemétre telepítő Kohári herceg örököse sem. Segítségre szólították fel az egész város lakosságát is, így nagyon sokan vállaltak áldozatot a gimnáziumért. Ilyen közös összefogás eredményeként 1832. május 24-én átadhaták rendeltetésének az épületet.³²

A kapualjában elhelyezett tábla elsősorban a közös összefogást örökíti meg a következő szöveggel: „Kecskemét Városának Róm. Kat. Tanácsa és polgárai a tudományoknak emeltették 1832-ik esztendőben.” Ettől az évtől kezdve a piaristák gimnáziuma ebben az épületben működött.

Miután az iskolai évek szinte mindenütt és minden iskolatípusnál ősszel kezdődtek, (a helyi református gimnáziumban debreceni mintára november 1-én) ezért Klapka György, aki 1832 őszén kezdte a gimnázium V.-ik osztályát Kecskeméten, csakis az új épületben tanulhatott. Így nem helyes a régi iskolára helyezett tábla tájékoztatása, amely azt hozza az érdeklődők tudomására, hogy: „Ebben az épületben tanult... Klapka György 1832-ig”

Ha végiglapozzuk a piarista gimnázium korabeli nyilvántartásait, az első humanista osztály 38 növendéke között a temesvári polgármester fiának a nevét is megtalálhatjuk. Mind a két kecskeméti éve alatt példás magaviseletű, eminens tanuló volt. Tanulmányi ideje alatt a gimnázium igazgatója Cserbay Lipót volt.³³

Erről a két évről ezt írja Klapka György: „Itt a legjobb sikerrel végeztem be gimnáziumi tanulmányaimat, tudtam egész rakás latin és magyar, többnyire szabadságdalt, így felkészülve aztán az 1835-ik évben Szegedre mentem a lyceumra.”³⁴

Kecskeméten a róm. kat. középiskolai oktatásnak a „Ratio educationis” által meghatározott három tagozatából csak a latin iskola,

32. PALÁSTHY Károly: Kecskemét közoktatásügye a múltban és a jelenben, Kecskemét, 1899.

33. A Piarista Gimnázium Katalógusa. Kecskemét, 1832–1834.

34. KLAPKA: i. m. 12.

vagyis a négy alsó osztályos, ún. grammaticai — és a két felső osztályos humanista — tagozat működött.

Itt nem rendezkedtek be a filozófiai kurzusra, vagyis itt nem volt kétéves lyceumi oktatás, ezért vezetett Klapka György útja Kecskemétre Szegedre.³⁵

Klapka távozása után, 62 év múlva egy táblát helyeztek el a későbbi Klapka ház homlokzatán, amely azt tudatja az utókorral, hogy „Klapka György 1848–49 — honvéd tábornok e házban lakott tanuló korában 1832–34-ben.” Ezúttal nem akarjuk és főleg nem szeretnénk a tábla szövegének hitelességét kétségbe vonni, de Klapka György itteni tartózkodása körül nem tűnik minden világosnak. Ha lapozgatjuk a „Szabados Kecskemét Városa Lakosai Vagyonának Feljegyzéseit”, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a későbbi tábornok nagybátyja, Klapka Friedrich 1827 és 1832 között tulajdonosa volt a háznak, s elfogadható módon igazolható az 1826. évi birtoklás is (hiszen emlékezhetünk rá, hogy ez év őszén engedélyt kért a tanácstól, nagy kiterjedésű telkén egy malom felépítésére), de ezentúl háztulajdonosként nem találkozhatunk a nevével.

Tudnunk kell, hogy Klapka György 1832 szeptemberétől 1834 júniusáig végezte tanulmányait Kecskeméten. S itt mindjárt felvetődik az első kérdés, hol lakott Klapka György, ha a második kecskeméti diákéve alatt a kérdéses ház Faragó József tulajdonában volt. Gondolhatunk arra, hogy új tulajdonosa lett a háznak, de ettől még Klapka Friedrich és vendége itt lakhatott. Ilyen esetben azonban az összeírás feltünteteti a tulajdonos mellett a lakóit is.

Ezt ebben az esetben nem így találtuk. Elképzelhetőnek tűnik az a megoldás is, hogy Klapka Friedrich eladhatta az eddigi VI. tized 1944. szám alatti házát, és újabb házingatlant vásárolt. Ennek kiderítésére átolvastuk a város valamennyi háztulajdonosát felsoroló névsort., de Klapka hadnagy nevével nem találkoztunk.

Ennek a kérdésnek sokféle megoldása lehetséges. Felmerülhet az a lehetőség, hogy Klapka Friedrichet mint katonát más helyőrséghez helyezték át, és elkerült Kecskemétre. De ennek a felvetésnek ellentmond a Dékány Istvánnal támadt vitája, melynek okmányai azt igazolják, hogy még 1835 őszén is Kecskeméten tartózko-

35. PALÁSTHY: i. m. 87.

dott, de főleg az, hogy Alajos nevű fiát Kecskeméten anyakönyvezték 1836-ban.

Így két eset látszik valószínűnek. Egyik esetben Klapka Friedrich eladta a házat Faragó Józsefnek, és családjával, valamint Klapka Györggyel együtt a város által bérelt tisztiszállásra költözött. Másik esetben is eladhatta az ingatlanát, de lakóként ott maradt, amelyet az összeírások nem pontosítottak. Ez utóbbi látszik valószínűnek. Ellenkező esetben a város lakóinak emlékezete azóta már bizonyára reagált volna a tévedésre. Egyébként ezt a felvetést igazolja Klapka György Kecskeméten tett látogatása alkalmával elmondott nyilatkozata is. Hetvenkét éves volt ekkor, és 58 esztendővel diákévei után — halála előtt alig több mint egy héttel — városunkat is meglátogatta, majd a piaristákhoz érve mondta: „Vágytam, vágytam még egyszer viszontlátni az iskolát és házat, melyhez két év kedves emléke fűz!”³⁶

Sajnálatos módon ez ideig nem sikerült választ kapnunk arra a kérdésre, hogy Klapka Friedrich és népes családja mikor költözött el Kecskemétről.

3. Az épület története Klapka távozása után

A ház új tulajdonosával összefüggésben már említettük, hogy az 1833–34. évre készített összeírás szerint a „Klapka-ház” tulajdonosaként Faragó József van feljegyezve. Kezdetben náluk csupán 2 jármos ökör, 2 hámos ló, 7 hold szántóföld és 3 hold szőlő szerepelt az összeírásban. Bár a családfő 1836-ban meghalt, a gazdálkodás alapjai mégis ebben az évben gyarapodtak legszámottevőbben. Ekkor fentiekén túl még 1 ökörrel, 3 tehénnel, 5 sertéssel és 100 hold bérelt földdel többet írtak össze, mint két évvel azelőtt. Ezután a házat és a családi javakat 1847-ig özvegy Faragó Józsefné nevén találjuk. Ebben az évben a család újabb sarja, Faragó István vette át a házat és a birtokot. S a több mint félholdas telek jobb kihasználása Faragóékat is egyre több és több föld megművelésére, több állat tartására ösztökélte. Így 1847-ben már 260 hold bérelt és 19 hold

36. Kecskemét. XXX. évf. 20. sz. 1892. máj. 15. 3. p.

saját szántóföldön gazdálkodnak. Ezen kívül megművelnek még 8 hold szőlőt, s ellátnak 4 jármos ökröt, 2 hámos lovat és 60 juhot is.³⁷

Kecskeméten 1850-ig a városban való tájékozódást, az igazgatási feladatok ellátását csak a tizedbeosztás és a házaknak 1-től kezdődő folyamatos számozása segítette elő. Hivatalos utcaelnevezés ekkor még nem volt. Az előljáróság 1847. május 7-én vetette fel először az utcaelnevezés szükségességét, de az ügy csak nehezen haladt előre. Döntő fordulatot az jelentett, amikor a szabadságharc után a „Megyei Főnök” itt is — az osztrák közigazgatási gyakorlatot érvényesítve — kérte a várostól az utcák elnevezését.

Így 1850 március közepén tartott tanácsülés 7 városi térnek, 128 utcának, 2 útnak adott nevet, s csak az egy oldalon beépített utcák közül 11 kapott „sor”-ral végződő elnevezést. (pl. Magtár sor)

Ekkor lett a Klapka-ház előtti útvonal Csongrádi-kis utca, míg a nagy telek hátsó oldalán elhaladó út (a volt Reismann S.) a ma is ismert Fecske utca nevet kapta. Ugyanekkor megszámozták a házakat is.

Huszonkilenc év múlva felülvizsgálták az utcák neveit, s négy kivételével jóváhagyták azokat. Új számokat kaptak a házak is, s minden házon öntött horgany házszámotablát helyeztek el, amely feltüntette a tizedbeosztást, az utca nevét és a házszámot is.³⁸ Ebből az alkalomból a Klapka-ház a VI. tized, Csongrádi-kis utca 48. számozást kapta. Nemsokára újabb változás következett be, mind a háztulajdonos személyében, mind a házszámozásban.

Az adózás szempontjából 1882-ben elkészített kecskeméti kataszteri térkép 121. szelvényén a Klapka-házat még a régóta hozzátartozó 809 négyszögöl nagyságú telekkel együtt ábrázolták. Alig egy évvel később megbontották a telek régi egységét, s a házat 124.7 négyszögöl nagyságú udvarával együtt a mögötte elhelyezkedő Fecske utcai telekhez csatolták, és Szőke Mihály gazdálkodó tulajdonába került.³⁹ A teleknek csupán egy része maradt a Faragó

37. IV. 1504/m. Összeírások. Kecskemét város lakosai vagyonának feljegyzései 1847–48 évekre.

38. HELTAI Nándor: Kecskeméti utcák, terek városok. III., IV. Petőfi Népe 1983. július 27. és 1983. augusztus 16.

39. IV. 1908. Kecskemét város Tanácsának iratai f/ Adókivetési lajstrom. 1882. 9467. sz. 344. p.

családé, mert a Fecske utcára eső telekrészt, önálló helyrajzi számmal szintén elidegenítették.

Természetes, hogy ekkor is új házszámot kapott a Klapka-ház, hiszen Csongrádi-kis utca 47 és 48 számok közé beékelődve, a Fecske utca 52. sz. lakóépület telkén, a leghátsó melléképületté vált.

Nagyon valószínű, hogy ettől kezdve megszűntették lakóház jellegét és magtár céljaira használták. Valószínű, hogy tíz év múlva, 1892. május. 8. és 15. közötti héten — Klapka György látogatásakor — már megrongálódott állapotban fogadhatta vendégét. Lehet, hogy az egykori diák, a szabadságharc hős tábornoka lehangoló benyomásokkal látta viszont 58 év után azt a házat, amelyhez — saját szavaival élve — két év kedves emléke fűzte. Nem kizárt, hogy ilyen élménnyel hunyta be örökre a szemeit 1892. május. 17-én, alig néhány nappal Kecskemétről eltávozva.

Egyik fővárosi lap hírül adta, hogy Klapka Györgynek Kecskemét „ipara körül messzeható tervei voltak”. Ugyanis itteni látogatása alkalmából kezdett foglalkozni azzal, hogy a helyi Halász Ferenc és társa féle „Első Alföldi Cognacgyár”-ból francia tőke segítségével nagy részvénytársaságot hoz létre. Ezzel el akarta érni, hogy a város szőlőtermelése ezáltal is növekedjen. Tervei között szerepelt, hogy György nevű legidősebb fiát — magyar állampolgárságnak megszerzése után — a részvénytársaság egyik igazgatójának javasolja.⁴⁰

Bár Kecskeméten Klapka halála után négy nappal, 1892. május 21-én emléktáblát helyeztek el a Nagytemplom főhomlokzatán az 1848–49. évi magyar szabadságharc csatáiban elesett kecskeméti harcosok emlékére, de az egykori diák lakóházát a város eddig még nem jelöltette meg. Ez az esemény 1896-ig váratott magára, s nagy kár, hogy ennek gondolata nem Kecskeméten született meg.

Egy emléktáblának a Klapka-házon való elhelyezése Budapestről, az ún. „Klapka-asztaltársaságtól” indult ki. Ez a társaság az „István főherceg szálloda” vendégei közül verbuválódott, s azok voltak tagjai, aki 12 éven keresztül — Klapka György haláláig — egy asztalnál étkeztek a hős tábornokkal. Közéjük tartozott Mogyoródi ezredes, Rótfeld Samu szerkesztő, Keleti Gyula, Légrády Gyula, Grünwald miniszteri tanácsos, dr. Simon Izidor ügyvéd, Wahrmann

40. Kecskemét. XXI. évf. 21. sz. 1892. május. 22. p.

József, Jókuthy Albert kir. táblabíró, Kovách Antal kir. táblabíró és Nagy Károly, városunk szülötte.

Ez a teljesen magánjellegű, bizalmas baráti kör 1895 elején — Nagy Károly közvetítésével — azt a kívánságot juttatta el a helyi „Katona-körhöz”, hogy az asztaltársaság saját költségén elkészítendő emléktábla leleplezési ünnepségének megrendezését vállalja magára. A „Katona-kör” 1895. februárjában tartott közgyűlése nemcsak leghivatottabbnak érezte magát a szervezésre, hanem annál inkább örömmel tette, mert Klapka György mint író is már európai hírnevet szerzett magának műveivel. (Der National-krieg in Ungarn und Siebenbürgen, „Der Krieg im Orient”, Életem és élményeim, Emlékeimből.) Ugyancsak ez a közgyűlés felkérte a városi tanácsot, hogy a Csongrádi kis utcát, amelynek 48. sz. házában Klapka annak idején két esztendeig lakott, Klapka utcának nevezze el. Ez fél éven belül meg is történt, de a tábla leleplezésének idejét többször elhalasztották. Végre 1896. április. 6-án (Klapka születésnapját megelőző napon) magas színvonalú ünnepség keretében felavatták az emléktáblát.

A helybeli Muth testvérek kőfaragó üzeme által elkészített, s a korabeli ízlést tükröző táblát a szabadságharcban szintén jelentős érdemeket szerzett Lestár Péter polgármester vette át megőrzésre, aki ekkor már 77 éves volt, s életének utolsó hónapjait élte.⁴¹

A táblaavató ünnepség szónoka „társadalmi életünk felfrissítésére a szürke mindennapiság prózai egyformaságában a magasabb eszményiség ébrentartására irányuló” alkalomból mondott költői szárnyalású beszédében méltatta Klapka György életét és szerepét a magyar szabadságharcban.

Az egykori diák életútjáról a szónoki beszédből kiemelt részletekkel emlékezünk meg.

Korábban szoltunk arról, hogy a gimnáziumi tanulmányait Szegeden fejezte be. Innen a karánsebesi katonai iskolába ment, majd Bécsben egy tüzérezrednél hadapródként kezdte katonai pályáját. 1842-ben Temes vármegye részéről a királyi testőrséghez ajánlották.

41. Kecskeméti Lapok. 1896. április 12.

A fényes gárdában öt évig szolgált, ahonnan főhadnagyként került a 12. sz. határőrezredbe. Miután itt alig számított előmenetelre, ezért kilépett a katonaság kötelékéből, és Kelet-Indiába készült.

Ekkor kezdődött el a szabadságharc, és Klapka az elsők között ajánlotta fel szolgálatait. A székely népfelkelés rendezése és Komárom erődítményeinek kiegészítése szerepeltek első feladatai között. Ekkor már honvéd százados volt és a gyorsan pergő események sodrában nemsokára Vetter tábornok alatt a szerbek ellen működő déli hadseregben tábornoki főnökként működött. Rövidesen vezetője lett a hadügyminisztérium tábornoki ügyosztályának, és őrnagyi rendfokozatot kapott.

1849. január 14-ikén mint ezredes vette át az északi hadsereg parancsnokságát és a vele szembekerülő, Schlick vezette császári erőket Tarcalnál, Bodrogkeresztúrnál, majd Tokajnál egymás után háromszor megverte, majd felszabadította Kassát, és egyesült Görgey hadaival. Hadvezéri tehetsége leginkább ezután bontakozott ki, amely főleg a kápolnai, az isaszegi, a váci és a nagysarlói viadalokban mutatkozott meg.

Huszonkilenc éves korában, tábornokként — alig egy hónapig — hadügyminiszter-helyettes volt Debrecenben. Ezután 1849. május 28-tól október 2-ig Komárom várának parancsnoka lett. Ebben a minőségben is fényes hadi sikereket ért el a Duna vonalának az ellenségtől való megtisztításával. S már Ausztriába készült a harc színhelyét áttenni, amikor megérkezett a világsosi fegyverletétel híre.

Klapka még ezek után is hitt a szabadság ügyében, ezért visszatásította a megadásra vonatkozó felszólítást. Elhatározta, hogy 24.000 emberével a végsőig védi a komáromi várat, ezért augusztus 13-tól október 2-ig tartotta fogadalmát, s csak akkor adta fel Komáromot, mikor szavatolták minden embere számára a szabad elvonulást.

Ezután az emigráció következett. Élt Törökországban, Olaszországban és Svájcban is. Mindenütt az osztrák udvar ellen izzó gyűlölettel dolgozott az elvesztett szabadság visszaszerzéséért.

Felesége a francia származású D' Arbuin Inez volt. Négy gyermeke született. 1867-ben a kiegyezés után haza jött, s először az illavai, majd a temesvári kerületet képviselte az országgyűlésen. Különböző tőkés vállalkozásba kezdett, de végül csak a tábornoki nyugdíjából élt Budapesten, hogy a Párizsban letelepedett családjá-

nak ne legyen terhére.⁴² 1892. május 17-én hunyt el, nagy pompával temették el Budapesten.

Visszatérve a Klapka-házhoz, elképzelhető, hogy utoljára az emléktábla elhelyezése előtt fordítottak több-kevesebb gondot az épületre. Ezután mint gazdasági épületről maga a tulajdonos, Szőke család, de kegyeleti értékének ápolásáról maga a város is sokáig elfeledkezett.

Szőke Mihály, mint az új gazda, 1921. december 5-én halt meg 95 éves korában, aggkori kimerülésben.⁴³ Felesége, Józsa Erzsébet 1923. június 13-án hunyt el, ő 91 esztendőt élt.⁴⁴

A matuzsálemi korú szülők után fiuk, Szőke Sándor örökölte a Fecske utca 52. sz. alatti telkes lakóházzal együtt a Klapka-házat is. Az új gazda is keveset törődött a telek leghátsó határán álló épülettel.

Jómaga és családja a „nagy telek Fecske utcai részére épített nagyobb és újabb épületben lakik, míg a Klapka utcai, emléktáblával megjelölt házat csak magtárnak használja, s mint hírlík, lebontását is tervezi, ami azért is kár volna, mert ez a ház magas falaival, kerek hajlású, vasrácsos kis ablakaival, magas pincéjével egyik legérdekesebb maradványa Kecskemét régi építészetének.”

Ezeket a sorokat dr. Váry István írta a Kecskeméti Lapokban 1935-ben elindított Emlékezzünk régiekről című sorozatában, Klapka Györgyről szóló megemlékezésében. A ház előtt járva „meglepetéssel és sajnálattal láttam, hogy ez a nevezetes ház mily vedlett állapotban van: vakolata lehullott, ablakai betörték, teteje megropant, s az emléktábla a csupasz téglák közül hirdeti egy lángelméjű magyar hadvezér és szabadsághős érdemeit és kecskeméti vonatkozását.⁴⁵

De nemcsak dr. Váry István méltatlankodott a ház elhanyagoltsága miatt. Röviddel ezután, 1936 decemberében a Kecskemét és Vidéke c. újság ezt írja róla: „Kívül-belül düledezik, a márvány emléktáblát nem lehet elolvasni, az ablakok betörtök, az egész épület lakatlan. Pedig ez a ház a város egyik legrégebb épülete és a

42. Kecskeméti Lapok. 1896. ápr. 12. p.

43. Kecskemét város halotti anyakönyve. 1921. 1534. folyószám.

44. Kecskemét város halotti anyakönyve. 1923. 732. sz. folyószám.

45. DR. VÁRY István: Emlékezzünk régiekről. Kecskemét, 1938. 27. p.

városfejlődés egyik értékes emléke. Meg kellene menteni a pusztulástól Klapka György házát, és ha másnak nem, akkor a szabadságharc kecskeméti emlékeinek múzeumává kellene alakítani.⁴⁶

Jóllehet, hogy a város sem szorgalmazta az épület karbantartását, de Szőke Sándor sem volt túlzottan jó gazdája a vagyonának. Pedig nem volt szegény ember, hiszen 163 kat. hold nagyságú szántóföldjén és 22 hold szőlőjén gazdálkodott.⁴⁷

A házat a Fecske utca 23. sz. telekkel együtt 1952-ben vették állami kezelésbe, de a kezelői jogot csak 1957-ben jegyezték fel az Inगतlankezelő Vállalat javára. Súlyosan megrongálódott állapotban került a város tulajdonába. Bemutatására egy 1952. március 16-án kelt újságból idézünk részletet: „Falait alaposan kikezdte az idő. Udvar felőli traktusát megrongálta egy bomba. Napról napra pusztul ez a szép történelmi emlékünk, melynek falai közül nőtt ki a hősiességnek, a kemény, következetes katonai erénynek ez a nagyszerű képviselője. Klapka György emlékét azonban nem őrzi Kecskemét, mert a pusztuló ház teljesen gondozatlanul napról-napra romlik. Helyes volna, ha a városi tanács felfigyelne erre, és lépéseket tenne a ház megmentése érdekében.”⁴⁸

A városi tanács nem is késlekedett sokáig, mert már 1954-ben az építőipari vállalat mellett működő tervező részleg megkezdte a helyreállítási dokumentáció elkészítését. Munkáját a védetté nyilvánított épületek felett akkor őrködő Építési Tanács határozata szabta meg, mely kimondta, hogy a Klapka-házat eredeti állapotának megfelelően kell helyreállítani. Az 1955. és 1957. években végzett állagmegóvás során az épület minden elavult szerkezeti részét felújították.

Így teljesen kicserélték a tetőszerkezetet, a felfekvéseknél elkorhadt csaposgerenda födemeit, a helyenként leomlott vagy összerepedezett vegyes anyagú falait, pincefödémét, nyílászáró szerkezeteit és padozatait. Helyreállítását késleltették az 1956. évi forradalmi események, s így csak 1957. év őszén fejezték be. Ebből az alkalomból egy nagyobb műtermet alakítottak ki falai között egy feljáróval és egy kis szobával. Kialakítottak még egy kisebb méretű lakást is.

46. Kecskemét és Vidéke. 1936. dec. 14.

47. DR. BODÓCS Gyula: Kecskemét tn. város teljes polgári név- és címtára 1940–41. évre.

48. Bács-Kiskun Megyei Népújság. 1952. márc. 16.

A műterem valameddig üresen állt, s 1958-ban Bozsó János kecskeméti születésű festőművész „a feltündöklő fények mesteri megörökítője”, „az alföldi tájak világának fáradhatatlan és kimeríthetetlen tolmácsolója” népesítette be alkotásaival.

Ebben a műteremben vált a „festészet mellett életét betöltő másik szenvedélyévé a műgyűjtés. A környék bekötőútjait róva, virtuóz ecsetjével a múltó tanyákat megörökítve ismerős tárgyakra, cserepekre, fafaragásokra talált, amelyeket először csak azért hozott haza, hogy műtermét otthonossá tegye. Egyre több szépséget talált a pusztulásra ítélt néprajzi tárgyakban. A mindennapok használati tárgyaiban évszázadok célszerűen letisztult formái találkoznak az emberi szépség kifejezésének vágyával. Bozsó Jánost ennek a művészi sugárzásnak a megérezése ragadta a műgyűjtés újabb és újabb területeire.”

Ezeket a sorokat a Bozsó-gyűjteményt bemutató, s 1982-ben összeállított katalógus beköszöntőjéből idéztük, amely szépen, egymásba csiszolt mondatokkal világítja meg annak a gyűjtőszendélynek a kezdetét, amely az egykori Klapka-ház további rendelkezését is meghatározta. Kezdetben — mintegy negyedszázaddal ezelőtt — csak a műtermet és a pihenőszobát díszítették a begyűjtött népi kerámiák és használati tárgyak, de idővel elfoglalták a pincét, a padlást, valamint a melléképületet, majd az udvart is.

A tárolási gondok enyhítésére nemsokára a műteremhez csatolták a ház helyreállításakor kialakított lakást, de rövid idő múlva ezt is kinőtte a gyűjtemény. Ezért 1973-ban az eredeti házhoz még további két, jelentős méretű helyiséget építtetett a városi tanács. Ekkor ismét teljesen felújították az egész házat is. Megoldották az épület gáztüzelésre való átalakítását, padlasterének raktározás céljaira való átalakítását, melléképületének átépítését, udvarának kertészeti rendezését. Ugyancsak ekkor építették a szökőkút medencéjét, valamint azt a fedett kőfalat is, amely alatt a gyűjtemény kőfaragmányai találhatóak.

További bővítést akkor végeztek a Klapka-háznál, amikor Bozsó János 1975-ben a városnak adományozta a gyűjteményét. A hagyatékosági szerződés megkötése után a hatalmas és értékes anyag teljes bemutatása és a nagyközönség elé tárása érdekében további bemutató termek, műterem, pihenőszoba, valamint mellékhelyiségek épültek. Ezúttal a megyei tanács volt a mecénás.

Segítségével a Bozsó-gyűjteményt hét kiállító teremben helyezték el, s megteremtették a művészi alkotó munka színvonalas lehetőségét is.

Az újra rendezett kiállítást 1979. júliusában nyitották meg. „Vannak itt remekművű XV. századi ácsolt faládák, XVII. századi faszobrok, ikonok, barokk, reneszánsz, rokokó bútorok, festmények Rubens és Tintoretto iskolájából, ónedények, ritka értékű iparművészeti és néprajzi anyag a Kárpát-medence minden tájáról.”⁴⁹

De a gyűjtés még nem fejeződött be, minthogy nem is lehet soha befejezni. Így 1988-ban további nagyméretű, galériás teremmel bővítették a kiállító helyiségek sorát, és ismételten felújították az egész házat. Ezzel az a Klapka-ház, amely az egykori Fecske utca 23. számú (volt Reiszmann Sándor utca) lakóház magtára volt, ma a turisták ezreit látja vendégül, és teremsorának bővítésével bekebelezi azt a házat, amelynek gazdája egykor olyan mostohán kezelte.

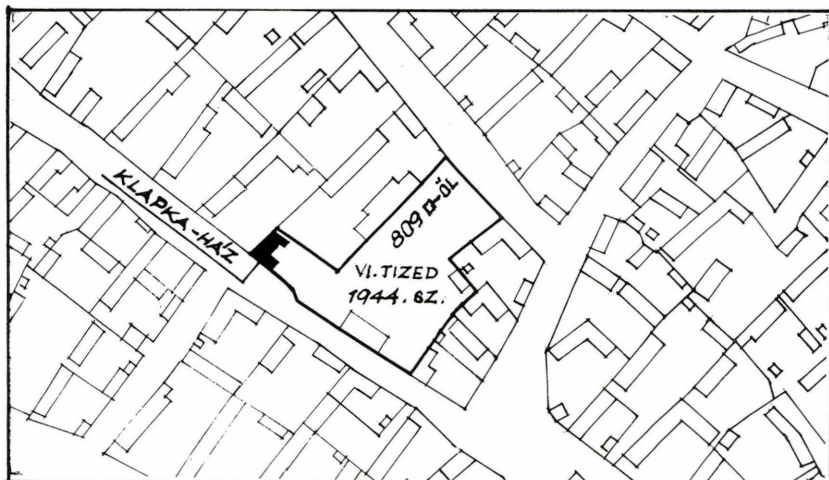
Dolgozatommal megkíséreltem közreadni a Klapka-házról összegyűjtött adataimat. Nem törekedtem teljességre, hiszen a kutatás lehetőségei is végesek. Úgy érzem azonban, hogy munkámmal sikerült halványan megvilágítani azokat a tovatűnő embereket, akik építették, lakták vagy tulajdonosai voltak a háznak.

Reméljük, hogy ez a tanulmány elősegítheti a Klapka-ház jobb megismerését, s bizonyára lesznek olyanok is, akik nem felejtkeznek meg művelődéstörténeti értékéről sem.

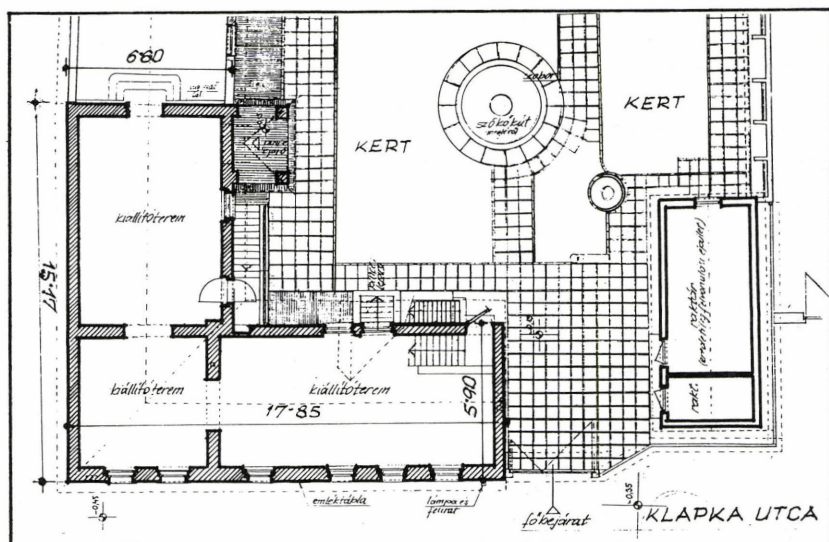
Soraimat dr. Váry István gyönyörű mondatával zárom: „Addig pedig csak ülünk az »elillant évek szőlőhegyén«, mártsuk a tollat napnyugat aranyába, s ha örökre nem is bírjuk meggátolni a feledést, de késleltessük azt, ameddig csak lehet.”⁵⁰

49. Petőfi Népe 1987. febr. 1.

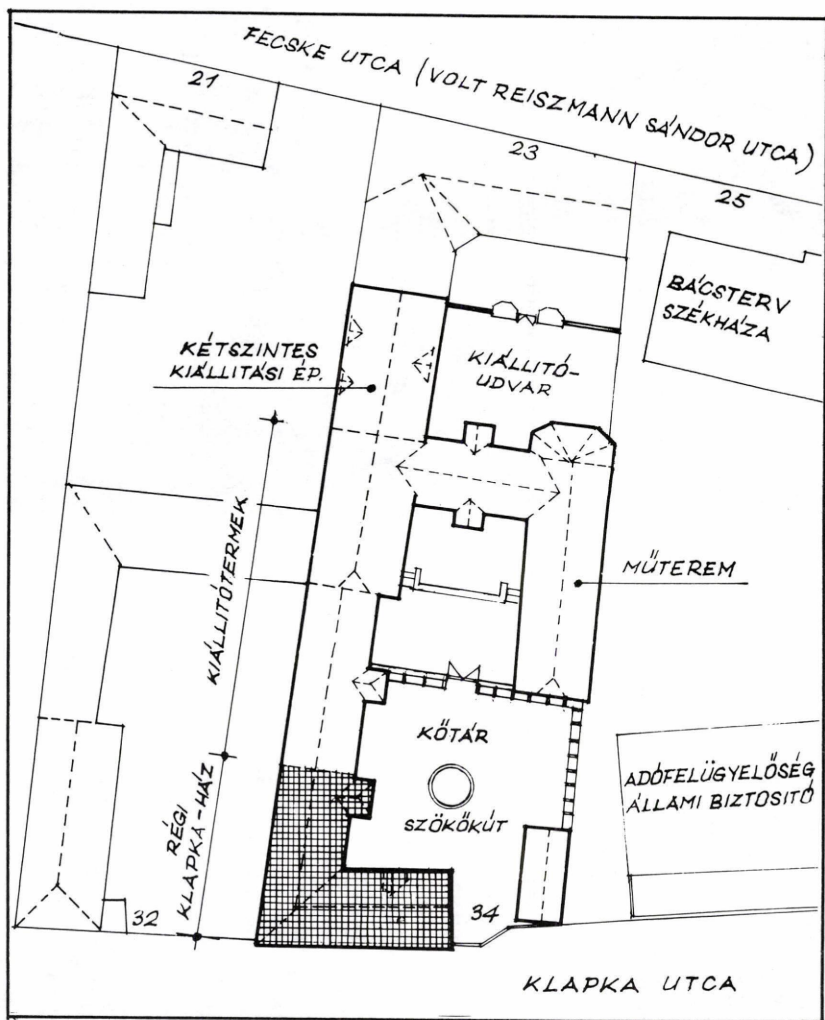
50. DR. VÁRY István: *Emlékezzünk régielkről.* Kecskemét, 1938. 31. p.

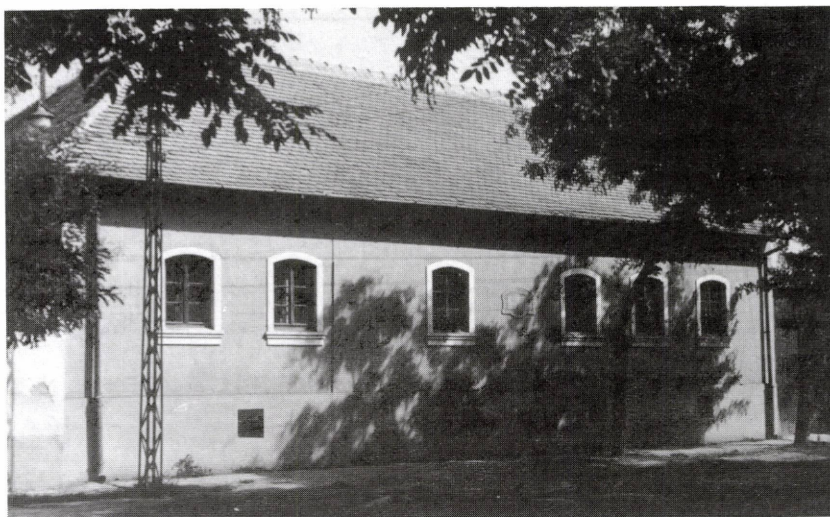
A Klapka-ház eredeti telke
(A város 1832. évi térképe alapján)

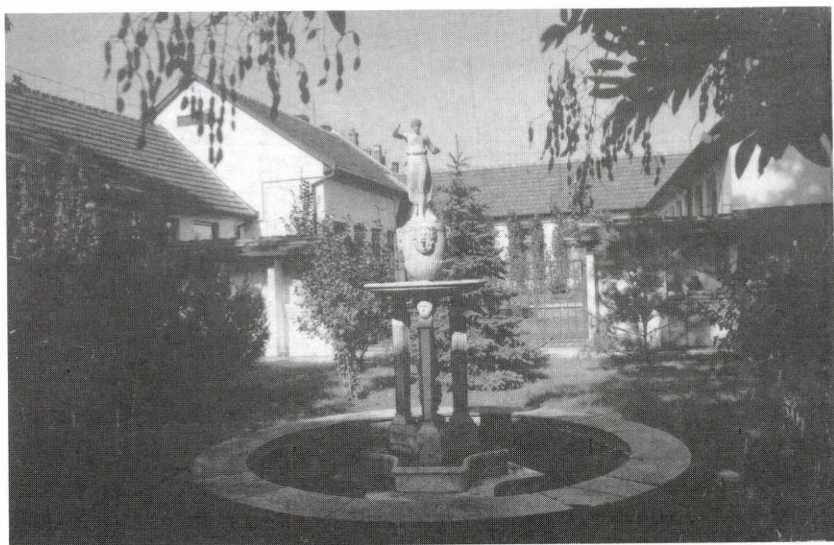
Az egykori Klapka-ház átalakított alaprajza

A Klapka-ház bővítések utáni helyszínrajza
 (A régi Klapka-ház sraffozva)

A ház Klapka utcai homlokzata

A Bozsó-gyűjtemény udvarának részlete

Részlet a néprajzi kiállításról

Részlet az iparművészeti kiállításról

Bács–Kiskun Megyei Bíróság székházának építéstörténete

1. Bevezetés

A Bács–Kiskun Megyei Bíróság székháza építéstörténetének megírásakor annak az elvárásnak kívántunk eleget tenni, hogy az összeállítás ne csak magáról az épületről adjon tájékoztatást, hanem kísérelje meg felvázolni azokat a városi viszonyokat, melyek létrejötté idején uralkodtak, vagy életrehívását segítették, helykijelölését, alakját, nagyságrendjét, s homlokzatának kialakítását esetleg befolyásolhatták.

A kitűzött cél érdekében levéltári, könyvtári és más fellelhető adatok alapján foglalkoztunk:

— az építés előzményeként az adott korszak társadalmi és gazdasági viszonyaival,

— az építési időszakra jellemző városi állapotokkal,

— a helykijelölést befolyásoló körülményekkel,

— a helyi igazságszolgáltatás előzményeivel és

— a mai törvényszék építésével.

Munkánk során lényegileg a bőség zavarával kellett küzdenünk. Ez a megállapítás elsősorban a múlt század 70-es éveinek végén, Kecskeméten elindult gazdasági és társadalmi változásokra vonatkozik. Ezek egyszerűen megkövetelték, illetve kikényszerítették a város térbeli szerkezetének átalakítását is. A szőlő- és gyümölcsstermelésre alapozott kertészeti kultúra hatalmas piacteret igényelt a főtéren. A termékek exportja többszörösére duzzasztotta a közúti és a vasúti szállítást. A nem szabályozható Nagykőrösi utca helyett új szállítási útvonal, a szűkös vasútállomás kiváltására nagy kapacitású pályaudvar igénye merült fel.

Fentiek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a főtéren kialakított szőlő- és gyümölcs piac feltételezte a mai Rákóczi utat, ez az útvonal viszont a pályaudvar átépítését készítette elő. S ha az új útvonal reprezentatív kialakítású lesz, akkor megérdemli, hogy a törvényszéki palotát is itt helyezzék el. Az is kétségtelen, hogy a palota kedvező hatást gyakorolt a Rákóczi útra. Főleg siettetette a kinyitását, s befolyásolta az útvonal beépítésének minőségét és tempóját is.

Ilyen megfontolások miatt szükségesnek tartottuk, hogy a törvényszék építése során, a vele szorosan összefüggő, egymást feltételező témákat együtt tárgyaljuk meg.

Fentieket helyesnek ítélve, összeállításunkat az alábbi fejezetekre tagolva dolgoztuk ki:

— A városfunkció változásának hatása a térbeli szerkezetre.

— A vasútállomás és a sugárút létesítésének összefüggései.

— Temető–nagy utca szabályozása.

— Bíraskodás és igazságügyi épületek Kecskeméten az abszolutizmus korában.

— Királyi törvényszék felállítása és elhelyezése Kecskeméten.

— A „Cserepesekről” általában.

— A „Cserepes” átépítése a királyi törvényszék számára.

— Új törvényszéki palota építése:

a) Az építési terület felszabadítása.

b) A Törvényszék terve.

c) A Törvényszék tervezője.

d) A Törvényszék építése.

e) Megemlékezés dr. Stipl Károlyról.

2. A városi funkció változásának hatása a település térbeli szerkezetére

A mai Rákóczi, akkori nevén „Sugár út” létesítése ez ideig a legnagyobb, s legmerészebb beavatkozást jelentette Kecskemét történelmileg kialakult, rendezői elveket alig alkalmazó, spontán fejlődő, halmazos városszerkezetében. Fejlődésének békésebb szakaszaiban is elvégeztek néhány apróbb szerkezeti korrekciót, de a tűzvészek után már radikálisabb beavatkozásokat is végrehajtottak. Példaként említjük az 1794–95. évi égéseket, amikor 1424 lakóház és 32 malom pusztult el, „sűrűséget reguláló deputáció” járta be a várost, és 290, főleg zsúfoltságot előidéző épület bontását rendelte el.⁵¹

Jelentős beavatkozást igényelt 1893-ban a mai Szabadság tér kialakítása is. Ekkor nem csupán az Arany János utcától a Zsinagógáig terjedő beépített terület 11 lakóházát bontották le, hanem a

51. BKML: 1796. F. 3. N. 20. Rendszabályok a tűzvész megelőzésére.

korábbi teret ún. „térzugokká” felaprózó épületeket is leszanálták, és kialakították a kb. 34.000 m² nagyságú városi főteret.⁵²

A beépített területen szétszórt 290 lakóház, vagy a főtér 11 épületének szanalása viszonylag csekély beavatkozásnak tűnik, a 40 ház bontását igénylő, 500 m hosszú, 42 m széles Rákóczi útnak a történeti várostestbe való „behasításához” képest.

Létrehozását Kecskemétnek az agrárvárosok sorából való kiemelkedésére irányuló törekvése siettette. A futóhomokos tájakon már a századforduló előtt megkezdett szőlő- és gyümölcsstermelést — főleg a folyó század első harmadában — nagy hatékonyságú, kiemelkedő színvonalú szőlő-, gyümölcs- és zöldségstermelésre alapozott kerti kultúrává fejlesztette a város.

Természetesen ilyen termelőbázis mellett létrehozta a megfelelő infrastruktúrára (közúti és vasúti közlekedésre, hírközlésre, elektromos ellátásra, egészségügyre, kereskedelemre stb.) alapozott feldolgozó ipart is, de a hagyományos termény- és állatkereskedelemhez — mint nagykereskedelmi tevékenységhez — újabb ágazat, a gyümölcs-nagykereskedelem is társult. S nem csupán társulás és felzárkózás volt ez, hanem alapvető változást eredményezett a város eddigi szerepkörében, hiszen Kecskeméten alakult ki az ország legjelentősebb szőlő- és gyümölcsexportpiaca.

A város funkciójának változása, lakóinak foglalkozási szerkezetét is átalakította. Ettől kezdve a városban élő őstermelő lakosság nagy része a tanyavilágban kereste boldogulását, a földnélküliek pedig az iparban, a kereskedelemben és a közlekedésben helyezkedtek el.

Nyilvánvaló, hogy a város szerepkörének változása módosította térbeli szerkezetét és arculatán is új vonások jelentek meg. Ilyen szerkezetváltozást eredményezett a főtérnek 18.000 m²-rel való megnövelése, hogy helyet adhasson az ország legnagyobb szőlő- és gyümölcsexportpiacának.

Nemcsak a városközpont nagyobb kiterjedésben való megjelenése következett be, hanem a tér falainak beépítéskor idehelyezett intézményekkel (bankok, tanintézetek, regionális szerepkörű egyházi irányítás hivatalai, az épületek földszintjeinek üzletsorai), nemcsak a főtér, hanem egyben a város tartalmi vonását is gazdagí-

52. Kecskeméti Lapok. 1890. nov. 2. (Főtér kialakítása)

tották. Nem csupán az új intézmények, hanem a főtérrre telepített szőlő- és gyümölcsexportpiac is segítette Kecskemétnek a környezetéből való kiemelkedését.

A város beépített területe a századforduló táján lépte túl az egykori árokrendszer nyomvonalát, vagyis a mai nagykörutakkal határolt óvárost. Lényegileg az így megnövekedett belterületi részen kezdődött meg egy korszerűbb városszerkezetre jellemző övezeti–rend kialakítása. A beépített részekről távolabb iparterületeket, raktárakat, pályaudvarokat, sertéshizláló telepet stb. létesítettek.

A belterület peremén, a történeti várostól elszakadva új, földszintes lakótelepek jöttek létre, melyeket szintén a város funkcióváltozása hívott életre. A korábban zsellérsorban élők, de később az iparban és a kereskedelemben stb. dolgozó, kétlaki életet élők építkeztek ezeken a helyeken, akik önellátásuk céljából művelték ház körüli szőlőjüket és konyhakertjüket. Ilyen telepek, falvak voltak: Dárdai-, Székely-, Miklovics-, Volkertelep-, Bogovics-, Sutus-, Karácsosny-, Alsószéktó öreg-, Szelei-, Rendőr-, Méhes-, Takácsfalu stb.⁵³.

Lényegileg a Rákóczi út kialakítását is a Kecskemét funkciójában beállt változás kényszerítette ki.

Az új útvonal helyét eredetileg két, egymással párhuzamosan futó 12–15 m szélességű lakóutca, a Temető–nagy és a Temető–kis utca foglalta el. Szerepkörük csupán az volt, hogy a mai vasútkert és az ún. KTE-s sportpálya területén fekvő református, valamint a zsidótemetők forgalmát — az 1874-ben történt lezárásukig — lebonyolítsák. (Pontosabban a sírkertekig csak a Temető–nagy utca futott ki, míg a Temető–kis utca a mai Vak Bottyán utcába torkollott.)⁵⁴.

Természetesen korábban — főleg Kecskemétnek az országos vasúthálózatba való bekapcsolásakor (1853) még nem tudták felmérni a vasútnak a város gazdasági életére, és főleg térbeli szerkezetére gyakorolt hatását. Így érthető, hogy a pályaudvar személyi és teheráru–forgalmát a helyenként 11–12 m-re szűkülő Nagykörösi utcára szervezték, de a temetők miatt a felvételi épület telepítésére más lehetőség nem is kínálkozott. A vasútállomás elhelyezésekor

53. DR. LETTRICH Edit: Kecskemét és tanyavilága. (Földrajzi tanulmányok. Akadémia kiadó. Bp., 1968)

54. Kecskemét Sz. k. városa térképe: SZILÁDI Lajos 1869. évi felmérése alapján szerkesztette és rajzolta László Károly városi mérnök 1879.

még sejteni sem lehetett, hogy a város gazdasági szerkezetében a szőlő- és gyümölcsstermelés később minden más ágazatot messze meghaladó jelentőségűvé válik. Ezt az ágazatot ugyanis csak az ország hegyvidéki szőlőit az 1870-es években elpusztító filoxéra járvány (gyökértetű) után az a felismerés indította el hódító útjára, hogy a város homokos területei immunisak a filoxérával szemben.

Ez a felismerés hatalmas méretű szőlő- és gyümölcsstelepitést indított el. 1883 és 1900 közötti időben 3202 hold szőlőt telepítettek, melyet folyamatosan gyarapítottak, s 1940-ben már 19.000 hold szőlő- és gyümölcstetvényt regisztráltak.

Az új termelési ág nyomában kialakult Kecskemét új funkciója is, a szőlő- és gyümölcsexportpiac. Ez a szerepkör — a hagyományos termény- és állatkereskedelem mellett — hihetetlen mértékben megnövelte a vasúti szállítási igényt, valamint a vasutat kiszolgáló közúti forgalmat is. Ilyen elvárásnak már sem a vasútállomás, sem a vasúthoz irányuló személy- és áruforgalmat lebonyolító Nagykőrösi utca sem felelhetett meg. A vasúti pályaudvar nem csupán a megnövekedett teheráru-forgalom ellátására volt alkalmatlan, hanem elégtelennek látszott a tervezett fülöpszállási és tiszauzi vasútvonalak bevezetésére is. Nem látták megoldhatónak a Nagykőrösi utca szabályozását sem.⁵⁵

3. A vasútállomás és a sugárút létesítésének összefüggései

Természetesen a város vezetői már 1893-ban reagáltak a felismert hiányosságokra, s ezeket a vasúti indóház és a pályaudvar kibővítése címen a közigazgatási bizottság az akkor illetékes kereskedelemügyi miniszterhez továbbította. Ebben tömör megfogalmazásban arról tájékoztatták a minisztert, hogy a helybeli vasúti forgalom olyan mértékben emelkedett, amilyennel az országban kevés pályaudvar dicsekedhet. Ezzel szemben a személy- és teherpályaudvar még mindig a régi, ahol sem a jegyváltásra, sem a csomagfelvitelre nincs elegendő hely. Nincs elfogadható nagyságú váróterme, de a pályaház előtt sem áll rendelkezésre a gyalogos, valamint a kocsiforgalom lebonyolítására alkalmasan kiképzett tér. Hasonlóan

55. Kecskemét Sz. k. városa térképe. SZILÁDI Lajos 1869. évi felmérése alapján, szerkesztette és rajzolta LÁSZLÓ Károly városmérnök 1879.

a pályaudvar is zsúfolt, ahol nincs elegendő hely kocsitolásra, de a vagonok kiállítására sem.

Ebből következik, hogy a tolatásokat a nyílt pályán kell végezni, s ez főleg a Szolnoki th. között (ma az aluljárón halad át) forgalmát sűrűn és hosszú időn át megállítja.

Ilyen megállapításokra alapozva a közigazgatási bizottság kérte a kereskedelemügyi minisztertől az állomás és a pályaudvar kibővítését és a szükséges költségeknek a jövő évi állami költségvetésbe való felvételét.

A miniszter a felterjesztésre 1893. október 16. keltezéssel válaszolt, melyet Lestár Péter polgármester december 9-én terjesztett a közgyűlés elé. Ebben a tárca vezetője azt közli, hogy a vasútállomásnak a megnövekedett forgalom igényeihez képest a szükséges kibővítést megfontolás tárgyává tette, s ennek eredményeként a m. kir. államvasutak igazgatósága által elkészített tervet jóváhagyta. Intézkedett továbbá arról is, hogy a szóbanforgó mintegy 100.000 frt. költségbe kerülő munkákat a m. kir. államvasutak 1894. évi beruházási programjába felvegyék.

Lestár Péter polgármester a leirat pozitívumai mellett — bár a vasúti szervek elgondolásaikat nem egyeztették a várossal — biztos forrásokból értesülve — azt az aggályát is előadta a közgyűlésen, hogy az állomás és a pályaudvar bővítési tervei sem forgalmi, sem a város jövőjének haladásának érdekében nem tartják szem előtt azokat az elgondolásokat, melyeket a közigazgatási bizottság megfogalmazott.

A polgármester szerint egyáltalán nem hagyható szó nélkül, hogy a százezres nagyságrendű költséggel végzendő pályaudvar-bővítést a terv az indóház város felőli oldalán amúgy is szűkös térvárosára kívánja elvégezni. Emellett a Szolnoki th. úton a közlekedés zavartalansága miatt az út áthidalását is tervbe kellene venni, de a pályaház és a pályaudvar berendezésénél azt sem szabad elhanyagolni, hogy úgy a fülöpszállási, mint a tiszauzi-kécskei vonalaknak ebbe az állomásba való bevezetése már küszöbön áll.

Legfontosabb és leginkább aggasztó a tervnek az a tétele, hogy a Nagykőrösi utca végében álló felvételi épület kibővítését úgy oldja meg, hogy két szárnyépületét lerombolja és ezek helyett két új szárnyat épít fel. Ezáltal a személypályaudvar megközelítése továbbra is a Nagykőrösi utcára hárulna, pedig ez az utca a folyton fejlődő

forgalom felvételére máris szűknek bizonyult, de kanyargós vonalvezetésénél fogva szabályozásra nem alkalmas.

Fentiek előrebocsájtása után a polgármester a tanács nevében az alábbi javaslatot terjesztette a közgyűlés elé: „Mondja ki a testület, a meglévő Temető–nagy utcának 30 m szélesre való kibővítését. Rendelje el a műszaki és a pénzügyi tervek elkészítését, és ezeknek a kereskedelemügyi miniszterhez való felterjesztését. Ebben a beadványban kérje a mostani felvételi épület kibővítésének elhagyását és a Temető–nagy utca végén egy egészen új állomás felépítését. Szerepeljen a kérelemben, hogy a pályaudvar területének növelését ne a város felőli szűk tér, hanem a Kőröshegy felőli oldalon végezzék el.

Tegyen a miniszter intézkedést a Szolnoki út áthidalása ügyében és a bővítésnél számoljon a már említett két új vasútvonalnak ebbe az állomásba való bevezetésével is.⁵⁶

A helyi sajtó lelkesen köszöntötte a közgyűlésnek ezt a felterjesztését. „Törvényhatósági testületünk felemelkedve helyzetének magaslatára, készen Kecskemét újjáteremtésére: december 9-diki határozatával a város naggyátételéhez odanyújtotta az első követ, lerakván egyúttal saját dicsőségének is alapját. Meg van teremtvé az a fő ütőér, amely megmutatja városunk szívének lüktetését.”⁵⁷

Időközben megérkezett a kereskedelemügyi miniszter leirata, melyben válaszolt a polgármester által az 1893. december 9-én előadott és felterjesztett aggályaira. A miniszteri leirat értesíti a város közönségét, hogy a vasútállomás bővítése céljából készített terv az áru- és személyforgalom igényeit kielégíteni látszanak. Megfelelő áruraktár és vágányzat létesítése által az áruforgalom gyorsan és akadálytalanul lebonyolítható. A meglévő felvételi épület tervezett kibővítése által a nagy előcsarnokon kívül még 260 m² váróhelyiség áll rendelkezésre, s így a személyforgalom igénye hosszú időre kielégítést fog nyerni.

A terv lehetőséget ad arra is, hogy az állomásba mind a lajosmizsei, mind a kécskei vasutak bevezetésre kerüljenek.

A Szolnoki úton kért felüljáró a vasútállomás bővítésétől függetlenül elkészíthető, ha a vasúti és közúti forgalom élénkülése szükségessé teszi.

56. Kecskeméti Lapok. 1893. dec. 10. és dec. 17.

57. Kecskeméti Lapok.

S végül, ami a vasútállomás kibővítésére vonatkozó terv megváltoztatását illeti, vagyis a felvételi épületnek a tervezett új „Sugár út” tengelyébe való átépítése csak abban az esetben volna megvalósítható, ha a költségeit a város közönsége fedezné.⁵⁸

Miután a városi hatóságok megismerték a kereskedelemügyi miniszter válaszát, valószínűleg nagy lehangoltságot és elkeseredést váltott ki mindazoknál, akik Kecskemét haladásáért munkálkodtak. Kétségtelen, hogy szertefoszlott egy olyan elképzelés, mely itt a „Sugár út” végén is mutathatott volna valamit a szépen komponált városból, s az értők számára felvillanthatott volna valamit a városépítészetben megnyilvánuló esztétikából is. Elegendő csupán elképzelnünk a Temető–nagy utcából kialakított „Sugár út” végén egy ünnepélyes teret, melyet a gazdagodó Kecskemét rangjához méltó nagyságrendű és kialakítású vasútállomás ural. Ez lehetett volna a város egyik kapuja, pompás térfalakkal, szobrokkal, parkokkal. A „Sugár út” is látványban bővelkedő, igényesebb kialakításúvá válhatott volna. A városba érkező idegen első benyomásként ezt láthatta volna Kecskemétből, s ezekkel az élményekkel gazdagodva juthatott volna a főtérre.

A miniszteri leirat valószínűleg ilyen elgondolásokat rombolt szét és ezért okozhatott sok vezetőben mérhetetlen csalódást.

Az elutasító válasszal összefüggésben hivatkoznunk kell arra, hogy a helyi sajtó már korábban elégedetlenségét fejezte ki a Temető–nagy utca szabályozásának huzavonája miatt.

Innen tudjuk, hogy 1885-től 1892-ig eltelt idő alatt szinte semmi sem történt. A tanács csak 1892-ben foglalkozott ismét a kérdéssel. „A hosszú huzavona, a késés már eddig is meghozta azt az eredményt, hogy a vasút vezetősége beleunva a várakozásba, miután nem nyílt meg az új út, most már új épület emelése helyett a régit tataroztatja.”⁵⁹

Valóban érthetetlen az új útvonal kialakításának ilyen hosszú időn át való stagnálása. Talán érthető oka lehetett volna a késedelemnek a város beépített területe és a vasút közé beékelődő református és zsidó temető, hiszen a Temető–nagy utca szabályozott nyomvonala ezeken áthaladva juthatott el a tervezett felvételi épü-

58. Közgvyülés jk.: 1892. ápr. 20. és dec. 20.

59. Kecskeméti Lapok. 1893. és febr. 19.

letig. Szintén a református temető rovására lehetett volna az állomás előtti teret is kialakítani.

Temetők estében indokoltnak látszik az akkor még szigorúan betartott 30 éves kegyeleti idő vizsgálata is. Okmányok alapján megállapítottuk, hogy itt ilyen probléma nem vetődött fel. Ezeket a temetőket az 1874. április 15-én tartott th. közgyűlés — a városhoz való közelségük és teljes telítettségük miatt — lezáratta. S bár az út által érintett részeken már több mint 30 éve nem végeztek temetéseket, ennek ellenére elrendelték a sírok exhumálását és a csontok közös sírba helyezését.⁶⁰

A Temető–nagy utca szabályozása körüli nehézkes ügyintézés a vasútkert kialakításánál is megfigyelhető volt.

A városi tanács ugyanis már 1883. március 13-án tartott ülésén elhatározta, hogy a városi közönség birtokába visszakerült református és izraelita temetőket a jövő tavaszon okvetlenül sétahellyé alakíttatja, s annak beosztását a műkerti bizottság feladatává teszi.⁶¹

Ilyen nagy nyomatékkal kimondott határozat ellenére 16 év múlva a városi közgyűlés jegyzőkönyvében a következőt olvashatjuk: „A városi tanácsnak a Katona sétatér (a mai Múzeum és az előtte lévő kert területe), s ezzel kapcsolatosan a lezárt református temető rendezése, valamint az állomáshoz s a raktárakhoz vezető utak irányának megállapítása, s azok kövezésének mikénti fogantatása tárgyában beterjesztett javaslat tudomásul vétetik.”⁶²

Miután a városnak nem sikerült elérnie a kereskedelemügyi miniszternél, hogy a vasútállomás a Temető–nagy utca szabályozásával kialakítandó „Sugár út” tengelyébe kerülhessen, ezért a pályaudvar további sorsának minden részletére kiterjedő ismertetésétől eltekintünk.

Az 1894. május 30-án megtartott közigazgatási bejáráson helybenhagyták a régi felvételi épület két oldalszárnyval való bővítését, az állomás előtti kocsimegállótér növelését. A sín párokat az áruraktáraktól a szolnoki kapun túli váltókig meghosszabbítják, de a Szol-

60. Közgyűlési jk.: 1899. február 23. (46. tétel)

61. Kecskeméti Lapok. 1883. május 13.

62. Közgyűlési jk.: 1899. január 26. (41. tétel)

noki úti felüljárót — 70.000 forintos költség miatt — a vasúti üzletvezetőség nem építteti meg, helyette tolatáskor 10 percenként átengedik a közúti forgalmat.⁶³

Az állomás kétemeletes épületének teljes átalakítása, toldalékokkal, a panasz tárgyát képező szűk folyosók kiszélesítésével együtt 30.000 forintos ráfordítást igényel.⁶⁴

Az állomás felvételi épületének ekkor végzett átalakításakor tűnt el az az első emeleti lakás, ahol 1882. december 16-án Kodály Zoltán született. Ez a lakás valahol a mai előcsarnok légtérében lehetett.

A millennium évének közepén befejezéséhez közeledett az állomás kibővítése. A felvételi épület teljes hossza ekkor 93 m-re növekedett, s az épület város felőli oldalán az épület hosszával megegyező és 15 m széles teresedést is kialakítottak. Erre a célra a város 46086 négyszögöl területet engedett át díjmentesen. Ennek ellenében azonban kikötötte, hogy a kialakítandó térnek gyalogos és járműforgalom részére való kikövezését az államvasutaknak kell elvégeznie, saját költsége terhére.⁶⁵

Az állomásépület vágányok felőli oldalán teraszt, illetve mai nevén peront építettek 1896-ban. A 110 m hosszú és 5 m széles peron építésére Fodor és Reisinger aradi építészek kaptak megbízást. A sajtó szóvá teszi, hogy miért nem kap a peron üvegtetőt, ahol esőzés alatt is nyugodtan folyhatna a ki- és beszállás.⁶⁶

Az állomás város felőli oldala előtt kialakított tér gránitkockával való kövezését a vasút igazgatósága 1900-ban megkezdte.

Ezentúl azonban már csak az volt hátra, hogy az állomás épületét is villamos világítással lássák el, hogy a vasúti és városi világítás között ne legyen szembetűnő különbség.⁶⁷

Alig múlt el négy év, a város ismét panasszal fordult a kereskedelemügyi miniszterhez, melyben aggodalmát fejezte ki, hogy Kecskemét rohamosan fejlődő gazdasági életével — főleg kiviteli forgalmával — nem tartanak lépést a város vasúti pályaudvarai. Különö-

63. Kecskeméti Lapok. 1894. június 3.

64. Kecskeméti Lapok. 1895. augusztus 11.

65. Közgyűlés jk.: 1896. június 18. (152. tétel)

66. Kecskeméti Lapok. 1896. aug. 30. és nov. 15.

67. Kecskemét c. lap. 1900. május 13.

sen sok gondot okoz egy teherpályaudvar hiánya, s az a körülmény, hogy a felsőpályaudvar a legnagyobb forgalmú szolnoki törvényhatósági utat közvetlenül a város szélén átmettszi.⁶⁸

A miniszter majdnem két év múlva reagált a felterjesztésre, egyeztető tárgyalást is kitűztek, de nem lett eredménye, mert 1907 októberében már küldöttség járt a miniszternél, hogy a város kérelmét tolmácsolják. Ekkor visszatértek a városvezetés régi „álmához”, s kérték, hogy a pályaudvari forgalom lebonyolítására és a város egészséges irányban való fejlődése érdekében, a személyfelvételi épületet az ekkor már Rákóczi útnak nevezett új útvonal tengelyébe helyeztesse át. Az is szerepelt a kívánságok között, hogy a nagyforgalmú Körösi út átjárójának meghagyása mellett, a Czollner–közi átjáró helyén egy 7 m széles vasúti aluljárót létesítsenek, s abba a Sétatér felől, a pályaudvar mentén egy gyalogjáró bevezetését oldják meg. Továbbá a vasút és a Szolnoki út találkozásánál leginkább 10 m széles aluljáró megépítését, s a mai Bika–köz irányában egy alul- vagy felüljáró létesítését kérték a minisztertől.

Végül még azt is előadták, hogy ha a teherpályaudvar azon a helyén valósul meg, ahová azt a vasút képviselői tervezik, akkor kérik, hogy a gyümölcsrakodót közvetlenül a Szolnoki–köz mellé helyezték át.⁶⁹

A helyi vasútállomás további sorsát áttekintő részt azzal fejezzük be, hogy a miniszternél járt küldöttség ígéreteknél többet alig ért el. Tudjuk ugyanis, hogy a Szolnoki úti aluljárót 34 év után Horthy kormányzó jelenlétében 1941. június 6-án avatták fel.⁷⁰ Sokkal később, 62 év múlva adták át rendeltetésének — a Czollner–közi átjáró helyett — a Daróczi–közi aluljárót, 1969. január 18-án.⁷¹

4. Temető–nagy utca szabályozása

A Temető–nagy utca szabályozásának gondolatát Parragh Geleon törvényhatósági bizottsági tag, az 1885. január 16-án tartott közgyűlésen vetette fel először. Írásban is előterjesztett beadványában a vasúti „indóháztól” a város központjáig létesítendő sugárútra

68. Közgyűlés jk.: 1904. november 23. (370. tétel)

69. Közgyűlés jk.: 1907. október 22. (340. tétel)

70. Kecskeméti Közlöny. 1941. június 7.

71. JUHÁSZ István: Műszaki Krónika. 1961–1985. (kézirat)

tett javaslatot, mely a Temető–nagy utca kiszélesítésével valósulna meg. Ekkor a közgyűlés Lestár Péter polgármester vezetésével egy bizottságot küldött ki, azzal a feladattal, hogy kimerítő jelentést állítson össze és terjessze a közgyűlés elé. A bizottság tagjai Parragh Gedeon, Mády János, dr. Szeless József, Dömötör Sándor, Keresztes János főjegyző, Zombory László főügyész, Fekete István tanácsnok, valamint a városi főmérnök. (Ez az állás ekkor betöltetlen volt.)⁷²

Hosszú időn át nem szivárogtak ki hírek arról, hogy a kiküldött bizottság mit végzett az utca kinyitása ügyében. Majd három év múlva, 1888 végén, a helyi sajtóból értesülhettünk arról, hogy a Temető–nagy utca ügyében semmi sem történhetett, hiszen Horváth Béla indítványt nyújtott be a th. közgyűlés elé, a vasúttól a piacra bevezető, széles és egyenes, ún. „sugarút” létesítése tárgyában.⁷³ S bár hét év már eltelt a Parragh féle előterjesztés után, mégis előrelépésként értékelik, hogy a közgyűlés építkezési bizottsága, a Temető–nagy utcában minden építési tevékenységet megtiltott, s a „sugarút” tervezésével, s a költségvetés készítésével a városi mérnököt (Kerekes Ferencet) megbízta.

A korabeli sajtó már — érthetően — ennek az első lépésnek is örült, mert amint írja „Nemcsak új, nagy forgalomra szánt, a központból a közlekedés góciához, a vasúthoz legegyszerűbben, s legkényelmesebben vezető út megnyitásáról van szó ez esetben, hanem a város egy teljesen elmaradott részének rövid idő alatti megszépítéséről, sőt a város legszebb részének megteremtéséről.”⁷⁴

Annak ellenére, hogy a városi közgyűlés — mintegy nyolc évvel ezelőtt — 1885-ben már tárgyalta a Temető–nagy utca szabályozását, s kimondta, hogy „városunk csak ezen út kinyitásával léphet ki eddigi formájából, és lehet néhány rövid év alatt külsőleg is városos”, mégis újrolag a közgyűlés elé került. Ismételten 1893. december 9-én Lestár Péter polgármester a vasútállomás és a pályaudvar korszerűsítésével együtt szerepeltette ezt a témát is a közgyűlés előtt.⁷⁵

72. Közgyűlés jk.: 1885. január 16. (26. tétel)

73. Kecskeméti Lapok. 1888. november 18.

74. Kecskeméti Lapok. 1892. április 17.

75. Kecskeméti Lapok. 1893. december 10.

A sajtó természetesen türelmetlenkedik, s a városszabályozási munka menetét lassúnak tartja, mégis minden előrehaladásnál hangot ad a „Sugár út” ügyéért való lelkesedésének, s nem ritkán egész oldalakat áldoz az ügyet segítő olvasói véleményeknek is. 1892-ben már az útvonal kisajátítási költségeit találgatják, melyet 160.000–180.000 forintra becsülnek.⁷⁶

Számításokat végzett a Mérnöki Hivatal is. Becslésük szerint egy 40 m széles sugárút kisajátítási költségei 179.000 forintot, míg egy 30 m szélességű út helyének felszabadítása 158.000 forintot igényelne. Óvatosságból — főleg az ingatlanok értékének növekedése miatt — a Hivatal 200.000 forinttal is számolt.⁷⁷

Még nyolc év távlatából az olvasók emlékezetébe idézi a sajtó, hogy a „Sugár út” nagyszerű gondolatát Parragh Gedeon th. bizottsági tag, a református főgimnázium 1857 óta „csendben működő tanára” vetette fel először. Parragh 1853-tól 1855-ig Jedlik Ányos hírneves egyetemi tanár fizikai laboratóriumában dolgozott, ahol alapos kiképzést kapott fizika szakos tanári pályájához. A városban, 1871-ben (a saját háza udvarán, mai Klapka utca 9. sz. alatt) államilag felállított Meteorológiai Állomás vezetője lett.⁷⁸

Lassan haladt az utca szabályozásának ügye, míg végül 1894. július 9-én tartott tanácsülés — Bagi László helyettes polgármester előterjesztésében — meghatározta a „Sugár út” irányát. Mértékadó vonalként elfogadták azt az egyenest, amely a Nagytemplom és az izraelita templom délkeleti oldalainak legkiugróbb „sarkait” köti össze.

Ezt a vonalat hosszabbították meg a vasútig, s ez képezte az új útvonal délkeleti beépítési vonalát is. Az utcarendezés erélyes végrehajtására egy bizottságot küldött ki a tanács, Mészáros József építési tanácsnok vezetésével. Tagjai: Zombory László t. főügyész, Muraközy Sándor főmérnök és dr. Szeless József th. bizottsági tag voltak.⁷⁹

Kecskemét hatóságai már 1893-ban kezdték felismerni, hogy a város térbeli szerkezetének módosítását csak a város egészére kiter-

76. Kecskeméti Lapok. 1892. június 12.

77. Kecskeméti Lapok. 1893. január 5.

78. Kecskeméti Lapok. 1893. február 19. — Emlékkönyv Hornyik János halálának félévszázados évfordulójára. 129. oldal.

79. Kecskeméti Lapok. 1894. július 15.

jedő általános rendezési terv alapján lehet elvégezni, amely meghatározott időszakra megállapítja a város fejlődésének összhangját.

Már ekkor érezték a helyzet tarthatatlanságát, s tudták, hogy a folytonos változtatgatások magukon viselik a rögtönzés nyomát és bélyegét. Belátták, hogy egy épülő és a fellendülés korszakába jutott várost szabályozási terv nélkül hagyni jóvátehetetlen mulasztást jelentene. Éppen ezért a városi közgyűlés 1893. decemberében tartott rendkívüli ülése Vámos Béla rendőrfőkapitány előterjesztése alapján kimondta, hogy a tanács terjessze ki figyelmét a város jövőendő fejlesztéséhez szükséges szabályozásokra.⁸⁰

A rendezés kérdéseivel Kerekes Ferenc th. mérnök, majd 1896-tól th. főmérnök foglalkozott. A közgyűlés 1897. évi 71. sz. határozatával mondta ki egy újabb általános szabályozási terv elkészítését. Ezt szintén a Mérnöki Hivatal készítette, s munkálatait Kada Elek polgármester (1897. január 9-től) nagy eréllyel szorgalmazta és újabb gondolatokkal gazdagította.

Fontosabb irányelvei: a város beépített területeinek kibővítése, megnyitni a város központjához a főbb forgalmi ereket. („Kellő egyenességben és szélességben szabályozni az utcákat.”) Végül a várost körülvevő árkok helyén tágas körutakat nyitni. Természetesen foglalkoztak a csatornázással, a vízellátással és a város villamos világításának megoldásával is.⁸¹

Ez a városszabályozási terv — hibái ellenére is — már alkalmas alapot adott a részletes rendezési tervek elkészítésére.

A Temető-nagy utca kiszélesítését ez ideig már több rendbeli közgyűlési határozattal — régebb óta — tervezik. Az általános városszabályozási terv iránymutatásai szerint a th. bizottsági közgyűlés az 1895. évi 129. sz. határozatával úgy rendelkezett, hogy az egész város területét átszelő, szabályozott tágas utcát létesít, amely „egyrészt a város díszére szolgál, másrészt pedig úgy a vasúti, mint a vásári személy- és teherforgalom megkönnyítésére lesz hivatva. E tekintetből a Vásári-nagy utcának a Temető-nagy utcával kapcsolatosan leendő szabályozása elhatározottván.”

Mindkét utca szabályozását a Mérnöki Hivatal tervezte. A Temető-nagy utca szélességét az Építési Bizottság 30 m-ben, míg a

80. Kecskeméti Lapok. 1893. december 17.

81. Kecskemét c. lap. 1900. február 4.

Vásári–nagy utcáét 22, illetve 33 méterben határozta meg. (22 m a belső, 33 m a külső részen.)⁸²

A Temető–nagy utca szabályozásának kérdésében legtöbb vitát és nézeteltérést az útvonal szélessége okozta. Nemcsak a sajtó szerkesztőségi cikkei, vagy az olvasói hozzászólások vitatták, de a th. közgyűlés is időnként megváltoztatta a véleményét.

Tudunk arról, hogy 1892-ben a városi mérnök által készített terv még 20 m-es szélességet állapított meg.⁸³ A th. közgyűlés 1893. december 9-én 30 méter mellett szavazott.⁸⁴ Ezt az állásfoglalását az 1896. március 23-án tartott ülésén ismételten megerősítette.⁸⁵ Nemsokára a terveket készítő Kerekes Ferenc főmérnök a Temető–nagy utca 65 méterre való kiszélesítésére tett javaslatot. Az ilyen széles pálya középső fásított részén a gyümölcspiacot kívánta elhelyezni a tervező, s a kétoldali út pedig a teherforgalmat is sikeresen lebonyolíthatná. Számításai szerint a 65 m szélességű sáv szanálása nem sokkal kerülne többbe, mint egy 30 m szélességű terület felszabadítása. (A Temető–nagy és a Temető–kis utcák között két teleksor helyezkedett el, de volt több átmenő telek is. A 30 m-es út is igényelte a Temető–kis utcai telkes építmények megcsorbítását, s az átmenő telkek nagy részének szanálását.) Ennek ellenére a Szabályozási Bizottság a 30 m-es szélességet javasolja megállapítani.⁸⁶

S még egy hónap sem telt el, máris új variáció diadalmaskodott az 1902. február 14-én tartott rendkívüli közgyűlésen. Ez a közgyűlés bölcsen járt el, hiszen láttuk, hogy a költségkülönbség nem a szanálásból adódik, sokkal inkább az útvonalak kiépítési költségeiből, a burkolatok, a csatornázás többleteiből. Így a közgyűlés ezek költségeit vizsgálva döntött 42 m-es szabályozási szélesség mellett. Kimutatták, hogy 65 m-es út kiépítése 243.000 forintba, a 42 m-es 145.000 forintba, míg a 30 m-es 127.000 forintba kerülne. A 42 m-es út esetében Temető–nagy és a Temető–kis utcák közötti összes telket ki kell ugyan sajátítani, de a megmaradt ingatlanrészekből

82. Közgyűlési jk.: 1896. március 23. (68. tétel)

83. Kecskeméti Lapok. 1893. február 19.

84. Kecskeméti Lapok. 1893. december 10.

85. Kecskeméti Lapok. 1896. március 29.

86. Kecskemét c. lap. 1902. január 19.

szabályos telkeket lehet kialakítani, s ezek kisajátítási költsége visszatérül.

A 42 m-es pálya mindkét oldalán 3,5–3,5 m széles járda, 8–8 m kétoldali kocsiút épülne, s a középén megmaradó 19 m-es sáv gyümölcs piac céljait szolgálná.⁸⁷

Bár a sajtó a 30 m-es és a 65 m-es utakat pártolta, s éppen a 42 m-es pálya elvetését javasolta. Érvelése szerint a tervezett villamos vasutat mind a 30 m-es, mind a 65 m-es úton ki lehet építeni, de a 42 m-es út erre nem alkalmas. (A 30 m-es úton nem épül középső gyümölcs piac, a 65 m-es úton viszont villamos vágányok is elférnek.) A 42 m szélességű „sugarút” két oldali 8–8 m-es kocsiúton villamosvasút nem fér el, s ha a 19 m szélességű gyümölcs piacból szélesítjük a kocsiutakat, akkor alkalmatlan lesz piaci célokra.⁸⁸

Ilyen érvek ellenére is a 42 m-es utat szavazta meg a közgyűlés. S úgy tűnik, hogy a testületi üléseken éles szakmai vitákban komoly érveket kellett szembeállítani megalapozott véleményekkel, ha eredményt akartak elérni a haladás szószólói. De a közgyűléseket nem csupán a haladás erői népesítették be. A padsorokban sok retrográd érzületű tag is ült, akik általában a legtöbb adót fizető polgárokból kerültek ki. Ezek a maradi gondolkodású virilisek sok gondot okoztak a város életében. (Pl. a színház építésénél is megkötötték magukat. Megkérdezték ugyanis, hogy miért kell a színház, hiszen a színeszet nem más mint csepürágás, hiábavaló bolondság.)

Jóllehet, hogy írásos dokumentum nem maradt ránk, de a Temető–nagy utca 42 m-re szélesítéséről is megőrzött a közösségi emlékezet egy anekdotaszerű történetet.

Az esemény középpontjában Kada Elek polgármester állt, aki attól tartott, hogy a Temető–nagy utca 42 m-es szabályozási szélessége — a virilisek ellenkezése miatt — nem kapja meg a szavazatok többségét. Ezért a bölcs polgármester provokatív felszólalásra kérte fel a közgyűlés egyik tagját. A felszólalónak az volt a szerepe, hogy érveljen egy széles sugarút kialakítása mellett és példaként említse meg a párizsi „Avenue des Champs Élysées”-t, amelynek 70 m-es szélessége (kicsit felnagyítva állítólag 80–90 m hangzott el a közgyűlésen) példát mutathat Kecskemétnek is. Elképzelhető, hogy a felszólalás felháborodást váltott ki, melyet Kada Elek csendesített

87. Kecskemét c. lap. 1902. február 16.

88. Kecskemét c. lap. 1902. február 23.

le. A megbeszélés szerint ugyanis gyengéden korholta a felszólalót a párizsi példájáért, s különösen a 80–90 m szélességű sugárútért. Végül az egész közgyűlést, főleg a viriliseket azzal állította maga mellé, mikor kijelentette: ne essünk túlzásokba, s ne akarjunk 80–90 m szélességű sugárutakat, elég lesz nekünk annak a fele is. Ezután a közgyűlés nagy ovációval ünnepelte a bölcs polgármestert.

Éppen ideje volt befejezni az új útvonal szélességére vonatkozó vitákat, hiszen a huzavona már hátráltatta a vasúthoz irányuló forgalom lebonyolítását, s főleg több beruházást is kilátástalan helyzet elé állított. De fontos volt azért is, hogy az új útvonal tervét kormányhatóságilag jóváhagyassák, és a kisajátításokat is megkezdhesék.⁸⁹

A kormányhatósági jóváhagyások hosszú időt vettek igénybe. Így érthető, ha kilencvenéves távlatból úgy tűnik, hogy az események nem voltak mindig szinkronban.

Példaként említjük, hogy a 42 méteres utcát a közgyűlés már 1902. február 14-én megszavazta, de a május 28-án tartott testületi ülés még a 30 m szélességű utca kisajátítási ügyét tárgyalta. Ennek a tárgyalásnak az anyagát a Mérnöki Hivatal állította össze.

Ebből az anyagból tudjuk, hogy a tanács 15.441/901. sz. végzése alapján a Kerekes Ferenc főmérnök által vezetett hivatal „elkészítette a Temető–nagy utcának az akkor érvényben lévő szabályozási vonalába (30 méter) eső házakról a kisajátítási térképet és összeírást. Ezek szerint kisajátításra kerülnek az 5. tized 320, 321, 212, 211, 213, 210, 209, 214, 208, 207, 206, 205, 204, 203, 202, 221, 200, 199, 198, 196 és a 168. számú házak. Ugyancsak ebből a célból bontásra kerül az 5. tized 201. sz. ún. Garaczi–féle ház is, de ez már Kecskemét város tulajdonát képezi.”⁹⁰

Az 1901. december 9-én összeállított kisajátítási okmányokban szereplő telkeket és felépítményeiket az építési osztály szakértők bevonásával felértékelte. Az általuk kimutatott becserték 229.000 koronát tett ki, s ezzel szemben az érdekelt tulajdonosok 425.000 korona kártérítési összeget kértek. Miután a különbözet 196.000 koronát tett ki, s így remény sem lehetett a barátságos egyezség létrejöttére, ezért a kisajátítás elrendelése céljából az okmányokat a közgyűlés elé terjesztették.

89. Közgyűlési jk.: 1902. február 14. (18. tétel)

90. B. K. M. L. IV. 1908/b. Közig. iratok 4999/1907

A th. közgyűlés 1902. május 28-án tartott másodszori ülésén megjelent 117 th. bizottsági tag, név szerinti szavazáson egyhangúlag a 21 telek és lakóház kisajátítása mellett szavazott. A kisajátításra vonatkozó kormányhatósági jóváhagyást és engedélyezést a Magyar Királyi Belügyminisztérium 1902. október hó 2-án adta meg.⁹¹

Jóllehet, hogy a közgyűlés már 1902. február 14-én megszavazta az új sugárút 42 m-re való szélesítését, de csak egy év múlva hozott döntést arról, hogy még 12 m szélességű sáv telkeit és felépítményeit is ki kell sajátítani. Ebbe a sávba eső telektulajdonosok 208.500 korona kártalanítást kértek, holott a becsérték csupán 131.000 korona, így egyezség nem jöhet létre, ezért a közgyűlés a kisajátítást elrendelte.⁹²

Úgy tűnik, hogy a kormányhatósági jóváhagyások csupán formális intézkedések voltak. Ezúttal arra hivatkozunk, hogy az előzőleg 30 méterre szélesített Temető-nagy utcát egy ésszerű megfontolással 12 méterrel növelték, de az újabb sáv kisajátításának belügyminiszteri engedélyezését csak az 1903. augusztus 31-én tartott közgyűlésen jelentették be.⁹³ Ekkorra viszont az új sugárút elején már a Cifrapalotát átadták rendeltetésének, s megkezdték a Törvényszéki palota építését is. A páros számmal jelzett oldalon már szintén átadták a Leszámítoló Bank új épületét (mai Rákóczi út 4.) és serényen dolgoztak a Zsinagóga folytatásaként tervezett izraelita bérház (mai Rákóczi út 2.) építésén is. Ezekből a példákából a sajtó azt a következtetést vonta le, hogy az új sugárút eleje sokkal hamarabb kiépül, mint azt korábban hinni lehetett.⁹⁴

Időközben módosításokat végeztek az épülő útvonal sávbeosztásán is. A kétoldali járdákat 3,5 m helyett 4 m-re, a 8 m szélességű kocsuiutakat 10 m-re, s a fásításra szánt középső sávot 14 m-re változtatták.⁹⁵

Főleg a törvényszéki palota építésének közelgő befejezése előtérbe hozta, hogy a jogkereső felek tájékozódásának megkönnyítése érdekében az új utca nevet kapjon és döntés szülessen a házzámo-

91. B. K. M. L. IV. 1908/b. Közig iratok 24534/1905

92. Közgyűlési jk.: 1903. február 23. (43. tétel)

93. Kögyűlési jk.: 1903. augusztus 31. (241. tétel)

94. Kecskemét c. lap. 1903. augusztus 16.

95. Kögyűlési jk.: 1903. október 29. (285. tétel)

zás kérdésében is. Tekintettel arra, hogy a város a közeljövőben Rákóczi–szobrot kíván felállítani az izraelita templom előtti téren, ahová az új útvonal is betorkollik, ezért a tanács javaslata alapján a Temető–nagy utca helyett a „Rákóczi út” elnevezést elfogadta. A házszámozás kérdésében úgy határozott, hogy az út (kifelé menet) jobb oldalon lévő házak páratlan, a bal oldalon lévők pedig páros számozást kapjanak. Így a Cifrapalota az 1-es számot, míg az új törvényszék az 5-ös számot kapta.⁹⁶

A Rákóczi út kövezésének megkezdése előtt szükségessé vált a közvilágításra vonatkozó kérdések tisztázása. A közgyűlés 1904. június 28-án tárgyalta ezt a témát. A városi tanács előterjesztése alapján elfogadta a villamos világítás 54.660 korona 40 fillér költség-előirányzatát. A kábeleket a Pozsonyi Kábelgyár RT. szállítja 18.089 koronáért. Az ív- és izzólámpák vasoszlopait és azok tartozékai Burghardt Antal budapesti gyártól szerzik be 6.560 koronáért, míg a villamosüzem felszerelési tárgyaiért 6.872 koronát fizetnek a Ganz és Társa cégnek. A munkát 1904-ben csak a Szappan utcáig (mai Hajdú utca) végezték el, s csak 1905-ben lett világítás a Katona sétányig. Kerekes Ferenc főmérnök bejelentése szerint a Rákóczi út közvilágítását 13 db ívlámpa és 34 db izzólámpa látta el.⁹⁷

Az új törvényszéki palota előtti Rákóczi úton a szükséges méréseket és a kövezési munkát 1904. július 9-én kezdték meg Ottó Sándor th. mérnök felügyelete mellett.

A Rákóczi út, vagyis a főút II. rendű keramittal (a középső fásítandó 14 m széles sáv gránitkockával), míg a mellékutakat (Mátyási, Könyves utcák, vagyis a törvényszék oldalhomlokzatai előtti utcák) harmadrendű keramittal burkolták. Miután a bontások ekkor még akadályozták a burkolat építését, ezért egyelőre a kövezést csak a törvényszék külső (vasút felőli) oldaláig végezték el 1904-ben.⁹⁸

Itt már be is fejezhetnénk a Rákóczi út kialakításának krónikáját. Kár, hogy Lestár Péter polgármesternek az útvonalhoz fűzött elgondolása nem valósulhatott meg. Kiépitésének gondolatát, a vasútállomásnak az út tengelyébe helyezését 107 évvel ezelőtt vetették fel. Valójában ez az útvonal a vasúti pályaudvar nélkül kissé elszür-

96. Közgyűlés jk.: 1904. március 24. (91. tétel)

97. Közgyűlési jk.: 1904. június 28. (209. tétel)

98. Kecskemét c. lap. 1904. július 10. és 21. számok

kült. Nem válhatott a regionális szerepkörű Kecskemét „fűtőerévé”. Nem népesítették be a közintézmények palotasorai, nem vált a nagyvárosi üzletsorok vibráló, neonfényes útvonalává. Jelentősen lemaradt az egykor tervezett városi főtengely másik nagy egységéhez, a Vásári–nagy utcához (mai Petőfi Sándor utca) viszonyítva. Pedig Lestár Péter utóda, Kada Elek is mindent megtett nagyvárosi szintre emelése érdekében. Adókedvezménnyel, önköltségi áron adott téglával, szanálással segítette az itteni építetőket. Polgármestersége alatt épült a Cifrapalota, a Rákóczi út 3–5 alatti Kaszinó és a Gazdasági Egyesület székházai, a Törvényszéki Palota, a Városi Mozi, valamint a páros oldalon a 2. és a 4. sz. alatti épületek. Jóval Kada halála után, 1916-ban épült még a 16. szám alatti ún. Furmann–féle előudvaros ház, majd 1928-ban a városi bérház (volt Főkapitányság épülete.)

A továbbiak 1958. után épültek, de a Városi Mozi előtt még napjainkban is van egy hatalmas foghíj, amelynek beépítése bizonyára emelni fogja az útvonal esztétikai értékét és gazdagítja majd tartalmi vonását is. Ez a reményünk valóra válhat, de a nagyállomásnak az útvonal tengelyébe való áthelyezése szinte megoldhatatlannak látszik.

5. A jogszolgáltatás épületei Kecskeméten az abszolutizmus idején

Úgy ítéljük meg, hogy az igazságszolgáltatás helyi szerveinek otthont adó új Törvényszéki palota építéstörténetének ismertetése előtt feltétlenül áttekintést kell adnunk arról is, hogy korábban a bíróság helyi intézményei hol és milyen körülmények között végezték munkájukat. Ennek tisztázása segítheti annak megértését, hogy az új kétkupolás, eklektikus „sugarúti” palota építését milyen helyi állapotok siettettek. Valószínű, hogy a kecskeméti régi törvényszéki épület korszerűtlensége, zsúfoltsága, vagy a büntetésvégrehajtási részlegének embertelen körülményei szinte állandóan ösztönözhatték az igazságügyi kormányzatot a helyzet sürgős változtatására.

Ezúttal nem foglalkozunk az 1848–49-es éveket megelőző időszak igazságszolgáltatásával, mert ekkor még a bíraskodás és a jogorvoslás a város közigazgatási feladatai között szerepelt. A sza-

badságharc után a megtorlás és az önkényuralom nehéz évei következtek.

Megszűnt az ország állami önállósága, de szünetelt a törvényhozás és az alkotmányos jogalkotás is, így az abszolutizmus éveiben csak a nyílt császári parancsokkal, pátensekkel kormányoztak.

Fentiekből következik, hogy a város törvényhatósági jogát is felfüggesztették, s ezért a jogkörét az 1851-ben Kecskemétre telepített Pest–Solt megyei Hivatal, más néven a Megyehatóság vette át.⁹⁹

Nemsokára napirendre került az igazságszolgáltatás és az államigazgatás szétválasztásának feladata is. Kecskemét nemcsak harcot vívott a törvényszék itteni letelepítéséért, hanem anyagilag is jelentős áldozatot hozott érte.

Az osztrák kormány az igazságszolgáltatás megszervezése érdekében fontos lépésként ítélte a császári és királyi törvényszékek, járásbíróóságok és ügyészségek letelepítésének kérdését. Természetesen Kecskemétnek nagy érdeke fűződött ahhoz, hogy megyetörvényszéki székhelyül kijelöljék. Ebből a célból egy küldöttség kereste fel Augusz Antal helytartósági alelnököt, aki kijelentette, hogy Kecskemét ebben a kérdésben csak akkor érhet el eredményeket, ha a tervbe vett megyeháza felépítéséhez való hozzájárulásával Nagyköröst megelőzi. Nagykörös ugyanis már az egész építési költséget megajánlotta.

Ez a kijelentés természetesen a két, egymással hosszú időn át rivalizáló város egymásra ajánlását serkentette. Majd a városok megkapták a törvényszék számára szükséges épület tervrajzát, mely szerint a tervezett épület 67 szobát tartalmazna és kb. 2000 négyszögöl nagyságú telket igényelne, és kb. 135.000 pengőforintba kerülne.

A város — amellet, hogy a közjó érdekében már eddig is megoldotta a Megyehatóság és a járásbíróóság elhelyezését a „Cserespeben”, laktanyákat, katonakórházat, lóiskolát, csendőrlaktanyát építtetett — további áldozatot is kész vállalni. A megyeszékhely épületének felállítására 21.000 pengőforint készpénzt, 9.000 frt. vasúti részvények után járó 4%-os status kötelezvényt felajánl. Hajlandó továbbá a Szt. Háromság téren (mai színház helyén) 2000

99. Közgyűlési jk.: 1861. I. kötet 39. tétel.

négyszögöl építési területet átengedni mintegy 60.000 pengőforint értékben.

Nagylelkűségből jelesre vizsgázott ugyan a város, de végül is a megyeszékhely-épület nem valósult meg.

Ezután az országos főtörvényszék kiküldöttje járt a városban és szemet vetett a mai volt megyei tanácsháza posta felőli szárnyába beépített, akkori nevén Ezredesi lakra, vagy más néven az „Óbesterháza”. A város — néhány kikötés mellett — már ezt is hajlandónak mutatkozott átadni, s kész volt az átalakítás költségeihez is hozzájárulni, de ennek az épületnek az igénybevétele is meghiúsult, a felsőbb helyről tett, elfogadhatatlan ajánlat miatt.

Ilyen kilátástalan helyzetben az ügy kedvező fordulatot vett. Ekkor ajánlották fel a városnak megvételre az ún. „Ladányi”-féle házat. A hivatali célokra is jól használható, illetve átalakítható, nagy telkű épületet 1856. június 14-én Kecskemét város 11.000 pengőforintért meg is vásárolta. A 8. tized 1. szám alatti lakóház az egykori városi főtisztviselő, Ladányi Gergely örököseinek tulajdonában állt. Helyileg ez az ingatlan a mai színház előterében, a baloldali kocsifelhajtón kívül, a park területében állott.

A Ladányi-féle házat elfogadták ugyan a Megyetörvényszék részére, de további bővítése céljából még megvásároltatták a várossal a Ladányi-telek tőszomszédságában álló lakóházat is. Ez a kisméretű telek és épület dr. Millhoffer István orvos tulajdonát képezte, s ez a 8. tized 2. számmal volt nyilvántartva. Ezt a kisméretű ingatlant 5595 pengőforintért vásárolta meg a tanács, és megfelelő átalakítással a Ladányi-házhoz csatolták.

Az ezáltal egyesített két egykori lakóház törvényszéki célokra való átalakításához a város 10.000 forintot ajánlott fel. Ebből az összegből a Megyetörvényszék megrendelése és kívánsága alapján Dubecz János helybeli építőmester hivatali helyiségeket és börtönöket alakított ki. (Tanácsí jk.: 1858. évi I. kötet, 169. tétel. BKML. IV.1609/a).

A fentiek szerint kiépített „Ladányi- és Millhoffer-féle” házat a Megyetörvényszék fenyítő osztálya foglalta el és itt dolgozott a felosztásáig, 1861-ig. Említést teszünk még arról is, hogy a polgári törvényszék a helybeli Kegyesrendű szerzetesek (piaristák) zárdájában dolgozott, de innen a mai Helyőrségi Tisztiklub mellett 1854-ben, a Héjjas Mihály szíjgyártó mester által felépített (ma Lechner Ödön utca 1. sz.) emeletes házba költözött.

Ezek az épületek — bár 1861-től Pest megye törvényszéke használatában álltak —, de nevezett intézménynek Ceglédre költözködése után — visszakerültek a város használatába.¹⁰⁰

6. Királyi törvényszék felállítása és elhelyezése Kecskeméten

Amint említettük, a Pest megyei törvényszék 1861-től 1868-ig még a városban működött, de ennek ellenére már 1861-től 1871-ig Kecskeméten a polgári és büntető ügyekben az igazságszolgáltatást maga a városi közigazgatási hatóság a választott tisztviselői által gyakorolta.

Az 1867 évi kiegyezés után kezdődött meg az igazságszolgáltatás kérdéseinek újrendezése. Ezt segítette a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc., amely rögzítette: „Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.” A törvény egyben intézkedett az új bírói szervezet kiépítéséről, s kimondta a bírói függetlenség és összeférhetetlenség alkotmányos alapelvét is.

Természetesen a bírói kar statusának kialakítása mellett nagy gondot fordítottak az új bírósági intézmények létrehozására is. Nemcsak a vármegyei és városi közigazgatást szervezték át, hanem ezzel párhuzamosan, folyamatosan gondoskodtak az ország egész területére és minden polgárára kiterjedő bírósági intézmény létrehozásáról is. Az alapot a rendes bíróságok képezték, amelyen belül elsőfokú és fellebbviteli típust különböztettek meg. Az elsőfokú bíróságok körét 1871-ben szabályozták. Ilyenek voltak a:

- a) királyi járásbíróóságok,
- b) királyi törvényszékek,
- c) Budapesti Kir. Kereskedelmi és Váltótörvényszék.

A legsőbb rendes bírósági szerv polgári és büntetőügyekben a járásbíróóság volt. A járásbíróóságok döntésével szemben a királyi törvényszékekhez lehetett fellebbezni, de nagyobb súlyú ügyeket —

100. BALLA János jegyzetei: II. kötet. 477–491. oldal.

első fokon — csak a törvényszék előtt lehetett kezdeményezni. Így a törvényszékek egyaránt voltak első folyamodású (elsőfokú) és felbbiteli bíróságok.

Említést kell tennünk arról is, hogy a törvényszékek mindegyike mellett még közjegyzőség is működött, s az ítékezés mellett a törvényszékhez tartoztak a cégbíróági ügyek, a csodeljárás körüli ügyek és itt működtek a telekkönyvek is. A bíróságok mellett — azok fórumrendszeréhez igazodva — még más igazságügyi szervezet, az ügyészség is itt működött. Így a

- a) kir. járásbíróóság mellett — ügyészi megbízott,
- b) kir. törvényszék mellett — kir. ügyészség.

A büntető igazságszolgáltatásban is egészen új fejezet kezdődött az első magyar Büntető Törvénykönyv, vagyis az 1878. évi V. tc. hatályba lépésével. Ennek szellemében meg kellett valósítani a büntetésvégrehajtáshoz differenciáltan igazodó új börtönrendszert, a korábbi gyakorlat szerinti, sokszor embertelen és önkényes fogvatartások helyett.

Az új Btk. a szabadságvesztés büntetésvégrehajtásra négy fokozatot különböztetett meg, s ez azt is jelentette, hogy a különböző büntetést más-más típusú intézetben kellett letölteni. Így a:

- a) fegyházbüntetést — országos fegyházintézetben,
- b) börtönbüntetést — kerületi börtönben,
- c) fogházbüntetést — törvényszéki vagy járásbíróági fogházban,
- d) állam-fogházbüntetést — országos fegyházban.

Fentiekben néhány gondolatot felvetettünk a kiegyezés utáni igazságszolgáltatás intézményeiről. Ezeket azért tartottuk fontosnak, hogy alkalmunk legyen a Kecskeméten elhelyezett bíróági intézmények helyét és rangsorát megtalálnunk az ország igazságszolgáltatási és büntetésvégrehajtási intézményeinek hierarchiájában.¹⁰¹

101. DR. PROHÁSZKA László: Igazságszolgáltatási szervezetünk a dualizmus korában. 11–12. old. Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában. (Az OMF. Magyar Építészet Múzeumának kiállítása 1986–1987.)

a) A „Cserepesekről” általában

Kecskeméten a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztása után egy „első osztályú királyi törvényszék” felállítását rendelték el. Bizonyára a város egykori krónikása nem véletlenül használta az ide telepítendő törvényszéket minősítő „első osztályú” jelzőt, hiszen ez az igazságügyi szervezet királyi törvényszéket, járásbírószéket, királyi ügyészséget és büntetésvégrehajtási részleget is jelentett. Számukra a városnak kellett gondoskodnia elfogadható hivatali helyiségekről.

S bár a városi tanács szervei is mostoha körülmények között, vagy éppen bérelt helyiségekben végezték feladataikat, mégis átengedték a rangos intézmény számára a városi hivatalok elhelyezési gondjainak megoldására számításba vett épületeket. Ilyenek voltak a „Cserepes”, valamint Szentháromság téren álló Ladányi- és Millhoffer-féle házak.

Döntenie kellett a városnak, hogy meghozza-e ezt az áldozatot, s „ezáltal magát a megye többi városai és községei felett kitüntesse, vagy ellenkező esetben az ország másodrendű városai sorába iktassa.”

Tehát a királyi törvényszék és a hozzá tartozó intézmények hivatalos helyiségeit nevezett épületekben helyezték el, míg a büntetésvégrehajtási részleg számára a városházában, valamint a Ladányi-féle házban levő börtönöket jelölték ki.¹⁰²

Miután a Kecskeméten székelő igazságügyi intézmények túlnyomó része mintegy 32 éven át a „Cserepes” néven ismert épületben székelt, ezért építésével, felhasználásával, bővítésével, későbbi hasznosításával és bontásával feltétlenül foglalkoznunk kell. Erre azért is vállalkozunk, mert alapjait egy év híján 220 évvel ezelőtt vetették meg. Falai között 174 éven át mindig közhasznú intézményeknek adott otthont, így 1948-ban elvégzett bontásáig méltán ismerhette a város valamennyi lakója.

A mai Társadalombiztosítási Igazgatóság (Jókai tér 7.) épületének helyén az akkori városi tanács 1774-ben megvásárolta a Somogyi család kb. 360 négyszögöl nagyságú telkes házingatlanát 250 forintért.

102. BALLA János jegyzetei. II. kötet. 491–492. old.

Ezen az ingatlanon a város egy vendégfogadót építtetett, melyet „Aranyasnak” neveztek el.¹⁰³ A város múlt század elején készült térképén lemérhető, hogy a földszintes kivitelű vendégváró ház kb. 29 m hosszú és kb. 12 m szélességű lehetett.¹⁰⁴ A város számadási könyvébe 1776/7 évek kiadásai között Szentkirályi Mihály gondviselő feljegyezte, hogy a „Páter Piaristák mellett épített új vendégfogadón tett Kőműves munkáért fizettem 598·55 Rf (rajnai forint), s az ács munkáért pedig 129·56 Rf-ot”. Feljegyezte még azt is, hogy az építést 1774-ben kezdték meg.¹⁰⁵

Miután ez a fogadó városi építkezés volt, ezért nemcsak külső megjelenésében, hanem szerkezetében és felhasznált építési anyagaiban is különbözött a lakosság évszázadokon át megszokott építési gyakorlatával produkált lakóházaitól. A városi polgárok nagyrészenek hajlékai az ún. „süvényes, tapasztásos,” két–három osztatú, nád, vagy zsupszalma tetőhéjazású kivitelben készültek. Így a „cserépsindellel” fedett téglafalú épület már messziről láthatóan kiemelkedett környezetéből. Ilyen téglafalú, cserépfedésű volt az „Aranyas” vendégfogadó is, így a tetőfedéséről a város lakói csak „Cserepesként” emlegették.¹⁰⁶

A város kultúrtörténetének egyik fontos eseménye fűződik a „Cserepeshez” vagyis az „Aranyas” vendégfogadóhoz. A fogadó udvarán álló, fészerek alatt rögtönzött színpadon és nézőtéren tartotta meg a kecskeméti születésű Kelemen László színtársulata első helybeli előadását, 1796. június 7-én. Ezt a napot tekintik a kecskeméti hivatásos színjátszás születésének.

Kelemenék ekkor még egy hétig játszottak a városban, majd 1800-ban ismét visszatértek és a megfogyatkozott társulat két és fél hónapig maradt Kecskeméten.¹⁰⁷

Nyoma van a tanácsi jegyzőkönyvben annak is, hogy a Cserepes Vendégfogadó telkének és környezetének rendezése, valamint az

103. Kivonatok a Városi Tanács jegyzőkönyveiből. 1665–1872. év, 157. oldal.

104. Kecskemét város 1820–1832. évi állapotát feltüntető egyesített térkép.

105. Városi Számadási Könyvek. 1776/7 évek. Vendégfogadókra és más közönséges épületekre tett költségek. 87. oldal.

106. JOÓS Ferenc: A „Cserepes”. Petőfi Népe: 1957. március 3. Kecskeméti Séták.

107. HELTAI Nándor — JUHÁSZ István: Kecskemét. Panoráma, Magyar városok, 61–62. oldal.

épület kibővítése céljából elhatározta a város, hogy a szomszédos, az utcavonalból kiálló, Gömöri József vaskereskedő házát és telkét megszerzi. Ez négy év múlva, 1820-ban meg is történt, s a környezet további rendezését a „Regulatióban munkálkodó Deputációra” (Szabályozó küldöttség) bízták.¹⁰⁸

A vendégfogadót időről-ídőre azok a bérlők üzemeltették, akik a licitálások alkalmával a legtöbb bérelti díjat megajánlották. 1839-ben Böhm József volt a bérlő, aki saját költségén emeletesre építtette az „Aranysas” fogadót, s ennek fejében hat évig haszonbér fizetése nélkül használhatta. Az emeletráépítés kivitelezője Cseh József helybeli kőművesmester volt.¹⁰⁹

Még egy érdekes művelődéstörténeti esemény fűződik a „Cserepesekhez”. Falai között pihent ki fáradalmait a jogakadémiai tanulmányainak megkezdésére Kecskemétre érkező Jókai Mór, 1842-ben.¹¹⁰

A szabadságharc leverése utáni önkényuralom Kecskeméten is érezte hatását. Az 1850-ben kibocsátott új ideiglenes közigazgatási rendelet már önmagában megszüntette, de az 1851-ben a városba telepített Pest–Solt megyei Hivatal, vagyis a Megyehatóság pedig eleve lehetetlenné tette a város önkormányzati függetlenségét.

A megyeszékhelyé lett Kecskemétre nyilvánvalóan még több hivatal is települt. Létesült itt szolgabírói hivatal, megyei törvényszék és csendőr–szárnyparancsnokság is.¹¹¹

A Pest–Solt megyei Hivatal itteni letelepedése miatt, a Cserepes, vagy hivatalos nevén az „Aranysas” vendégfogadó befejezte eddigi tevékenységét. Az egész épületet — megfelelő átalakítás után — a Megyehatóság foglalta el.¹¹²

Az épülethez ebben a szerepkörében is érdekes esemény fűződik. Ez összefüggésben áll Ferenc József és Erzsébet császárné má-

108. Kivonatok a Városi Tanács jegyzőkönyveiből: 1665–1872. év, 1839 szept. 1-i bejegyzés.

109. Tanácsi jegyzőkönyv: 1816. július 29. (612. old.) Tanácsi jegyzőkönyv: 1820 május 26. (222. old.)

110. HELTAI Nándor — JUHÁSZ István: Kecskemét (Panoráma. Magyar városok sorozat, 62. oldal.)

111. DR. BALÁZSFALVI KISS Barnabás: Kecskemét th. jogú város c. fejezet. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára. (Bp. 1939.) 22. oldal.

112. Közgyűlési jk.: 1861. évi I. kötet 39. tétel.

sodik magyarországi körútjával. A fejedelmi pár 1857. május 24-én jelzett érkezésére már hónapokkal előbb készülődött a város. Természetesen ezúttal csak az ún. „Cserepesben” végzett előkészületekről számolunk be. Itt, a Megyehatóság székházában tervezték a magas vendégek pihenőhelyét, ezért az épület három szobáját pazar pompával rendezték be. Bebútorozását nem ismerjük, de tudjuk, hogy előzőleg pesti szobafestők lefestették a szobákat, padozataikat bíborszőnyegekkel, szőnyegpapírokkal takarták. Esetleges átöltözködéshez 4 spanyolfal állt a szobákban. Gyümölcsfel, süteménnyel való kínáláshoz angol porcelánokat, ezüst tálcaikat, ezüst kosarakat vásároltak. Itt, a Megyehatóság épületében kialakított termekben két órán át tartózkodott a császári pár. Ezalatt fogadták a megyei hivatalok vezetőit, a megyei nemességet, a megyei főpapokat, lelkészeket, a város főbb tisztviselőit stb.

Ezután a császár meglátogatta az épületben székelő Megyehatósági és Törvényszéki helyiségeket. Átment a szomszédos csendőrlaktanyába, meglátogatták még a Piaristák gimnáziumát, s ezután folytatták országos körútjukat.¹¹³

A Megyehatóság 1860 végén történt feloszlásával, 1861. február 1-én, a „Cserepes” néven emlegetett épület ismét városi rendelkezés alá került, bár Pest megye törvényszéke 1868. október 1-éig az épületben maradt.

Az épület további hasznosítását illetően a város közgyűlése arra a megállapításra jutott, hogy Kecskemétnek a vasúthálózatba való bekapcsolódása után megszűnt az itt áthaladó Pest–Szeged kereskedelmi út fontos állomását jelentő szerepköre. Ebből következik, hogy az egykori „Aranyas”-nak ismét vendégfogadóvá alakítása aligha lenne hasznot hozó vállalkozás. Különösen ronthatja az esélyeit az a körülmény, hogy időközben egy magánpolgár (id. Beretvás Pál) által 1858-ban épített vendégfogadó az átutazók igényeinek kielégítésére tökéletesen megfelelt.

Fentiek mellett már az is régen ismert tény, hogy az 1746-ban épített, s többször bővített városháza, a megduplázott lakosság számával arányosan növekvő hivatali apparátus elhelyezésére nemcsak alkalmatlan, hanem elavult szerkezetei miatt veszélyes is.

113. BALLA János jegyzetei. 999. oldal. Közgyűlési jk.: 1857. június 2. (232. tétel).

Az elmondottakat összevetve, 1860. év elején a város közgyűlése úgy döntött, hogy az „Aranysas” féle községi épületet ideiglenes városházává alakíttatja át. Ide telepítik „az ügykezelés megháborgatása nélkül különválasztható hivatali Osztályokat.”¹¹⁴

Itt alakítják ki a törvénykezési (vagyis a főbírói rezidenciát) és közrendészeti osztályt (rendőrkapitányság), de itt építik ki a tanács-termet is olyan megoldással, hogy a hallgatóság részére korláttal elkülönített hely álljon rendelkezésükre.¹¹⁵

Lényegileg még alig rendezkedtek be az egykori „Aranysas” vendégfogadóban az idehelyezett városi hivatalok, s a lakosság még meg sem szokta az „új városháza” elnevezést, a Városi Tanács máris az épület új hasznosításán töprengett.

Amikor a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc. (melynek fontos alapelve: az igazságszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztása) gyakorlati megvalósítására irányuló törekvések erősödni kezdtek, a Kecskeméti Városi Tanács is fontos lépésre szánta el magát. A város ugyanis az 1869. szeptember 20-án tartott közgyűlési határozata értelmében feliratot intézett az igazságügyi minisztériumhoz, melyben kifejezte azt a reményét, hogy „Kecskemét egy vidéki törvényszék helyévé fog kijelöltetni”. S ha a város elgondolásai megvalósulhatnak, kéri egy elsőrendű törvényszék idehelyezését.

Kifejezte a város azt a készségét is, hogy miként 1854-ben a közigazgatási megyehatóság és megyetörvényszék tervezett felállításához, úgy ezúttal is felajánlja áldozatkészségét. Ezt az ígéretét pontosítva, a város arról biztosította az igazságügyi kormányzatot, hogy egy törvényszék elhelyezésére felajánlja a „Cserepest”, vagyis az új városházát, továbbá a Ladányi- és Millhoffer-féle házakat.

Amennyiben egy nagyobb törvényszéki épület létesítésére kerülne sor, a város készséggel átengedi a Szentháromság téren álló Ladányi- és Millhoffer-házakat és mellettük olyan nagyságú területet, amennyi az új épület elhelyezéséhez szükséges. Felajánlja ezenkívül a szükséges téglá díj nélküli kiegészítését, és hajlandó az építés költségeihez 100.000 forinttal hozzájárulni.¹¹⁶

114. Közgyűlési jk.: 1861. évi kötet (39. tétel).

115. Közgyűlési jk.: 1869. évi 127. tétel.

116. Kecskeméti Lapok. 1869. szept. 25. Közgyűlési jk.: 1869. szept. 20.

A város 1870-ben egy újabb egyes bírósággal (elsőfokú) gazdagodott. Az Igazságügyi Minisztérium ebben az évben, július 10-én a Belügyminisztériummal egyetértésben megengedte, hogy a nagy kiterjedésű város kebelében, az 1868. évi LIV. tc. 18. bek. alapján, egy második egyes bíróságot állítsanak fel. Ez 1870. december 1-jén kezdte meg működését.

Az egyiket helyileg felsőkerületi bíróságként emlegették, hiszen illetékessége a 2,3,4,5 és a 11. tizedre, valamint az Izsáki és Szolnoki utak felső felén fekvő területekre, s a szentkirályi, alpári pusztákra terjedt ki.

A másik az alsókerületi bíróság volt, mely felölelte az 1, 6, 7, 8, 9, 10. tizedeket, az Izsáki és Szolnoki utak alsó részén fekvő területeket, az ágasegyházi, borbási, monostori és bugaci pusztákkal együtt.

Mindkét egyes bíróságot az új városházánál, vagyis a „Cserepesben” helyezték el. A már eddig is működő bíróság az addig használt helyiségeit megtartja, míg az újonnan felállítandó az udvari mellék-helyiségekben kap megfelelően kialakított szobákat.

Ezzel a kapitányi hivatalnak a mezei rendőrségi ügyekben engedélyezett ideiglenes bíraskodása megszűnik, s ezek az ügyek is az illető kerületi egyes bíróságok hatáskörébe kerülnek.¹¹⁷

b) A „Cserepes” átépítése a kir. törvényszék számára

A város valóban jól számított, mikor 1869-ben azt kérte az Igazságügyi Minisztériumtól, hogy első osztályú királyi törvényszék felállítását engedélyezze Kecskeméten. A kívánság rövid idő alatt beteljesedett, hiszen 1872. január 1-étől Királyi Törvényszék, Királyi Járásbíróság és Királyi Ügyészség székhelye lett. Ettől az időtől kezdve az ún. „Cserepest”, valamint a Ladányi- és Millhoffer-féle Szentháromság téri házakat minden bérfizetés nélkül átengedte a város. Ugyancsak a volt városi törvényszék által ez ideig használt irodai szerezket, valamint a városháza épületében lévő börtönöket is.¹¹⁸

A kecskeméti királyi törvényszék személyzete 1872. újév napján tette le a hivatali esküt Gáll Ferenc törvényszéki elnök előtt. Már az

117. Kecskeméti Lapok. 1870. nov. 26.

118. BALLA János jegyzetei. I. kötet 37. oldal.

első héten megkezdték az ügydarabok átvételét a helyi törvényszéktől. Ezt követően pedig Cegléden, Nagykőrösön és Kiskunfélegyházán vették át az ügyeket.¹¹⁹

A helybeli törvényszékhez 1872. január 17-én szállították át a rabokat Ceglédről és Félegyházáról, mint volt megyei és kerületi törvényszéki helyekről.

Itt, a régi városháza, s a Ladányi-féle ház börtöneiben helyezték el őket. Ceglédről 49-et, Félegyházáról 23-at hoztak át.¹²⁰

Természetesen a törvényszék számára átadott épületek a város szempontjából szinte megoldhatatlannak látszó helyiséghiányt idéztek elő. S hogy legalább a Ladányi- és Millhoffer-féle házakat visszakaphassa és saját céljaira felhasználhassa, elhatározta, hogy a „Cserepest” a királyi törvényszék számára megfelelően kiépített és használatra átengedi.

Ezt a szándékot a város közönségének 1873. április 25-én tartott bizottsági közgyűlése fogalmazta meg, s a 270. sz. alatt kelt határozat szellemében a város és az Igazságügyi Minisztérium szerződésben rögzítette az épülettel szembeni elvárásokat, a használat feltételeit, az épület tulajdonjogát, a karbantartásra vonatkozó feladatokat stb.

A szerződést a város részéről Bagi László Kecskemét az idők szerinti polgármestere, másrésztől Gáll Ferenc, a kecskeméti királyi törvényszék elnöke, és Madarassy László királyi ügyész, mindketten az igazságügyi miniszter megbízottai, írták alá 1873. október 8-án.

Nem lehet célunk a szerződés valamennyi cikkelyének részletes ismertetése, de azt feltétlenül érintenünk kell, hogy az építés során milyen mértékben növekedett az épület nagyságrendje, alaprajza, hogyan rendezkedtek be a használatukban álló telken stb.

Rögzítette a szerződés, hogy a Budai főutcán 896 négyszögöl nagyságú telken álló „Cserepes”-féle egyemeletes házat, a telek Iskola utcára (mai Móricz Zsigmond) dülő egész vonalát, 32 folyó ölnyi (60 m) hosszban, szintén egyemeletes magassággal kiépítetteti. Ebben a részben, a régi épülethez csatlakozó, mintegy 30 méter hosszban, de a meglévő lépcsőházból megközelíthető módon, a földszinten is, s az emeleten is hivatali helyiségek létesülnek. Az épületet to-

119. Kecskeméti Lapok. 1872. január 6.

120. Kecskeméti Lapok. 1872. január 20.

vábbi 30 m hosszú szárnyában — külön lépcsőházzal — a földszinten 20 börtönhelyiség, az emeleten pedig 20 hivatali szoba létesül.

A szerződés, a hivatalos helyiségeket és börtönöket befogadó részek közös határánál, az udvart leválasztó, robosztus téglakerítést irányoz elő, melynek magasságát 2,85 m-ben, vastagságát pedig 48 cm-ben határozta meg. Egyébként ezt a kerítést a börtönudvar minden oldalán meg kellett építeni.

Úgy gondoljuk, hogy felesleges lenne az átépítés további részletezése. Ennek ellenére a szerződésből még ki kell emelnünk, hogy az ingyenes használatra átadott épület felújítása és karbantartása az igazságügyi kormányzat feladata. Bármilyen nagyságrendű átalakítás, toldaléképület-létesítés a várost nem terhelheti, s az épület esetleges visszaadásakor ennek ellenértéke a várostól nem követelhető. Az épület használója adófizetésre nem kötelezhető.

Az épület kizárólag igazságügyi feladatok ellátására használható, s ilyen jellegű szerepkörének megszűnése után a létesítményt a város tulajdonába vissza kell adni.¹²¹

A „Cserepes” nevű közösségi épület átépítési munkáit a helyi sajtó is nagy érdeklődéssel figyelte. 1877. júniusában a következő cikk jelent meg a Kecskeméti Lapokban: „A törvényszék új épületének már a falai fennállanak; jó anyagokból, szilárdan és jól épített, de ízléstelen, nagy épület lesz, miután azon botlásra kívül, hogy az épület fele részét az utcai vonalon börtönök foglalják el, még azon megbocsáthatatlan hiba is elkövetett, hogy e 30 öl hosszú emeletes épület a régi egyszerű tákozott (összetákolts) és fejelt (emeletráépítéses) dísz nélküli épülethez a symmetria kedvéért kaszárnyaszerűen, minden csín és ízlés nélkül terveztetett, pedig itt az ízlés és a csín kedvéért a symmetria egy kis erőszakot is elbirt volna.”¹²²

Az elvégzendő építési munkák elnyerésére árlejtési pályázatot hirdettek. A pályázaton 10 helybeli és 5 vidéki vállalkozó vett részt. Közülük Bagi Lajos helybeli építész adott legolcsóbb ajánlatot, hiszen a költségvetés szerinti összegből 30%-ot elengedett, amely 20.571 forintot jelentett.

Az elvégzendő munkák főépületre eső része 77.051 ft volt. A régi épület átalakítása és az udvari falkerítések építése 3952 forintot igényelt, így az összes költség 81.003 forintot jelentett. Minthogy a

121. BALLA János jegyzetei. II. kötet 492–499. oldal.

122. Kecskeméti Lapok. 1874. június 14.

szükséges téglát és cserepet a város saját készletéből szolgáltatja ki, melynek 14.318 ft értékét levonva, 66.685 forintot tesz ki az építésre előirányzott költség.

Ezen kívül a börtönudvarban még munkaterem is épült, más tartozékaival együtt 8.983 ft-os költség-előirányzattal, de ezt az Igazságügyi Minisztérium finanszírozta.

Bagi Lajos kivitelezővel (Bagi László polgármester testvére) 1874. április hó 12-én kötött szerződés értelmében a munkát azonnal kezdeni kellett, s olyan ütemet követeltek, hogy a tervrajz, valamint a költségvetés szerinti munka 1874. szeptember 1-én teljesen készen átadható legyen. Így a kivitelezőnek csupán négy és fél hónap állt rendelkezésére, hogy a kb. 3.000 légméter kiterjedésű épületet felépítse. Ezt a határidőt napi 25 ft bírság kilátásba helyezése mellett is vállalta az építőmester.¹²³

Úgy tűnik, hogy a kivitelező mindenben eleget tehetett vállalásának, mert a helyi újság 1874. október 25-i híradása szerint „az újonnan épült törvényszéki helyiségbe már úgy a járásbírószék, valamint a fenyítőtörvényszék, mint a királyi ügyészség is áthurcolkodott, az új börtönökbe pedig a rabokat átszállították, és most az egész törvényszék összes hozzá tartozóival együtt, egy épületben van elhelyezve.”¹²⁴

Miután az Igazságügyi Minisztérium az építkezés bevégeztével a műszaki felülvizsgálatot a maga számára fenntartotta, ezért rendelkezése alapján a műszaki szemlét 1875. január 15-én tartották meg. Ezután a kialakított épületet a királyi bíróságnak ünnepélyesen átadták. Az épületet Gáll Ferenc törvényszéki elnök és Madarassy László kir. ügyész vette át.¹²⁵

Úgy tűnik, hogy bár az épületet már átadták rendeltetésének, mégis valamilyen pótmunka ügyében, 1875. december 4-én ismételt felülvizsgálatot tartottak az épületen, s miután az eresz alatt beázás következtében vakolatleválásokat észleltek, ezért újabb műszaki felülvizsgálatot rendeltek el.

Az eljáró bizottságba Pártos (Punczmann) Gyulát a város pesti házának és a helyi Takarékpéztár palotájának tervezőjét, Schmidt

123. BALLA János jegyzetei. II. kötet 499–510. oldal

124. Kecskeméti Lapok. 1874. október 25.

125. Közgyűlési jk.: 1875. évi febr. 18. (75. tétel)

Alfrédot, a helyi vasútállomás mérnökét, Beretvás Sándor építész és Orbán Pál helyi magánépítész hívták meg.

A bizottságnak meg kellett vizsgálni, hogy a „Cserepes”-féle ház újonnan épült részei és az átalakított melléképületei az elfogadott terv szerint vannak-e elkészítve, s milyen hiány vagy építési hiba található a vállalkozó által végzett munkában.

A „Cserepesnek” királyi törvényszék céljaira való kibővítési és átalakítási krónikájának befejezésekor nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a város erre az építkezésre összesen 93.125 ft, 27 krt. költött. Az összeg előteremtése érdekében áruba bocsátották az Örkény és Alsónémedi térségben fekvő Peszér és Ürbő pusztákat.¹²⁶

A törvényszékek mellett még a közjegyzői hivatalok is fontos szerepet tölthettek be. Szerepkörüket „A királyi közjegyzőkről szóló 1874. évi 35. törvénycikk” szabályozza. Hatáskörük a rendelet szerint kiterjed:

- a) közokiratok felvételére,
- b) végrendelezések felvételére,
- c) tanusítványok kiállítására,
- d) okiratok s értékneműek őrzésére,
- e) hagyatéki ügyek körüli eljárásra,
- f) bírói megbízások teljesítésére.

A hivatkozott törvény meghatározza mindazon jogügyleteket, melyek érvényesítéséhez a közjegyzői okirat feltétlenül szükséges. Az 1875. május 28-i tanácsülés határozata szerint a közjegyzői hivatalra Kecskeméten Gáspár Lajos és Dömötör Sándor lett kinevezve, akik működésüket 1875. augusztus 1-jén kezdték meg.¹²⁷

Meg kell még emlékeznünk a törvényszékkel összefüggésben az Ügyvédi Kamaráról is, mely az ügyvédség önkormányzati alapon megszervezett hatósági feladatokat is ellátó társadalmi szerve, s más feladatai mellett irányítja az ügyvédek munkáját. Tagjai, az ügyvédség az igazságszolgáltatási szervezet egyik tényezője; általános feladata, hogy előmozdítsa az állami szervek jogalkalmazó tevékenységének eredményességét. A hozzájuk fordulókat nemcsak jogi

126. Közgyűlési jk.: 1876. január 28. 87. tétel, Közgyűlési jk.: 1873. évi 204. tétel.

127. Kecskeméti Lapok. 1875. július 25.

tanácsokkal látják el, hanem a hatóságok, köztük a bíróságok előtt is képviselik őket.¹²⁸

A kecskeméti és szolnoki királyi törvényszékek területén illetékes Ügyvédi Kamara megalakításához az 1874. évi XXXIV. tc. 110 paragrafus, s a magyar kir. igazságügy-miniszter 1874. december 28-án kelt 37960/I. M. 874. sz. rendelete értelmében a szükséges intézkedéseket Gáll Ferencnek, a helybeli törvényszéki elnöknek kellett megtennie. A kecskeméti Ügyvédi Kamarába, az 1875. február 25-én tartott alakuló üléséig 110 tag jelentkezett felvételre. A Kamara elnöke Csilléry Benő lett Kecskemétről, elnökhelyettese Horánszky Nándor Szolnokról. Titkárának Zombory Lászlót választották Kecskemétről. Választmányi tagjai: Kecskemétről, Szolnokról, Ceglédről, Félegyházáról és Kunszentmártonból kerültek ki.¹²⁹

Végezetül még a Járásbíróságok mellett működő Telekkönyvről megemlékezve elmondjuk, hogy ezt az intézményt Kecskeméten 1862-ben rendelték a Járásbíróság mellé.¹³⁰

A Királyi Törvényszék, a Királyi Ügyészség, a Királyi Járásbíróság, a Büntetésvégrehajtási Intézet és a Telekkönyv az ún. „Cserepes”-féle épületben működött 1874. szeptember 1-étől 1904. október 1-éig, vagyis 30 éven át.

A „Cserepesről” szóló fejezet befejezéséül — a teljesség igénye nélkül — még röviden utalunk arra, hogyan alakult az épület további sorsa.

Már egy évvel a Királyi Törvényszék elköltözködése előtt megkezdődött az épület hasznosításának tervezgetése. Még 1903-ban elhangzott, hogy a város kezelésébe visszakerülő épületben helyezik el a zálogházat és a zeneiskolát is. Számításba vették azt is, hogy egy évig a főreáliskolát ide telepítik, míg a jelenlegi épületét átalakítják.¹³¹

S valóban, a városi közgyűlés határozata szerint, a „Cserepes” Koháry utcai szárnyának egy 30 m hosszú traktusában (a volt törvényszék börtöneinek helyén) a városi zálogházat helyezték el 1905-

128. Új magyar lexikon. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962) 6. kötet S–Z. 570. oldal.

129. Kecskeméti Lapok. 1875. febr. 14. és febr. 28.

130. Közgyűlési jk.: 1862. évi I. kötet 22. tétel.

131. Kecskeméti Lapok. 1903. március 29.

ben. Célnak megfelelő átalakítását a Farkas és Karácsony helybeli építőcég végezte el.¹³²

Az épület jó lehetőséget adott arra, hogy kallódó, vagy állandó elhelyezési lehetőséggel küzdő városi intézmények itt átmenetileg letelepedhessenek.

Itt, a „Cserepesben” kapott elhelyezkedési lehetőséget 1883–84 években a közgyűlés által felállított iparos- és kereskedőtanuló-iskola is.¹³³

Nemsokára, 1910-ben új iskolatípus honosodott meg a városban. A város közgyűlése létrehozta a három évfolyamos Városi Felsőkereskedelmi Iskolát, melynek első évfolyamát 1910. szeptember 1-jén nyitották meg. Ez az intézet is a „Cserepesbe” költözködött.¹³⁴

Ezúttal nem feladatunk a városi tanácsot mintegy évszázadon át (1850–1950) foglalkoztató legnagyobb gondjának, a kórház építésének részletes ismertetése. Tény azonban, hogy a város és vonzáskörzete lakosságának állandó növekedése az említett száz év alatt mindig ösztönözte a város vezetőit a kórház kérdésének megnyugtató megoldására. Időről-időre új tervek születtek, de a megvalósításra sohasem nyílt lehetőség. Közben a kórház egyes osztályai, részlegai a városban szétszórtnak, nagyon nehéz körülmények között dolgoztak.

A kórház elhelyezési gondjai közepette így esett a választás a „Cserepesre”, ahová a katonai szükségkórházak létesítésével párhuzamosan, a Felsőkereskedelmi és a Tanonciskola helyiségeibe, — 1914-ben — beköltöztették a városi kórházat. A körülmények és a nehéz gazdasági helyzet miatt a most már három helyen működő kórházat véglegesnek kellett tekinteni, ezért 1919-ben az addigi 90 ágyat 150-re, 1932-ben 200 ágyra bővítették. 1933-ban a „Cserepesben” volt a sebészet, a szülészeti–nőgyógyászat és a gyermekosztály.

Az Izsáki úti volt katonai kórházban kialakított 60 ágyas részlegben volt a tüdő- és belosztály, s az Epreskertti részben (mai mű-

132. Kecskemét c. lap: 1905. április 16.

133. Közgyűlési jk.: 1883. május 18. (142. tétel)

134. Közgyűlési jk.: 1909. július 31. (179. tétel)

kerti szociális otthon) a járványkórház, a nemi- és elmebeteg kórház.¹³⁵

1944-ben, az akkor már 260 ágyas intézmény megkapta a kórház jellegét, de még ez év őszén, a szovjet csapatoknak a városba való első benyomulása idején, mind a járványkórház (a Műkertben), mind a belgyógyászati osztály (Izsáki úti volt katona kórház) működésképtelen lett. Így a belosztályt a Piarista Gimnázium internátusába, a járványosztályt pedig a Ref. Egyház Kaszap utcai Tanítóképzőjében helyezték el.¹³⁶

1945. júliusában merült fel a kórház végleges elhelyezésének gondolata. Ez azért válhatott lehetővé, mert a Honvédelmi Minisztérium hajlandó volt a katonai csapatkórházat (mai Izsáki úti kórház) erre a célra átengedni. Átalakítási és helyreállítási feladatait rohammunkában végezték el, s már 1947 őszén megkezdődött az egyes osztályok kiköltözködése. Az új kórházban a belgyógyászat, sebészet, szülészet–nőgyógyászat, gyermekosztály és fertőző osztály kapott helyet.

Amíg a városi kórháznak az egykori csapatkórházba való áthelyezését latolgatták, addig a „Cserepes” leendő felhasználását is mérlegelték. Falai között egy olyan központi egészségházat szerettek volna megvalósítani, amely egyesítené magában a városban eddig szétszórtan működő közegészségügyi intézményeket.¹³⁷

Két év múlva, 1948 májusában már arról ír a helyi sajtó, hogy még ebben az évben „Egészségügyi palotát” építenének a városban, de ezt nem az előzőleg kijelölt Rákóczi úti telken, hanem a „Cserepes” helyén valósul meg, OTI–székház néven.¹³⁸ Ez az elhatározás megpecsételte a város történetének — majdnem 220 éven át ezen a helyen álló — néma tanújának sorsát. Bontását 1948. május 22-én kezdték meg, s még ebben az évben ez a tábla állt az elárvult, üres telken: OTI–székház építkezés. Bontása 248.000 forintba került.

Az OTI–székház építését 1948. augusztus 20-án kezdték meg.¹³⁹

135. BÁLINTNÉ MIKES Katalin: Adatok Kecskemét város egészségügyi helyzetéről. 1914–1936 (In: Bács–Kiskun megye múltjából. IV. kötet. Szerk: Iványosi–Szabó Tibor, 138–154. OLD.

136. DR. RÉTHY Aladár: A kecskeméti megyei kórház fejlődésének története. Bács–Kiskun megyei Kórház Évkönyve. 1962.

137. Kecskeméti Lapok. 1946. augusztus 20.

138. Kecskeméti Lapok. 1948. május 8.

139. Kecskeméti Lapok. 1948. október 8. (189. tétel)

7. Az új törvényszéki palota építése

a) Az építési terület felszabadítása

Az új törvényszéki palota esetleges építéséről — az eddig megismert források szerint — a Kecskeméti Lapok 1897. január 31-i száma tudósít először. Már ekkor a lap tudomására jutott, hogy az állam Kecskeméten igazságügyi palotát kíván építtetni. Úgy tudja, hogy erre a célra 250.000 forintot helyezett kilátásba, de reméli, hogy szándékát a város is támogatni fogja, esetleg az akkori törvényszéki épület („Cserepes”) értékesítésével, vagy más módon megnyilvánuló hozzájárulásával.¹⁴⁰

Ennél jóval többet tudunk meg (és hitelesebb forrásként kezelhetjük) a város törvényhatósági közgyűlésének 1898. március 23-i bejegyzéséből. Innen arról értesülhetünk, hogy „A kecskeméti ügyvédi kamarának egy új igazságügyi palota építése tárgyában érkezett megkeresése folytán a városi tanács javaslatai f. évi 5094. sz. alatt beterjesztetik.”

A kecskeméti ügyvédi kamara választmánya az 1897. évről szóló, s az igazságügyi miniszterhez intézett évi jelentése egy példányának megküldésével az iránt kereste meg a városi tanácsot, hogy miután az említett jelentésben a miniszter figyelmét felhívta azon körülményre, hogy Kecskemét városban úgy a királyi törvényszék, mint a királyi járásbíróóság olyan épületben van elhelyezve, mely semmiképpen sem felel meg az igazságszolgáltatás általános érdekeinek, sem a jogkereső közönség igényeinek, ezért csatlakozzék a város közönsége is egy, a kebeléből kiküldendő bizottsággal az Ügyvédi Kamara igazságügyi miniszternél tisztelegni óhajtó küldöttségéhez és egy új törvényszéképítési kérelmüket együttesen mutassák be.

A közgyűlés Kada Elek polgármester elnöklete alatt Dr. Szeless József és Laukó Károly th. biz. tagokat megválasztja a küldöttségbe, akik feladatul kapták, hogy Nagy Mihály országgyűlési képviselőt is kérjék fel a cél érdekében.¹⁴¹

Nem ismerjük a miniszternél tervezett tisztelegő látogatásnak sem az idejét, sem az eredményét, de a jelekből arra lehet követke-

140. Kecskeméti Lapok. 1897. január 31.

141. Közgyűlési jk.: 1898. márc. 23. (106. tétel)

tetni, hogy nem fáradoztak hiába. Már 1902. januárjában kétszer is járt egy bizottság a városban, mely helyet keresett az új törvényszék épületének. Az eseményről tudósító újságíró ezúttal is kifejezte azt a véleményét — melyről már a Temető–nagy utca szélesítése során is megemlékeztünk —, hogy a törvényszéki palotát nem tudja elképzelni a 30 m szélességű útvonal, kifelé menet jobb oldalán, de a 65 méterre kiszélesítendő sugárúton akárhány elhelyezhető lenne. (Ekkor még ebben a két szélességben gondolkodtak.)¹⁴²

Fontos információkat tudunk meg a Kecskemét c. lap 1902. február 23-i számából. Ebben a helyi újság arról számol be, hogy Kovács István ügyvéd, a th. bizottság február 14-i rendkívüli ülésén kérdést intézett a polgármesterhez az új törvényszéki palota helyét illetően. Válaszként Kada Elek elmondta, hogy a kérdésben szereplő témát az igazságügyi miniszter megbízottaival már megtárgyalta. Nevezettek a telepítés feltételeként kikötték, hogy a kérdéses telek mintegy 1600 négyszögöl területű legyen, s a területet legalább három oldalról utca vagy tér határolja. Ebből a szempontból megvizsgálták az akkori törvényszék, a „Cserepes” helyét, de nem találták alkalmasnak. A miniszter megbízottai legcélszerűbbnek ítélték a ref. kollégiummal szembeni helyet, de ez a városnak rendkívüli áldozatába került volna. Nagyon jónak ígérkezett viszont az újonnan szabályozandó Temető–nagy utcán a Mátyási és Könyves (mai Fecske) utcák közé eső rész, mert itt volt elegendő terület és mindenfelől utcák vették körül. Az sem volt elhanyagolható szempont, hogy a központtól sem esett messze.¹⁴³

Úgy tűnik, hogy a törvényszéki palota részére kijelölt területnek a közgyűléssel való elfogadtatása előtt megszerezték az igazságügyi miniszternek a nyilatkozatát is. Erre abból a tényből következtünk, hogy az 1902. március 22-én tartott közgyűlés egyetértett az igazságügyi palota számára kijelölt hellyel, s ugyanekkor a következő tájékoztatást is meghallgathatta: „Az igazságügyi miniszter a törvényszék és fogház tervében rögzített helyet — a Temető–nagy utca és az V. tized Mátyási s Könyves utcák közötti 1750 négyszögöl területet — az igazságügyi épület részére elfogadta.”

Ugyanekkor a közgyűlés nagyon bölcs megállapításokat tett, s a következő határozatot hozta: „A törvényszéki épület és fogház a

142. Kecskemét c. lap. 1902. január 26.

143. Kecskemét c. lap. 1902. február 23.

Temető utcának mielőbbi kiépítésére kedvező hatást fog gyakorolni, s a város díszére is fog szolgálni, ezért a telek korlátlan tulajdonjoggal leendő átadását és a város költségén való kisajátítását, s a jelenlegi törvényszéki és fogházi épületeknek visszabocsájtását (vagyis a „Cserepesnek” a város kezelésébe való visszaszármaztatását) a közgyűlés kimondja.”

Kimondta azt is, hogy a létesítmények felépítése esetén, a körülötte levő utcák a város költségén rendeztessenek, a víz levezetését szolgáló utcai csatornákat, az épületek körüli járdákat, s az utcai közvilágítást a város költségén kell kiépíteni.

Az igazságügyi kormányzat azt kérte a várostól, hogy az új törvényszéki épület emeléséhez anyagilag is járuljon hozzá. Válaszként kifejtette a város, hogy az új épület helyén álló házak kisajátítása jelentős áldozatot igényel, továbbá a „Cserepes” melletti (jelenlegi törvényszék) Garaczi-féle telek 6 évvel ezelőtti megvétele (a törvényszék kiépítése céljából), a vételár jelentős kamatkiesést jelent. (A Garaczi-féle telek megvásárlásának előzményeként tudnunk kell, hogy 1893-ban az egész „Cserepes”-féle épületben, s annak levéltáraiban jelentkező zsúfoltság, s főleg a vizsgálóbírói intézmény felállítása, a telekkönyv-vezetés és a betétek szerkesztési munkáinak megkezdése miatt lehetetlen helyzet állt elő. Erre való tekintettel a „Cserepes” kibővítését határozták el.

S miután ezt a feladatot a saját telken nem lehetett végrehajtani, ezért a város kisajátította a Garaczi-féle ingatlant, mint ahogyan a Közgyűlési jk.: 1893. március 21-i bejegyzéséből tudjuk. Végül a bővítés nem valósult meg.)

További jelentős veszteséget jelent az is, hogy az akkor törvényszékként használt épület visszabocsátása utáni átalakítás nagy költséggel jár, ezért a város hozzájárulást nem fizet. Ezzel szemben hajlandó az építéshez szükséges ún. vasas téglá ezrit 24 korona, a falazótéglát pedig 22 korona mérsékelt áron rendelkezésre bocsátani.

Kimondta továbbá a közgyűlés, hogy a Mátyási és a Könyves utcák szabályozási szélességét 8–8 méterben kell meghatározni.¹⁴⁴

Az igazságügyi miniszter a városi tanácsnak a törvényszék építése tárgyában tett — az utak, járdák, csatorna és közvilágítással

144. Közgyűlési jk.: 1902. március 22. (67. tétel)

összefüggő — ajánlatát elfogadta. Megjegyezte azonban, hogy a jelenleg használt „Cserepest” olyan állapotban fogják a városnak visszaadni, amilyen állapotban a kiköltözködésnél található lesz.

A kedvezményes áron adott téгла helyett a város a felajánlott kedvezmény összegét az épület tényleges megkezdésekor fizesse be a helybeli adóhivatalnál az államkincstár javára. Az összeg 27.000 koronát tesz ki, amely a felhasználásra tervezett 4,5 millió db téгла minden ezre után adott 6 koronás kedvezményből számítható ki.

A város ezt a feltételt is hajlandó teljesíteni, ha az építéshez szükséges téglát a városi téglagyárakban szerzik be.¹⁴⁵

Minthogy az igen tekintélyes nagyságrendű építési feladat elvégzéséhez tavasszal valószínűleg hozzáfognak, ezért a tanács 1902. novemberében Kada Elek polgármester vezetésével megkezdte az épület helyén álló házak kisajátítását.¹⁴⁶

Ebből a célból 1902. november 16-án a th. bizottsági közgyűlés rendkívüli ülést tartott. Itt az elkészített vázrajz és összeírás alapján bejelentették, hogy az építési területen 13 lakóház és sok melléképület áll. Ezek szerint vagy vásárlás, vagy kisajátítás útján a városnak meg kell szereznie az V. tized 197, 198, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233 szám alatti lakóházakat.¹⁴⁷

Miután az előzőleg elkészített értékbecslések szerinti árak és a tulajdonosok által kért összegek között jelentős különbségek vannak, ezért az első alkudozások során csupán a 197, 198 (egy tulajdon), valamint a 228 számú házak tulajdonosaival sikerült megállapodást kötni. Az első két épület birtokosa Burján Pál, aki a házáiért 26.000 koronát kért. A 228. sz. ház Kemény Mihályné tulajdonában állt, aki csupán 6.000 koronát kért az ingatlanáért.

A további tizenegy tulajdonos ellen a kisajátítási eljárást folyamatba tették. Erre a sorsa jutott Ivicz István, Orbán Ferenc és Goiteim J., akik egyenként 20.000 koronát kértek.

Fischer Ignác 24.176 koronát, Berényi János és özvegy Kissné 12.000 koronát, Grosz Ignác, özv. Királyné és Kolozsi Károly 9.000 koronát, Varga Imréné pedig 5.000 koronára tartotta ingatlanát.¹⁴⁸

145. Közgyűlési jk.: 1902. július 15. (161. tétel)

146. Kecskemét c. lap. 1902. november 2.

147. Közgyűlés jk.: 1902. november 26. (283. tétel)

148. Kecskemét c. lap. 1902. november 23.

Úgy tűnik, hogy a kisajátítási eljárás ebben az időben sem örvendett népszerűségnek a lakosság körében, mert a kisajátítás megindítása előtt még további öt tulajdonossal — jelentős engedmény mellett — sikerült a tanácsnak vételi megállapodást kötni.¹⁴⁹

Ezt követően Mészáros József tanácsnok azt jelentette a közgyűlésnek, hogy ismét tárgyalást folytattak a törvényszéki palota helyén álló — az eladási áraikhoz feltétlenül ragaszkodó — házak tulajdonosaival. S jóllehet, hogy az öt ilyen házért a tulajdonosaik 51.200 koronát kértek, mely 10.200 koronával több a hivatalos becsértéknél, a tanács mégis eltekintett a különbözettől, mert a házakra sürgősen szüksége van.¹⁵⁰

A város a kisajátítással ijesztgetve, lényegileg már 1902-ben — békés megegyezési áron — gyorsan megszerezte a törvényszék helyén álló telkek és felépítményeik tulajdonjogát. Ennek ellenére — a formaságokra sokat adva — Bagi László polgármester-helyettes 1903. január 7-én Budapestre utazott, hogy a törvényszék és fogház építéséhez szükséges telkek kisajátítása ügyében a múlt évi felterjesztés mielőbbi kedvező elintézését kieszközölje.

Végzett munkájáról a polgármester-helyettes azt jelentette, hogy Jaschó miniszteri tanácsos szerint az ügy teljesen rendben van.

Jelentette azt is, hogy a törvényszék terveit Wágner Gyula építész irodájában megtekintette, s azt is megtudta, hogy az eredeti terveket 887.395 korona 14 fillér költségvetéssel az Igazságügyi Minisztériumhoz felterjesztették. Bagi László ezután felkereste a minisztériumban az ügy előadóját, akitől azt kérte, hogy a kivitelezési munka végzésénél a helybeli iparosok érdekeit feltétlenül vegyék figyelembe.¹⁵¹

Miután a betérjesztett jelentés szerint a törvényszék építését 1903. május első napjaiban feltétlenül meg kell kezdeni, így a helyén álló házak kiürítése halaszthatatlanná vált. A sürgősségre való tekintettel a város felszólította a tulajdonosokat, hogy házaikat március 15-ig ürítsék ki és adják át a város rendelkezésére.

149. Kecskemét c. lap. 1902. december 28.

150. Kecskeméti Friss Újság. 1902. december 25.

151. BKM. L. IV. 1908/b Közigazgatási iratok 4999/1907.

Egyidejűleg az Építészeti Osztályt is utasította a tanács, hogy a házak anyagainak nyilvános árverésen való eladását a helyi lapokban tegye közzé, és dobszó mellett is hirdesse meg.¹⁵²

Nevezett osztály kimutatása szerint a házak értéke 171.000 korona. A bontási anyagokból 1903. március 11-én tartott árverésen és még egy későbbi eladásból összesen 7.826 korona folyt be. Így a szanálásra fordított költség 163.174 koronát tett ki.¹⁵³

1903. áprilisában már jól haladt a rombolás a Temető-nagy utcában, hogy május első napjára felszabaduljon a törvényszéknek szánt terület. Az egykori családi otthonok omladékait látva, a helyi sajtó olyan véleményének adott hangot, amely tömör összefoglalást ad a kisemberek lakóházaiban megtestesülő építőipari tevékenységről és mesterségbeli tudásról.

A helyi újságban ezt olvashatjuk: „Most látszik, hogy milyen selejtességet és haszontalanságot takar a mész és vakolat. Olyan házakról, amelyek századok viharaival látszottak dacolni, a pusztításnál kisül, hogy nem egyebek sárfészeknél, amelyeknek faanyaga csak tűzre, egyéb anyaga pedig csak kátyútöltésre való.”¹⁵⁴

Valószínű, hogy a cikk írója nem tudta, hogy az alföldi homokhátságban, ahol nincs kő, nincs téglaegetéshez, sem tetőszerkezethez szükséges fa, ott a házak csak a helyben található vagy a közel fekvő területekről szállítható anyagokból építhetők fel. Ilyen anyagok a vessző, a rúdfa, a nád és a zsupszalma, és természetesen az agyag. Kecskeméten is ilyen anyagokból építkeztek a XIV. század közepétől a XIX. század végéig. Az így készült házakat a levéltári okmányok „süvényes, tapasztásos” megoldásúaknak nevezik.

b) A Törvényszék terve

Miután a helybeli Királyi Törvényszék építtetője az Igazságügyi Minisztérium volt, ezért a tervezői megbízásról, a tervezési programról kevés információ jutott el a városhoz.

A terv készítéséről szóló első értesülést Wágner Gyula, budapesti műépítésznek 1902. május 28-án, Kada Elek polgármesterhez írt leveléből tudhatjuk meg. Ebből elsősorban, más hasonló nagyság-

152. BKM. L. IV. 1908/b. Közigazgatási iratok 4999/1907, 4484/21/1903.

153. Kecskeméti Lapok. 1903. március 29.

154. Kecskemét c. lap. 1903. április 12.

rendű királyi törvényszékek építésénél felhasznált téglamennyiség-re következethetünk.

Amint már írtuk, a város a szükséges téglát kedvezményes áron adta át az Igazságügyi Minisztériumnak, s a kedvezmény mértékét (27.000 korona) ennek alapján számították ki.

A levél így hangzott: „A kir. igazságügyi minisztérium megbízása folytán van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy a Kecskeméten emelendő törvénykezési épület és fogházhoz készült beosztási vázrajzok szerint az építési telekből 3482 m² építtetnék be 2 emelet magasságban, 312 m² területen pedig egy emelet magas munkatermi épület tervezetik.

Az épületeken kívül még 110 méter hosszú, 48 cm erős (vastag) és 4,00 méter magas kerítési falak létesítésére is szükség leend. Hasonló nagyságrendű törvényszéki épületekhez és fogházakhoz:

Sopronban kellett:	4.250.000
Székesfehérvárott:	5.491.000
Lugoson szükségeltetik:	4.249.000
	falitégla.”

Kiváló tisztelettel maradok
Nagyságod alázatos szolgája
Budapest, 1902. május 28-án

Wágner Gyula
műépítész.

Ebből a levélből tudjuk azt is, hogy az építész lakása vagy építészeti irodája Budapesten, a Kossuth Lajos u. 14–16. sz. alatt volt.¹⁵⁵

A levélből arról is értesülhettünk, hogy a kecskeméti törvényszék és fogház terveit a beruházó nem tervpályázat útján szerezte be, hanem a terv elkészítésére Wágner Gyulát megbízta.

A kecskeméti királyi törvényszéket is lényegileg az a társadalmi fordulat hívta életre, mely összefügg az 1867. évi kiegyezésnek azzal a következményével, mely szerint a magyarországi igazságügyet is új alapokra kell helyezni. Ez egy teljesen új jogügyi rendszert hívott életre, melynek építészeti vetületeként az ország egész területén az

155. BKML. IV. 1908/b. Közigazgatási iratok 24535/1905.

igazságügyi épületek sokaságát hozták létre. Az 1870 és 1920 közötti 50 év alatt felépült minden olyan igazságüggyel, igazságszolgáltatással, büntetés-végrehajtással összefüggő intézmény, melyeket a jogásztársadalom nélkülözhetetlennek ítélt.

Ez a hatalmas feladat nem csupán az ország legfelkészültebb építészeit, hanem szobrászait és iparművészeit is mozgósította. Így érthető, ha a múltunk értékeit őrző műemlékvédelem az ország egyre több igazságügyi épületét sorolja építőművészetünk kiemelkedő alkotásai közé.

Az igazságügyi épületek esetében ezután új elvek kerültek megvalósításra. Az új feladatok megoldásánál nem elsősorban a börtönökre koncentráltak, hanem főleg a királyi törvényszékekre, királyi ügyészségekre és járásbíróságokra, amelyek büntetés-végrehajtási intézetekkel is kiegészültek.

Ezután az új épülettípusoknak nemcsak bele kellett simulniuk a város építészeti környezetébe, hanem úgy kellett ezeket megtervezni, hogy környezetükben meghatározó jelentőségű, monumentális hatásúak legyenek.

Minden igazságügyi épülettípusnál, a falai között működő jogi és büntető szervek kialakítják a működésükhöz szükséges optimális belső rendet, melyhez alkalmazkodva, illetve irányelveként tekintve, a tervező építész megtervezi az épület alaprajzi elrendezését.

Természetesen más követelményeket is teljesítenie kellett a tervezőnek. Ilyen volt, hogy a telekadottságokat figyelembe véve, meg kell oldani az épületnek a környezetbe való legideálisabb elhelyezését, s a főbejáratot építészeti eszközökkel ki kell hangsúlyozni. A kapun át nagy méretű, teátrális kialakítású előcsarnokba kell bejutni, melyből a főlépcső indul, kettős elosztású emeleti karokkal.

Általában az is követelmény volt, hogy a leggyakrabban háromszintesre tervezett épületben hol helyezendők el az egyes intézmények. Így a földszinten kaptak helyet a járásbíróságok, a telekkönyvi hivatalok, a vizsgáló és büntető bíróságok, de a fiatalokkal foglalkozó szervek is.

Az első emeleten jelölték ki legtöbbször az elnökség hivatalát, a polgári bíróságot, a tárgyalótermet, továbbá a belső használati helyiségeket.

A második emeleten helyezkedett el a királyi ügyészség, a büntetőbíróság és tárgyalótermei.

Az új igazságügyi épülettípus megtervezésénél meghatározó jelentőségű volt az a körülmény, hogyan sikerül az igazságügyi traktushoz, a fogházi és a börtönszárnyakat hozzákapcsolni. Itt legtöbbször a börtön és a gazdasági rész szétválasztásával értek el kedvező eredményt, vagyis a gazdasági részeknek a börtönökre való rátakarásával teremtették meg a börtönök elvárt intimitását.

A két épület térbeli elhelyezésével azt is meg lehet oldani, hogy a férfiak és a nők, valamint a fiatalok részére külön-külön sétaudvar alakuljon ki. A gazdasági szárnyban helyezték még el az olyan fontos és alapvető szükségletet ellátó helyiségeket, mint a konyha, imaterem, iskola, ruhatár, kórház, munkatermek, raktárak stb.

Úgy tűnik, Wágner Gyula kecskeméti királyi törvényszéki épületének alaprajzáról, a helyiségek szintenkénti elrendezéséről, a fogház, gazdasági és ipari szárny igazságügyi tömbhöz való csatlakozásának leírása helyett általános áttekintést adtunk az ország legtöbb igazságügyi épületének alaprajzi rendszeréről.

Ez a felvetés valóban jogos, hiszen a kecskeméti törvényszék ugyanolyan alapelveket követve épült fel, mint az ország legtöbb igazságügyi intézménye. Ez abból következik, hogy erre a bonyolult, összetett feladatra kezdetben az építészek közül csak néhányan vállalkoztak. Ezek az úttörő kezdeményezők, főleg nyugati országokban a német, az osztrák és a cseh igazságügyi intézményekkel ismerkedve tették magukévá ezeknek az alapsajátosságait, jellemző alaki jegyeit.

Így kezdetben a törvénykezési épületek terveinek beszerzése ügyében nem írtak ki pályázatot, hanem a tervek megbízás alapján készültek.

Wágner Gyula nem csupán a néhány kezdeményező közé tartozott, hanem őt nevezték a törvénykezési épületek specialistájának. Így többen tőle tanulhatták meg ennek az épületnek az alapformáját, optimális helyiségcsoportosítását.¹⁵⁶

A kecskeméti királyi törvényszék rendelkezésére bocsátott telek majdnem szabályos trapéz alakú, melynek alapszélessége 76,90 m,

156. PUSZTAI László: Igazságügyi építkezések és épületek a dualizmus kori Magyarországon. Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában. 13–14. oldal.

a trapéz magassága 99 m, az alappal majdnem párhuzamos rövid oldal 13 m.¹⁵⁷

Az igazságügyi szervek háromszintes tömbje természetesen a telek nagy részét uralja, amely olyan ügyesen komponált, hogy a Rákóczi út felől teljesen rátakar a szintén háromszintes börtönökre. A börtönök tömbje elsősorban a Mátyási utca beépítési vonalától jóval beljebb épült.

A törvényszék tömbje két kisebb, valamint egy nagyobb (24x30) méretű udvarral valósult meg. A büntetés-végrehajtási és a gazdasági részt négy udvar szolgálja ki.

Wágner Gyulának ez az épülete is hűen követte azt az elvet, hogy környezetében meghatározó jelentőségű, monumentális hatású legyen. Tervezője a századforduló táján uralkodó eklektikus irányzathoz igazodva oldotta meg feladatát. A történeti korok stílusai közötti válogatás során Wágner az épület homlokzatainak megtervezésekor a reneszánsz építészeti formaelemeket alkalmazta.

Főleg a teatrális, hatásvadászó, a környezetéből való kiemelkedésre törekvő gyakran azt a veszélyt rejthette magában, hogy a rendeltetés lényegéből kiinduló, belülről kifelé való építés helyett éppen ennek az ellenkezője, a kívülről befelé való tervezés válik általánossá. A hatásos homlokzat- vagy interieurképzés gyakran háttérbe szoríthatta az egészséges használati szempontokat, és a külsőségek egészségtelen túlzásához, s ugyanakkor jelentős belső ellentmondásokhoz vezetett.

Jóllehet, hogy Wágner Gyula is törekedett arra, hogy monumentális, ünnepélyes homlokzatú épületet alkosson Kecskeméten, de túlzásokba nem bocsátkozott. Állításunk igazolására a budapesti egykori Tőzsdepalotát helyezük a Rákóczi úti törvényszék mellé. Alpár Ignác itt a bejárat hangsúlyozására két kötornyos, timpanonos diadalívet épített. Ezzel szemben a helyi törvényszék homlokzati rizalitjai legfeljebb 60 cm-t, míg a kupolát hordozó rizalitok 90 cm-t ugranak ki a falsíkokból.

Főhomlokzatát, de oldalhomlokzatait is a teljes szimmetriára való törekvés jellemzi. A homlokzat leggazdagabb kialakítású része a tetőkupolák alatti rizalitokkal közrefogott 33 m szélességű rész. Ennek közepén helyezkedik el az összesen két bejáratú épület főka-

157. BKML. IV. 1908/b. Közigazgatási iratok 24534/1905.

puja. Ezt a tervező négy darab köralakú kópillérrel alátámaszott, baluszteres korláttal díszített, csekély kiülésű terasszal emelte ki. Nemcsak a középső legdíszesebb rész földszintje, hanem az egész igazságügyi tömb földszinti falfelülete ún. „vakolatkváderes” kialakítású. Ezt a kváderezett felületet az első emeleti ablakok parapetjével megegyező szélességű övpárkánnyal zárta le.

Ennek a széles sávnak az egyhangúságát minden ablak alatt baluszteres kialakítású parapetrészek törik meg. Minden földszinti ablakszemöldök és az alsó szint kváderes felületét lezáró övpárkány közötti boltozatimitáció „zárókövén” egy-egy emberi arcot ábrázoló maszkot helyeztek el. Ugyanilyen maszkok díszítik az összes rizalitba eső ablakszemöldököt is, függetlenül attól, hogy melyik szinten helyezkedik el.

A plasztikusabb felületképzések — főleg a rizalitok esetében — még két fontos eszközt is megfigyelhetjük Wágner kecskeméti épületén. Ilyen a rizalitok sarkainak rusztikusabb kváderkövekkel való kirakása (utánzása), vagyis az ún. „sarokarmírozások”. A földszinten súlyos faragottkő-utánzatok jelennek meg, míg a két felső szintet összefogó rizalitok armírozását kisebb méretű kőutánzatokkal oldja meg.

A homlokzati plaszticitásra való törekvés itt alkalmazott másik eleme a kiugró rizalitok széleihez közel állított, mindkét szintet összefogó, korinthoszi oszlopfőkkel ellátott pilaszterek. Ilyenek láthatók a főhomlokzat két szélső, valamint a kupolák alatti 7–7 m széles rizalitokon, s ugyanígy az utóbbiak által közrefogott homlokzati felület ablakai között. Úgy tűnik, hogy ez a 12 oszlopféjes falpilér hordozza a főhomlokzaton végigfutó széles koronázó főpárkányt, melyet nagyobb és kisebb méretű fogsorral díszítettek.

Esztétikailag legnagyobb műgondot az első emeleti ablaksorra fordította a tervező. A baluszteres parapet mellett itt barokk formalelemek alkalmazásával tervezett, s olyan szemöldökpárkányokat alkalmazott, melyeket maszkos képszékekkel ültetett az ablakok fölé.

Leghatásosabbak a kupolákat hordó rizalitok első emelti ikerablakai, valamint a kupola — rizalitok közé zárt — szintén első emeleti homlokzat íves záródású ablakai.

Természetesen a környezetéből való kiemelkedés igényével tervezett épület homlokzati kialakítása nem fejeződhet be a főpárkánnyal. Az építészettörténet gazdag tárháza sok olyan megoldást

kínál, amelyek alkalmas eszközei lehetnek a hatásos homlokzat- és tömegkomponálásnak. Kétségtelen, hogy Wágner Gyula ezek közül is válogatott. Ilyen hatásos eszközök, s a figyelmet már messziről magukra irányító jelentőséggel bírnak a tetőkupolák. A helybeli törvényszék két tetőtéri kupolával épült fel. Ezek egymástól mért tengelytávolsága 23 m, s a párkány fölött mért magasságuk kb. 8,5 m.

Ugyancsak gazdagítja az épület látványát a homlokzati síkokból kiugró rizalitokra épült, főpárkány fölé emelkedő, mintegy másfél méter magasságú, mellvédszerű, ún. „attikafal”. Ezeket a törvényszék épületében zömök pillérekkel gyámolított korlátbábokkal alakították ki. Az attikafalak sarokpillérein kővázákat helyeztek el. A főhomlokzatot lezáró sarokrizalitok attikafalai fölött, a tetőidom egyhangúságát feloldó sátortetőt építettek.

S végezetül egykor ezen az épületen is megtalálhattuk a főhomlokzat legmagasabb részén a homlokzatot koronázó elemet, az ún. „akrotériont”. Ez a kecskeméti törvényszéken egy kőszobor volt, melyet a főbejárat fölötti homlokzatot lezáró attikafalon helyeztek el. Törvényszék esetében egészen természetes, hogy a szobor Justitiát, a római mitológia igazság istennőjét ábrázolta, mint az igazságszolgáltatás szimbólumát.

Ezért itt is bekötött szemmel, kezében mérleggel és karddal ábrázolták. Ma már hiányzik az épületről. Helyén egy íves záródású, jellegtelen oromfal található.

Kár, hogy a kecskeméti törvényszék is a későeklektika korszakában épült fel. Ugyanis az építészettörténet jelentős számú művelője az eklektikának, az 1900 és 1919 évek közé eső szakaszát kevésbé értékesnek, hanyatlónak, széthúzóznak minősíti. A korszak építkezései sorában az állami megrendelések mellett egyre nagyobb számban fordultak elő banképületek, szállodák, üzletházak stb. mellett a spekuláció beruházásai is. S miután az eklektikus irányzat ezek számára már nem tudott újat adni, a közvélemény, valamint a hivatalos bírálókat viszont már kevésbé fogadta el a történelmi formák egyszerű alkalmazását, ezért a tervezők kénytelenek voltak a részletképzéseket egyénileg módosítani.

Így a késői eklektikában jelentősen fellazult a tervezési fegyelem, valamint teljes bizonytalanság támadt az építészet elméletében felismert és eddig kidolgozott törvényszerűségek alkalmazásában. Nem csupán mértéktelenül zsúfolódtak a részletek, hanem

előtérbe kerültek az új és pótanyagok. Az építészeti tervezés már nehezen tudott úrrá lenni az alkalmazandó új anyagok, szerkezetek, a korszerűbb igények és az elmúlt korok visszaálmódása közötti ellentéteken.

Úgy tűnik, hogy a kecskeméti törvényszék homlokzatai nem találhatók elnagyolt, vagy nem tisztán alkalmazott reneszánsz formaelemek. Ezzel szemben a lépcsőházi részletek meggyőzően igazolják, hogy Wágner a történelmi stílusok formai rendjét kiválóan ismerő építész volt.

Itt inkább az jelent gondot, hogy a XV–XVI. századi reneszánsz stílus formaelemei, tagozatai kőből készültek, s így a homlokzatok évszázadokkal dacoltak. A későeklektikában mindezeket habarcsból hordták fel a felületekre és kb. tízévenként csak a legjobb szakemberek felvonultatásával lehet pótolni az elmállott vakolatkváderes felületeket, a sarokármírozásokat, az igényes kialakítású pilasztereket, az ablakkereteket, a fogazott párkányokat stb.¹⁵⁸

c) Törvényszék tervezője

Wágner Gyula, a kecskeméti törvényszék tervezője, Budapesten született 1851. november 28-án. Sajnálatos módon életéről az építés szakirodalom nagyon keveset tud. Valószínűnek tartják, hogy édesapja, Wágner János építész volt, aki korábban Székesfehérváron tevékenykedett, majd Pestre települt át, s már 1844-től tagja volt a Pesti Építő Céhnek. Kivitelezte a régi Tőzsde épületét, valamint a Váci utca 11. szám alatti Thonet-házat. Később a tulajdonába került Gül Baba budai türbéje, melyet idősebb — szintén építész — fiával eklektikus ízlésű épülettömbbel vett körül.

Wágner Gyula építészdiplomáját a Budapesti Műegyetemen szerezte. Önálló működésének megkezdéséig édesapjánál és Theofil Hansennél, az egykori bécsi Építészeti Akadémia professzoránál erősítette magában a szakmai ismereteket.

Rendkívül termékeny építész volt, hiszen az ország területén több mint százötven középületet tervezett. Épületeinek megkomponálásában, formaelemeinek alkalmazásában elsősorban mesterét, Hansen professzor követte.

158. RADOS Jenő: Magyar építészettörténet. 298. old. (Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1961.)

Számtalan megvalósult munkájával bizonyította, hogy nem csupán saját épületeire koncentrált, hanem tiszteletben tartotta azt a városi környezetet is, ahová épületeit elhelyezte. Tehát egy jó érzésű, az építészettörténet minden stílusának formai rendjét kiválóan ismerő és biztos kezű alkalmazója volt.

Wagner Gyulát az igazságügyi építkezések specialistájának tartották. Épületei felsorolásának nem lenne sok értelme, de néhány jelentősebből meg kell emlékeznünk. Ilyenek a szombathelyi, a szabadkai, az aradi, az egri törvényszéki épületek, az illavai várbörtön és fogház, a szegedi Csillagbörtön, a nagyenyedi fegyintézet, Budapest Mosonyi utcai toloncház, a Váci Országos Fegyintézet stb.

Munkásságának több éven át segítője, az építkezéseken helyettese és építésvezetője Tóásó Pál építőmester volt, aki maga is több bírósági épületet tervezett.

A Wagnerrel foglalkozó szűkszavú irodalom úgy tudja, hogy a törvénykezési épületek körül szerzett jelentős érdemei később súlyosan hatottak kedélyállapotára, mely végül is az önmagával való meghasonlásba torkollott. Életének erről a szakaszáról semmit sem tudunk. Néhány évvel a századforduló után egyszerűen eltűnt a közéletből, s nem adott magáról semmi hírt. Egyes források szerint életének utolsó szakaszáról és halálának körülményeiről csupán egy regényes életrajzból tájékozódhatunk. (Katkó István: Börtönnapló, Budapest, 1984.) Valószínűleg innen származik az az értesülés, hogy Bécsben, a gersthofi városrészben halt meg 86 éves korában, 1937. október 15-én.¹⁵⁹

d) A törvényszék építése

Már említettük, hogy a kecskeméti törvényszék felépítése az Igazságügyi Minisztérium beruházásában valósult meg, ezért érthető, hogy a kivitelezési munka ügyében keletkezett valamennyi okmány a Minisztériumba futott be. Közülük csupán az a néhány jutott el a városhoz, melyek az építési telek átadásával, az építési

159. Igazságügyi Épületek Magyarországon a dualizmus korában. Magyar Életrajzi Lexikon II. L–Z. 1018. old. 14. old. (Az OMF. Magyar Építészeti Múzeuma kiadványa.)

GERLE János — KOVÁCS Attila — MAKOVECZ Imre: A századforduló magyar építészei. (Szépirodalmi Könyvkiadó–BONEX 1990.) Tóásó Pál (191. o.)

engedéllyel és a város által megígért téglát adásával állnak összefüggésben.

Tudomásunk van arról, hogy az Igazságügyi Minisztérium 1972-ben kiselejtezte a beruházásában — mintegy 80–90 év alatt megvalósított — igazságügyi épületek tervtárát. Szerencsére a közel 150 db pályázati és kiviteli terv, az Országos Műemléki Felügyelőség keretében megalakult Magyar Építészeti Múzeumban kapott menedéket.

Ezzel szemben nem ismerjük a tervekkel párhuzamosan keletkezett okmányokat. Ez nagy veszteséget jelent, hiszen ezáltal helytörténetünk is szegényebb, de a régen elhalt mesterek is megérdemelnék, hogy neveikre és mesterségbeli tudásukra emlékezzen az utókor. Okmányok hiányában nem tudhatjuk meg, hogy kik dolgozhattak a főlépcsőház stukkószerű kőfaragványain, vagy a pompás tölgyfa ajtók finom mintáin. Titok marad az is, hogy kiket kell tisztelnünk a falfelületek és mennyezetek szobordíszeknek elkészítéséért. Kik lehettek a fehérmunkások, vagyis a falak és mennyezetek gipsztagozatainak mesterei.

Nem ismerjük a munkavezetőket, az ácsmestereket, a burkolókat, a kőfaragókat, a festőket, a tetőfedőket stb. Ugyancsak nem ismerjük a közel 90 évvel ezelőtt elvégzett munkák pénzügyi kihatásait sem. Természetesen megkíséreljük a homályos részek felderítését, de addig is áttekintést adunk arról, amit a törvényszék építéséről ez ideig megtudtunk.

Dr. Stipl Károly, a helybeli törvényszék elnöke átiratban kereste meg a városi tanácsot, melyben közölte, hogy az igazságügyi miniszter 1903. május 16-án 17370/1903. I. M. V. számú utasításával elrendelte a Kecskeméten emelendő új törvénykezési épület és fogház építésének megkezdését. Közölte azt is, hogy az utasításnak megfelelően, a munkák vállalatba adása céljából az árlejtési hirdetményt már ki is bocsátotta.

A hirdetmény egy másolati példányából megtudhatjuk, hogy a versenytárgyalást a kecskeméti kir. törvényszék tanácsstermében 1903. június 30-án tartották meg. Itt olvashatjuk azt is, hogy az építési munkákat az ajánlatok elfogadása után 14 nap elteltével meg kell kezdeni, és olyan lendületesen kell folytatni, hogy az épület még 1903. december 1-jéig tető alá kerülhessen, s a munkálatokat 1904. évi szeptember 15-ig teljesen be kell fejezni.

Sajnos, a vállalati összegről nem tesz említést a versenytárgyalási hirdetemény. Az építési költségről Bagi László h. polgármester 1903. január 7-én Budapestre utazva tudta meg Wágner Gyulától, hogy a törvényszék terveit 887.395 korona költségvetéssel a miniszteriumba felterjesztette.

Dr. Stipl Károly ugyancsak ebben az átiratában azt is kérte a tanácstól, hogy az építési telket azonnal adja át, és arra a kincstár tulajdonjogát vezettesse fel.¹⁶⁰

Nemsokára, 1903. május 28-án a törvényszék elnöke az építési engedélyt is megkérte városi tanácstól. Kérelméhez az építendő tövénykezési épület és fogház tervrajzainak két másolati példányát is megküldte. A benyújtott kérelem alapján a tanács 1903. június 8-án, 11010/1903. szám alatt adta ki az építési engedélyt.

Bár szóvá tették, hogy az érvényben levő Építkezési Szabályrendelet 52. paragrafusában enged meg a szabályozási vonaltól számított 1 m-es kiugrást, mint a főbejárat előtti oszlopsor esetében látható, megépítését mégis engedélyezik, mert a kiépítendő 3,5 m szélességű járdán a forgalmat nem fogja akadályozni.¹⁶¹

A Kecskemét c. lap 1903. július 12-i száma olyan értesüléseiről adott hírt, hogy bármelyik vállalkozó javára esik is a döntés (a versenytárgyalások során), a vállalkozás kivitelét kecskeméti iparosok nyerik. Így ebben a kérdésben nem lesz arra szükség, hogy küldöttség menjen a miniszterhez.¹⁶²

Ugyanebben a témában a Kecskeméti Lapok 1903. július 19-én azt az információját közölte, hogy a városi tanács már július 1-jén megkeresést intézett a törvényszék elnökéhez a helyi munkások védelmében.

Az átirat annak kieszközlését kérte, hogy az igazságügyi miniszter az épület elkészítésénél elsősorban a helybeli iparosok ajánlatait vegye figyelembe. Kívánja meg az építési vállalkozóktól, hogy különösebb szakképzettséget nem igénylő munkára kizárólag helyi munkásokat alkalmazzon.

Ez az intézkedés azért vált szükségessé, mert Berényi Pál és 14 társa (mezőgazdasági munkások) azt panaszolták, hogy nem kapnak munkát, a munka is kevés, így orvoslást kérnek.

160. BKML. IV. 1908/b. Közig. iratok 24534/1905.

161. BKML. IV. 1908/b. Közig. iratok 24534/1905 (14922 sz.)

162. Kecskemét c. lap. 1903. július 12.

A versenytárgyalás eredményéről dr. Stipl Károly, a törvényszék elnöke 1903. július 24-én tájékoztatta a városi tanácsot. Átiratában azt közölte, hogy a törvényszéki palota építésére f. hó 23-án Robelly Aladár és társai vállalkozókkal a szerződést megkötötte, s jóváhagyás céljából az igazságügyi miniszter úrhoz felterjesztette.¹⁶³

Természetesen ezeket a jelentős eseményeket a helyi sajtó is élénk érdeklődéssel figyelte. A Kecskemét c. lap 1903. július 26-án a következőket írta: „A palota építését Robelly Aladár szegedi építész, továbbá Danics (Kálmán) és Szabó (Sándor) helybeli vállalkozók nyerték el, akik most folytatnak tárgyalást a helybeli iparosokkal a különböző munkákra nézve. Hogy kecskeméti iprosokkal dolgoztatásának, erre nemcsak a szerződés kötelezi őket, hanem a becsület is, mert éppen a helyi ipar pártolása céljából nyerték el a vállalatot.”¹⁶⁴

A város az építési területet 1903. augusztus 4-én, dr. Stipl Károly törvényszéki elnök jelenlétében adta át.

Erről az eseményről egy rövid újságcikk emlékezett meg, s még azt is közölte, hogy az építkezést az augusztus 10. és 17. közötti héten kezdik meg.¹⁶⁵

A kecskeméti törvényszék építését nagyon csendben végeztette az Igazságügyi Minisztérium. Meglepő, hogy egy ilyen épület esetében nem tesznek semmit a kivitelezés legfontosabb pillanatainak megörökítésére. Nincs tudomásunk arról, hogy alapkövetélteli ünnepséget tartottak volna ennél a több szempontból is fontos épületnél. A törvényszék nemcsak külső megjelenésében meghatározó jelentőségű, hanem tartalmi vonását illetően is segítette Kecskemétnek környezetéből való kiemelkedését.

Nem ismerjük az építkezés megkezdésének pontos idejét sem. Ezzel szemben tudjuk, hogy a vállalati szerződésben rögzített határidők szinte gyilkos tempóra kötelezték a vállalkozókat.

A nagy kiterjedésű épület alapjainak lerakását 1903. augusztus 10. után kezdték meg, s október 18-án már ezt írja a helyi sajtó: „A törvényszéki palota építkezésével gyorsan haladnak a vállalkozók. Emeleti magasságra fölhozták már a nagy épületet, és egy hónap múlva tető alá is veszik.”

163. BKML. IV. 1908/b. Közig iratok, 24534/1905.

164. Kecskemét c. lap. 1903. július 26.

165. Kecskemét c. lap. 1903. augusztus 9.

Ugyanez a cikk arról is beszámol, hogy az iparosok között jelentős elégedetlenséget szított ez a nagy terjedelmű építkezés. A lap szerint a helybeli asztalosiparosok az Ipartestület útján feljelentést tettek a vállalkozók ellen, hogy őket kisemmizték, és idegen vállalkozók kezére bízták az asztalosmunkák készítését.¹⁶⁶

Örülünk azonban annak, hogy a főlépcsőház finom művű védőkoriátjait, a kupolákat koronázó díszrácsokat vagy a lakatosmunkával készült lámpákat kecskeméti mester készítette. Reismann Márton nevével, s főleg munkáival a Tanítói Árvaháznál, az Izraelita Hitközség Nagykőrösi utca 5. sz. alatti bérházán, a Cifrapalotán, az Ifjúsági Háznál, a Farkas-kápolnánál találkozhatunk. A Torontál megyei Bezdán községből 1892-ben Kecskemétre jött lakatos, a díszműkovácsolás legjobb mesterei közé küzdötte fel magát.¹⁶⁷

A korábban kötött megállapodás értelmében az építéshez szükséges téglát a vállalkozóknak helyben kellett beszerezniük. Több előkerült, s 1903. október 23. és november 2. között kelt számla alapján tudjuk, hogy az Egyesült Gőztéglagyár Részvénytársaság telepéről (vagy Máriahegy, vagy Városföld) 1.400.000 db téglát vettek át 39.200 koronáért.¹⁶⁸

Természetesen ennél több téglát is felhasználhattak, hiszen Wágner Gyula egy korábbi levelében kb. 4,5 millió darabról tett említést.

Korábban már említettük, hogy a törvényszéki palota építése nagyon lendületesen haladt, hiszen az 1903. augusztus elején építeni kezdett palotát nem egészen négy hónap után, a kedvező időjárásra való tekintettel, már december elején tető alá hozták.¹⁶⁹

Amint már szóvá tettük, ezúton is megismételjük, hogy okmányok, vagy építési napló hiányában nem tudjuk a kivitelezési munkát figyelemmel kíséreni.

A helyi sajtó sem fordított rá jelentőségének megfelelő figyelmet. Legközelebb a Kecskeméti Lapok 1904. május 25-én tesz említést a törvényszék építésénél folyó sztrájkról. Úgy tűnik, hogy a

166. Kecskeméti Lapok. 1903. október 18.

167. Kecskeméti Nagy Képes Naptár 1905. évre. (Szerk.: Eötvös Nagy Imre) 197–198. oldal.

168. BKML. IV. 1908/b. Közig. iratok. 24534/1905. 20166/1903, 20801/1903.

169. Kecskemét c. lap. 1903. november 29.

munkabeszüntetés nem először fordult elő, hiszen ezt olvashatjuk: „A törvényszéki palota építésénél újra kiütött a sztrájk, ezúttal a kőművesek szüntették be a munkát. Július 5-én viszont valamennyi munkás sztrájkba lépett, s tömegesen elhagyták az építés területét. Ekkor 9 napon át nem dolgozott senki a palota építésénél.”¹⁷⁰

Éppen a sztrájkok miatt a törvényszék építési munkái a szerződésben kikötött időre nem fejeződhetek be, ezért a vállalkozók a határidő meghosszabbítása iránt kérelmet nyújtottak be. Akciójuk kedvező elintézését nyert, mert kéthónapi határidőt kaptak az építkezés teljes befejezésére.¹⁷¹

Mint általában a jelentősebb építkezéseken, így a törvényszék építésénél is történtek balesetek. 1904. augusztus 2-án a helyi újság hírül adta, hogy a palota építésének már második áldozata is van. Nemrég egy munkás zuhant le a mélységbe, és rögtön meghalt. Most egy munkáslány, Kalmár Magdolna járt hasonló módon, aki augusztus 4-én halt meg a városi kórházban.¹⁷²

Közben, szintén a helyi sajtóban, 1904. április 3-án a következő hír jelent meg: „A kir. igazságügyi minisztérium rendelete alapján a Kecskeméten épülő új kir. ügyészségi és kir. törvényszéki fogház helyiségek bebútorozásához és felszereléséhez szükséges bútorok és felszerelési tárgyak szállításának biztosítására nyilvános árlejtés hirdettetik.”

A munkákra és a szállítandó tárgyakra vonatkozó feltételek az ügyészség hivatalos helyiségeiben megtekinthetők.

A versenytárgyalást április 28-án tartják meg. Az ajánlatok a bútorok rajzaival és ármegjelöléssel nyújtandók be. A tárgyakat és a bútorokat ez év szeptember 10-ig kell leszállítani.¹⁷³

Még egy nagyon meglepő árlejtési hirdetményre bukkantunk 1904. augusztus 3-án a Kecskeméti Lapokban. Ebben a hirdetményben az 1905–1907 évekre évenkénti szükséges mintegy 700 köbméter tölgyfa (tűzifa), s mintegy 50 métermázsa elsőrendű pírshén szállítására kérnek ajánlatokat.

170. Kecskeméti Lapok. 1904. május 25., július 5., július 14.

171. Kecskeméti Lapok. 1904. július 5.

172. Kecskeméti Lapok. 1904: 1904. aug. 2. és aug. 4.

173. Kecskeméti Lapok. 1904. április 3.

Ennél azonban meglepőbb, hogy a kecskeméti törvényszék, az ügyészség és a fogház, valamint a járásbíróság mellett a nagykőrösi, a ceglédi, a kiskunfélegyházi és a kunszentmiklósi kir. járásbíróságok világításához szükséges mintegy 800 font (8 mázsa) 560 grammos elsőrendű stearin gyertya szállítására is árlejtést hirdettek, 1904. szeptember 7-re.¹⁷⁴

Ez az árlejtési hirdetmény azért nagyon meglepő, mert az új városháza gőzfűtését már 9 évvel ezelőtt, 1895. október 22-én kipróbálták. S ugyanitt, 1898. április 10-én, a ház minden helyiségébe bevezették a villamos világítást is.¹⁷⁵

Már az új sugárút kinyitásával elmondtuk, hogy az útvonal közvilágítását 1904. év végéig a Szappan utcáig (ma Hajdú) kiépítik, így a törvényszéknek az elektromos hálózatra való rákötése is megoldható lett volna.

A törvényszék építésének befejezése előtt a szűkebb környezete is az épülethez méltó módon kezdett kialakulni. Hosszas alkudozás után ugyanis megállapodás jött létre a város és néhány, a törvényszék szűkebb környezetébe eső ház tulajdonosával, így a bontási munkákat 1904. szeptember első napjaiban már megkezdték, s az ízléses, hatalmas épület néhány nap múlva teljesen kibontakozhatott eddigi környezetéből.¹⁷⁶

Bár még lázas ütemben folytatódtak a palota építésének befejező munkái, de ezzel párhuzamosan a királyi törvényszék elnöke, dr. Stipl Károly elkészítette a hivatali helyiségek beosztását is. „Az I. emeleten van a tanácsterem, melyben a tanácsüléseket, polgári fellevitelt nyilvános tanácskozásokat, továbbá házassági perekben a békéltetések tartják. Ugyanezen a szinten van a vádtanács tárgyalóterme is, de a büntető főtárgyalásoknak már csak a II. emeleten jutott egy terem. Az első emeleten található még az esküdtbíró-sági főtárgyalások terme, de itt van az elnöki iroda, a pertár és az iktató is.

A földszinten helyezte el a vizsgálóbíró irodáját, a telekkönyvet minden helyiségeivel. Ugyanitt kapott még helyet a járásbíróság és a segédhivatala is.¹⁷⁷

174. Kecskeméti Lapok. 1904. augusztus 3.

175. Kecskeméti Lapok. 1895. nov. 3. és 1898. április 10.

176. Kecskemét c. lap: 1904. szeptember 4.

177. Kecskeméti Lapok. 1904. szept. 18.

A Rákóczi út burkolatainak elkészítésére is nagy hűzőerőt jelentett a Törvényszék építésének közeli befejezése. Az aszfaltjárdák szegélyezéséhez szükséges keramit vagy kő szállítására is zárt ajánlati tárgyalást hirdettek. A két ajánlkozó: Wallnfeld kőbányai gyáros és a Kissebesi Gránitkő Gyár Rt., valamint Rótfeld Ignác helybéli kereskedők adták be ajánlataikat. A megbízást a Kissebesi Gránitkő Rt. kapta.¹⁷⁸

Végre elkövetkezett a törvényszéki palota elfoglalásának napja is. Szintén a sajtó 1904. október 4-i számából tudjuk, hogy az elmúlt héten, vagyis október első napjaiban a királyi törvényszék büntető és polgári osztálya teljesen áthurcolkodott az új palotába, úgyhogy az október 4-re kitűzött tárgyalásokat és tanácskozásokat már az új törvényházban tartották meg. A kir. Ügyészség és a Telekkönyvi Hivatal még a régi helyén maradt, s csak október 24-én költözködik át.¹⁷⁹

Megtörtént az új épület építési hatósági felülvizsgálata is, melyet Varga Adolf th. mérnök végzett el, s vizsgálatát az alábbi jelentéssel zárta le: „A kir. Törvényszék bevégzett építkezését a helyszínen megvizsgáltam, van szerencsém tudomásulvétel és további eljárás végett jelenteni, hogy nevezett építettő új törvényszék épületét a 11010/1903. sz. alatti végzésben nyert engedélynek a műszaki és egészségi követelményeknek megfelelően eszközölte.” (1904. év XI. hó 2.)¹⁸⁰

Az új törvényszéki palota elfoglalása után a törvényszék elnöke hivatalos átiratban bejelentette, hogy a régi törvényszéki épületet, vagyis a „Cserepest” a város birtokába visszabocsájtja. Ezt a bejelentést a városi tanács azzal a javaslattal terjesztette az 1904. november 23-án tartott th. bizottsági közgyűlés elé, hogy a törvényszék elnökének az új kir. törvényház létesítése körüli fáradozásáért köszönetet szavazzon.

„A közgyűlés a városi tanács javaslatának” elfogadásával dr. Stipl Károly kir. törvényszéki elnöknek — arra való tekintettel, hogy az új törvényház létesülése kiválóan az ő buzgó és tevékeny működésének és fáradságos utánjárásának eredménye — ezennel köszönetet szavaz.”¹⁸¹

178. Kecskeméti Lapok. 1904. okt. 1.

179. Kecskeméti Lapok. 1904. október 4.

180. BKML. IV. 1908/b. Közig. iratok. 24534/1905.

181. BKML. IV. 1908/b Közig iratok. 24534/1905.

Természetesen még 1904. évben megtörtént a törvényszék építése céljából a város által átadott 1715 négyszögöl nagyságú teleknek a kir. kincstár javára való bekebelezése is.

Még a törvényszék elnökének 1907. február 15-én a városi tanácshoz intézett átiratára adott válaszból azt is megtudtuk, hogy a törvényszéki palota területének értéke — a kártalanítási összegből számítva — 150.496 korona 30 fillér.¹⁸²

A Kecskeméti Ügyvédi Kamara válaszmánya azt a javaslatot tette, hogy az új törvényszéki palotát ünnepélyes keretek között lenne kívánatos a közforgalomnak átadni. Úgy tervezték, hogy a felszentelési ünnepséget az Igazságügyi Minisztérium képvisellete mellett, valószínűleg a jövő hónap (december) elején tartanák meg, amikor a épület már teljesen elkészült.¹⁸³

Érdekes módon ez a rendezvény is ugyanúgy elmaradt, mint az alapkövetései, vagy a bokrétaünnepség.

Fentiekől függetlenül, a helyi bírói és ügyvédi kar 1904. november 27-én, a Millekert-féle vendéglőben tartott banketten bensőségesen ünnepelte dr. Stipl Károlyt, a törvényszék elnökét. A szónokok elmondták, hogy nevezettnek van legnagyobb érdeme abban, hogy már az új, díszes házba költözhetett a bíróság, mert évek során át a legnagyobb önzetlenséggel és buzgalommal fáradozott az építkezés érdekében.¹⁸⁴

e) Megemlékezés dr. Stipl Károlyról

Miután a th. bizottsági közgyűlés is köszönetének kifejezése mellett jegyzőkönyvileg örökítette meg dr. Stipl Károly törvényszéki elnök emlékét, de a bírói és ügyvédi kar is ünnepelte e törvényház felépítése körüli fáradozásaiért, ezért méltónak ítéljük, hogy röviden ezúton is megemlékezzünk róla.

Dr. Stipl Károly 1857. december 26-án született Mohácson. Középiskolai tanulmányait a kalocsai főgimnáziumban, a jogot pedig a budapesti egyetemen végezte. Ügyvédjelöltként Budapesten gyakornokoskodott. A gyakornokoskodás után 1881. november 18-án lépett a bírói pályára, s mint kezdő, a kalocsai királyi törvényszékhez lett kinevezve. Ügyvédi oklevelét 1883-ban kapta meg Budapes-

182. BKML. IV. 1908/b Közig iratok. 24534/1905.

183. Kecskemét c. lap. 1904. nov. 6.

184. Kecskemét c. lap. 1904. nov. 27.

ten. Még ugyanebben az évben a szegedi kir. törvényszéknél aljegyzői, s nem sokkal később jegyzői kinevezést kapott.

Két évvel később 1885-ben a szabadkai királyi járásbírószágon albíróvá választották. Alig egy év múlva, 1886-ban már az aradi ügyészségnél találjuk mint alügyészt. Innen, 1889-ben, a Budapesti Büntető Törvényszékhez került albíróként, s 1891-ben ismét Kalocsán dolgozik mint ügyész.

Dr. Stipl Károly kecskeméti állomáshelyét — a királyi törvényszék elnökeként — 1899-ben foglalta el. Itt Gáll Ferenc kúriai bíró és törvényszéki elnök nyugalomba vonulása után vette át elődjének munkakörét.

Kecskeméten különösen a büntetőügyekben mutatta meg nagy tudását és jártasságát. Új állomáshelyén több közhasznú és jótékony egyesület választmányi tagsága mellett a városi th. bizottsági közgyűlésbe is beválasztották.

Kecskeméten a vezetése alatt álló bírói kar a következőkből tevődött össze:

— Sebastiani Károly kir. ítélőtáblai bírói címmel

és jelleggel felruházott kir. törvényszéki bíró

— Bárány Károly kir. törvényszéki bíró

— Kazinczy Lajos kir. törvényszéki bíró

— Kardos Antal kir. törvényszéki bíró

— Kapy Lajos kir. törvényszéki bíró

— Kérészy Lajos kr. törvényszéki bíró

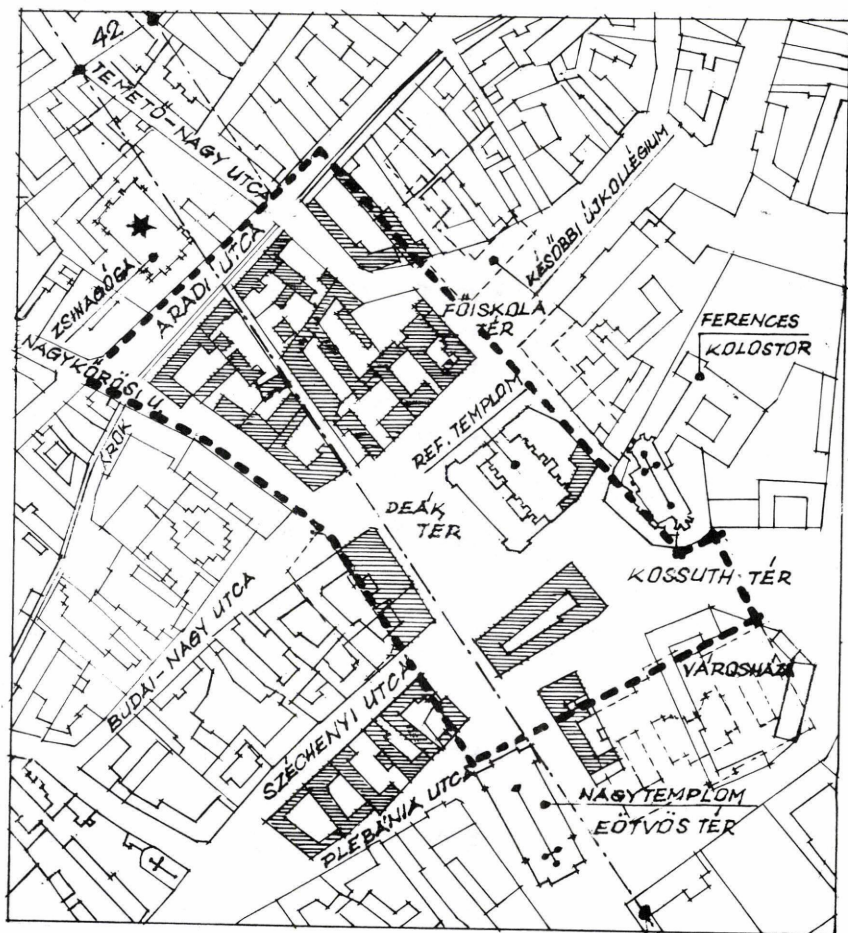
— Teszáry József kir. törvényszéki bíró

— Aág Miklós kir. törvényszéki bíró

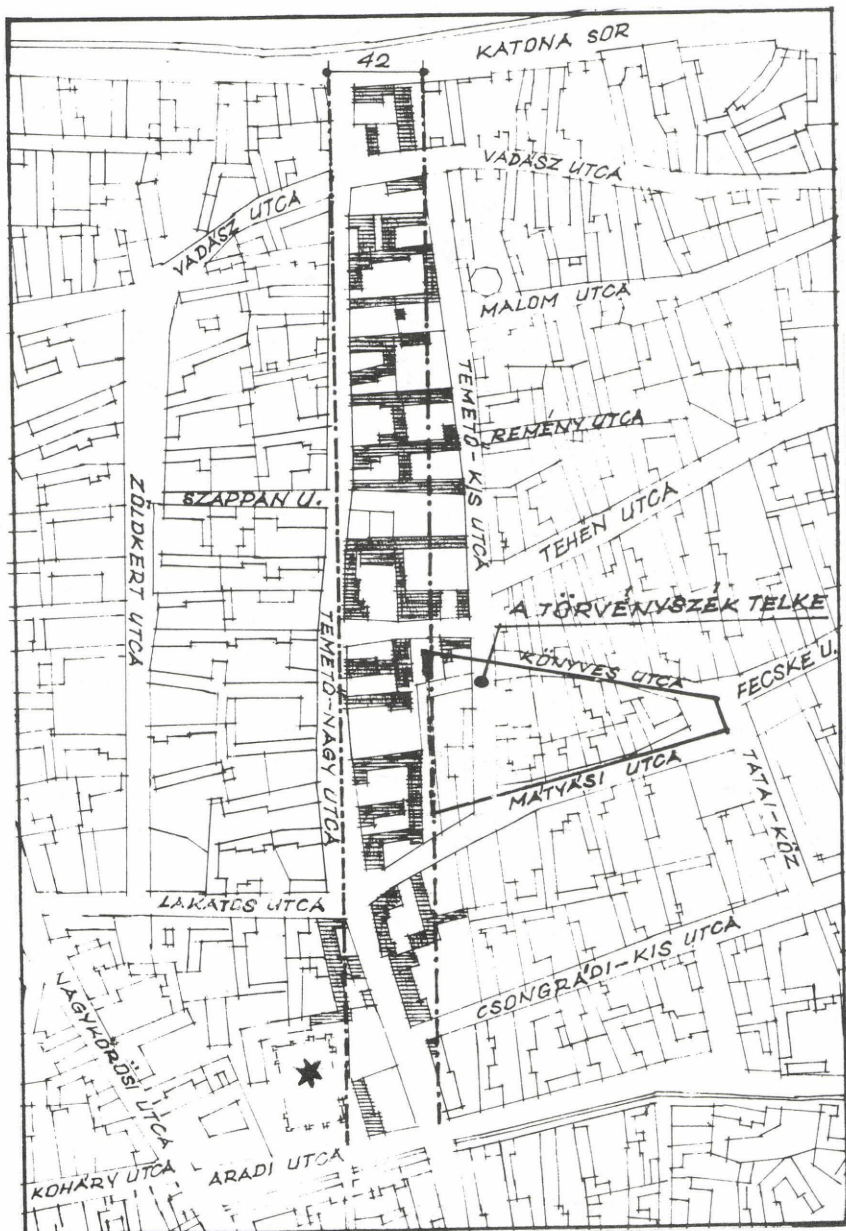
— Szeless Lajos kir. törvényszéki bíró.-

Nem ismerjük Kecskemétről való távozásának pontos idejét, de 1909 májusában¹⁸⁵ még a városban dolgozott. Innen választották meg a Budapesti Büntetőtörvényszék elnökének, Zsitvay Leó utódjául. Budapesten halt meg 1909-ben, 52 éves korában.

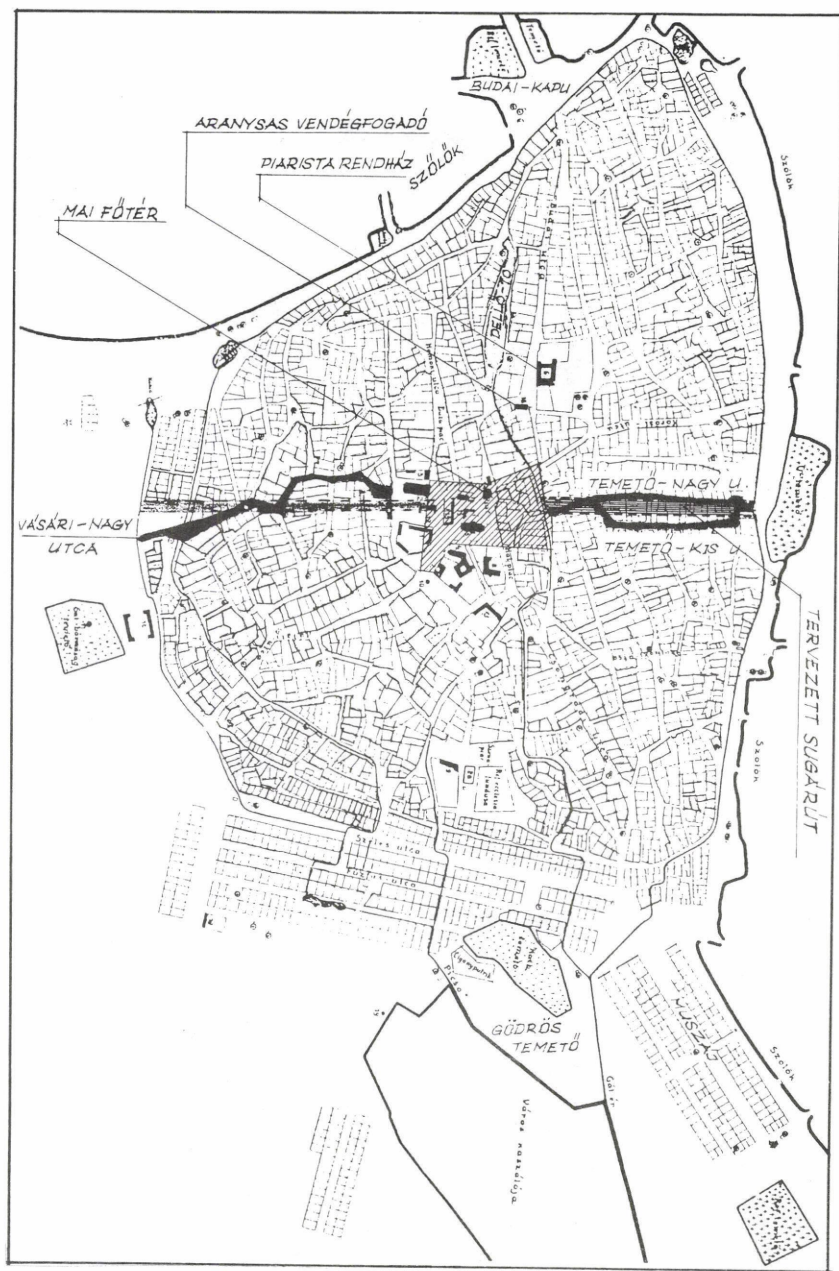
185. Magyarország és a Külföld c. lap. 1901. szept. 20-i száma és a Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 1909. évi száma, 150. oldal.

A város főterének kialakítása 1893-ban,
a sraffozott házak bontásával

A „sugarút” (Rákóczi út) nyomvonala
a leszanálandó házakkal és a törvényszék telkével

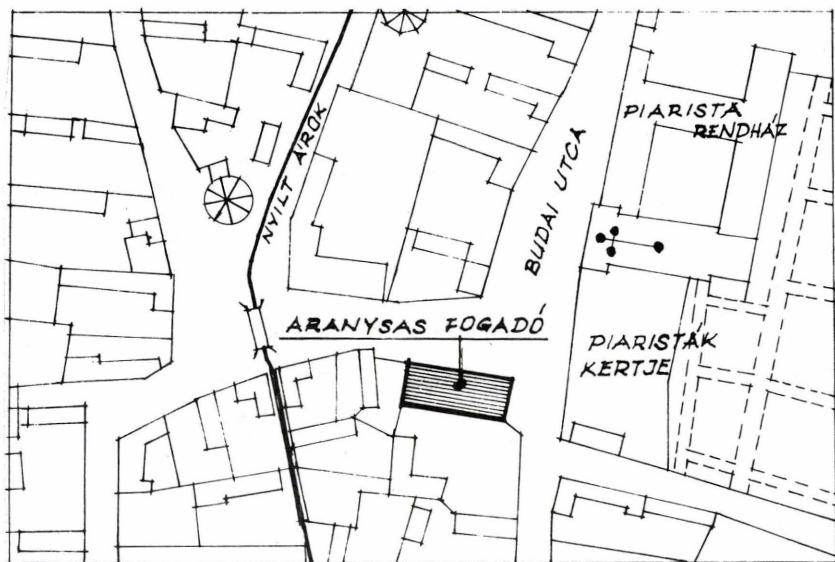
A város térképe 1821–32 között, a kialakítandó sugárutakkal

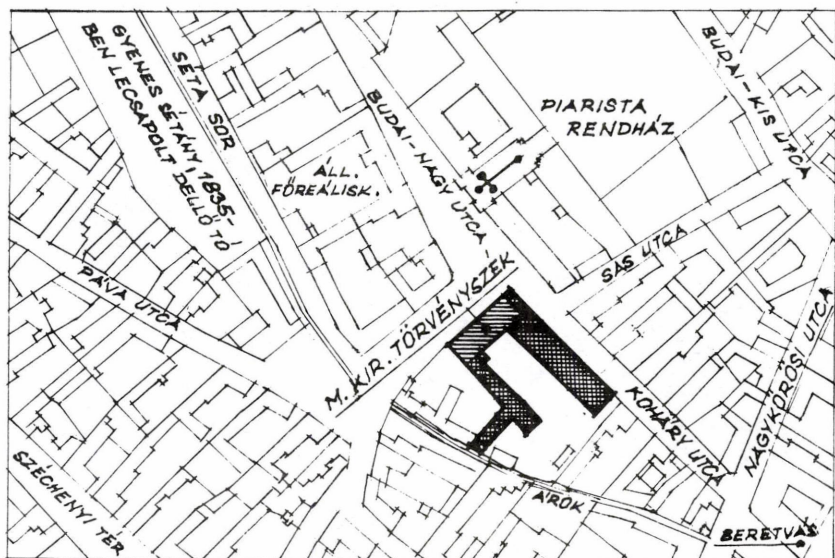
Lestár Péter (1819–1896)
Polgármester (1880–1896)

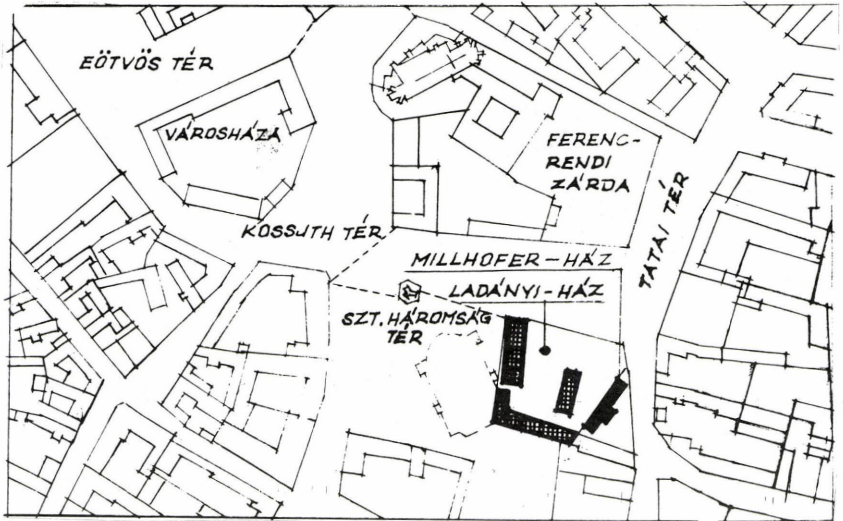
Kada Elek (1851–1913)
Polgármester (1897–1913)

A város 1820 és 1832 közötti éveiben készült térképe az Aranyas vendégfogadóval és a piaristák rendházával

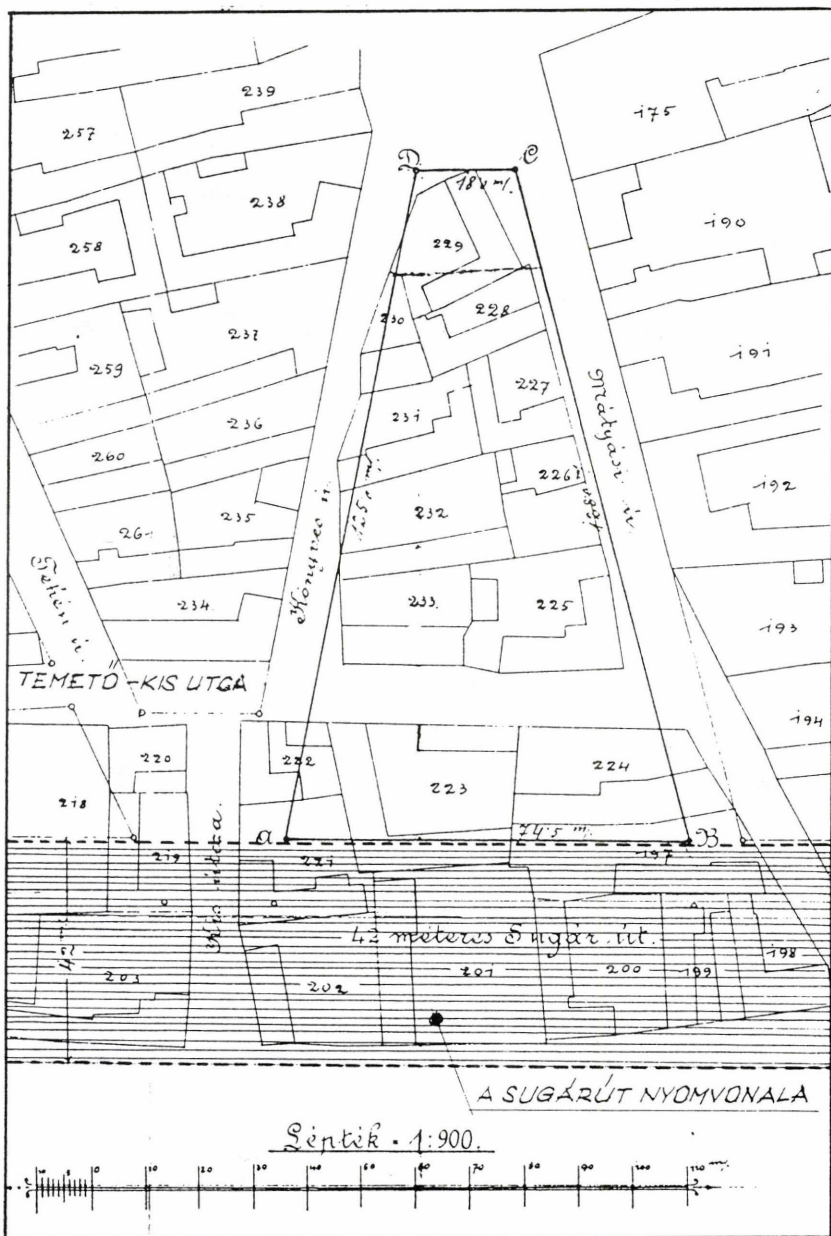
1874-ben a kir. törvényszék, a járásbíróság és az ügyészség elhelyezésére kibővített egykori „Cserepes”

A Szentháromság téri Ladányi- és Millhofer-féle házak

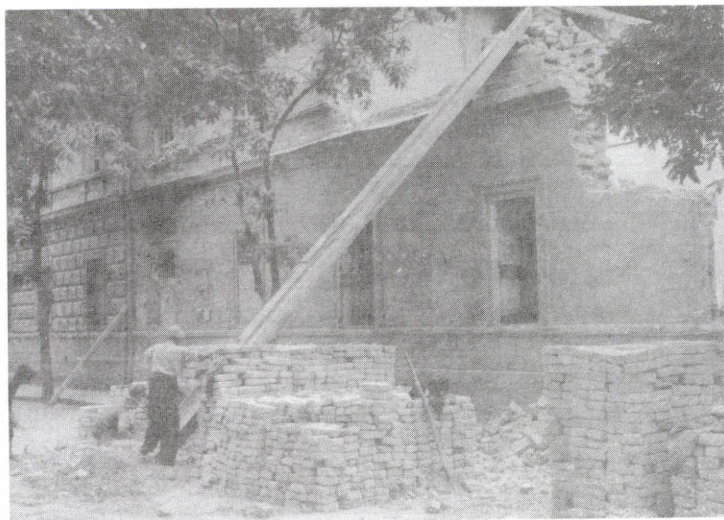
Az egykori „Cserepes”. A képen látható módon 1873–74-ben építették át, s falai között működött a kir. törvényszék, az ügyészség és a járásbíróóság 1874-től 1904-ig

A törvényszék helykijelölése,
 a kisajátítandó telkekkel és házakkal

Piac a Rákóczi úton 1940 előtt

Bontják a „Cserepest” 1948-ban

A Műkert és a Művésztelep története

1. A Műkert és Művésztelep története

Az Országos Műemléki Felügyelőség 1986-ban műemléki védelem alá vonta Kecskeméten, 1910–12 években a Műkertben felépített egykori Művésztelepet. Ez a dolgozat a Jánszky és Szivessy építészek műemlékké vált közös alkotásának vázlatos történetét kísérel meg az érdeklődők elé tárni.

Miután a Művésztelep helyének kiválasztásakor döntő szempont volt a Műkert által nyújtott „festői környezet”, ezért a kutatás kitért a Műkert létrehozására is. Megemlíti a műemlék jellegű épületek falai között folyó munkát is, de nem törekedett, s a szerző nem is vállalkozhatott az ott végzett képzőművészeti tevékenység megírására.

a) A Műkert létesítése

Kecskemét város tanácsa 1856. július 28-án tartott ülésén Hajagos Illés polgármester elnöklete alatt megvitatta az akkor még túlnyomórészt felekezeti kezelésű népiskolai oktatás hathatós segítésének kérdését. Miután a város gazdasági szerkezetében a múlt század közepén még a mezőgazdasági termelés játszott a meghatározó szerepet, ezért a tanács el akarta érni, hogy a gyermekek főleg a szőlő- és a gyümölcs-termelés területén alapos gyakorlati oktatást kapjanak. Ennek segítésére egy kertészeti telep létrehozását határozta el.

Helyét a szegedi vasút és a csongrádi út közötti ún. „nyomási földeken” jelölték ki, nagyságát pedig 23 katasztrális holdban állapították meg.¹⁸⁶

A kertészet szakszerű megvalósítására és berendezésére a város közönsége 1856. decemberében Bakule Márton főkertészt hívta meg. A neves szakember 1838-tól kezdve ez ideig Szapáry Ferenc gróf alberti uradalmának kertészetét vezette kiváló szakismeretével és fáradhatatlan munkásságával.¹⁸⁷

186. Kecskeméti Képes Naptár. 1893. év. 201. oldal.

187. Emlékkönyv Hornyik János halálának félszázados évfordulója alkalmából. (Szerk.: Dr. Garzó József, Kecskemét) 1935.80. old.

Bakule vezetésével a kertépítés munkáit 1857-ben kezdték meg. A hepehupás, buckás terület elegyengetésére, felásására, körülárkolására, szakaszokra való felosztására még 1856. december 7-én és 9-én árlejtési hirdetményt tettek közzé, de vállalkozó csak a kikiáltási ár több mint kétszereséért jelentkezett volna. Ezért az új főkeretész, a kert valamennyi munkáját 2.300 pengőforintért elvállalta. Jóllehet, hogy Bakule ajánlata szintén jelentős többletkiadással terhelte a városi közpénztárat, de még így is sokkal kedvezőbb volt, mint a versenytárgyalás legjobb ajánlata. Miután Bakule vállalkozó lett, ezért munkájának ellenőrzésével a városi testület Horváth Döme tanácsost bízta meg.¹⁸⁸

Bakule Márton főkertésszel kötött szerződés szerint a kertet következőképpen osztották fel. Egy holdat a műkertész kapott saját tetszése szerinti felhasználásra. Ugyancsak egy holdat kihagytak kerti házhelynek és udvarnak. Egy hold az iskolai növendékeknek gyakorlati tantárgyul is szolgáló, nálunk ismeretlenebb konyhai kertészet számára, egy holdat díszkertészetre, két holdat a Kecskeméten és vidékén még ismeretlenebb csemegeszőlélesztet céljaira. Ismét két holdat a nálunk is már honos jegenyék és akác fajokat kizáró, szokatlanabb vadgesztenyét, hársat, juhart, gledichiát, s más fajtákat meghonosító erdőszet számára.

Két hold anyaggyümölcsös, négy-öt hold nagyrészben telelő fajtájú gyümölcsösök megvalósítását segítő oltványtelep létesítésére lett kijelölve. Végül még három-négy holdon epreskertet is javasoltak, amellyel a város által meghonosítandó selyemhernyó-tenyésztés alapját kívánták megvetni.

Bakule Márton műkertész évi fizetése ezer forint volt. Ezért el kellett végeznie, illetve végeztetnie a kerttel összefüggő minden feladatot. Kötelessége volt hetenként kétszer — szerdán és szombaton délután — az iskolás gyermekeknek, valamint a tanulni vágyó minden érdeklődőnek elméleti és gyakorlati oktatást adni, ellenszolgáltatás nélkül. Az oktatás felölelte a díszkertészetet, az erdei- és gyümölcsfanevelést, -ápolást, a méhészetet, s ha volt rá igény, akkor a selyemhernyó-tenyésztést, valamint a hozzá tartozó eperfaneve-

188. A levéltári anyag a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárából való, a jegyzetek az intézmény Fondjegyzéke alapján készültek. IV.1609/a 1857. évi II. kötet 522. tétele.

lést is. Ezenkívül a kevésbé otthonos erdei fákból az 5., 6., 7. és 8. években ingyenesen tartozott a város lakóinak rendelkezésére bocsájtani 3–3 ezer darab csemetét, s ugyanannyi eperfát. Ki kellett még szolgáltatnia a 6., 7. és 8. években 3–3 ezer darab gyümölcsfalótványt is, ezt is ingyenesen.¹⁸⁹

A kertészeti telep földmunkáit három év alatt végeztette el Bakule Márton, aki 12 és 26 fő közötti földmunkást foglalkoztatott.¹⁹⁰

A kertgazdasági munkákkal egyidejűleg megkezdték a szükséges utak, lakások, kutak, színek, kamrák és istállók építését is. Először három kőút épült, melyek közül kettőnek Dubecz János, egynek Bánó Antal helybeli mester volt a kivitelezője.

Jóllehet, hogy Bakule Mártonnal kötött szerződés értelmében a főkertészi lakást is a műkertben kellett a városnak szolgáltatnia, ezt azonban ezúttal még nem szerepeltették a legfontosabb feladatok között. Minden más épülethez szükséges vályog kiverésére már 1858. május 8-án felfogadták Bognár Mihályt és Bodor Ferencet, akik 50 ezer vályog készítésére vállalkoztak. Nevezettek alig több mint egy hónap és egy hét alatt, vagyis június 16-ig már 35 ezer darabot elkészítettek. Miután ez a mennyiség fedezte az 1858. évi építkezések anyagszükségletét, ezért a további vályogverést — főleg a téli tárolás nehézségeinek kiküszöbölése végett — 1859. évre elhalasztották.¹⁹¹

1858–59-ben épült egy 12 és fél öl hosszúságú (23,7 m) gazdasági épület a kertészszegédek és más alkalmazottak részére, elkészült továbbá egy különálló kamra a kertészeti eszközök számára, s végül a sort egy kocsiszín és egy tehénistálló építése zárta be. A kivitelezés feladatait Dubecz János helybeli mester végezte el 465 pengő forintért.¹⁹²

Miután a „községnek más szükségesebb építkezésekbe kellett bocsájtkoznia, minők a reáliskola építés, s a 10 pusztai iskola felállítása” ezért a nagy költséget igénylő főkertészi lakás építését el kellett halasztani.¹⁹³

Pedig ennek megvalósítására is megtették a szükséges lépéseket, hiszen 1859. év elején Wágner János pesti építésznek 60 pengő

189. Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 202. oldal

190. IV.1609/a 1858. évi I. kötet 139. tétel és 1859. évi I. kötet 128. tétel

191. IV.1609/a 1858. évi II. kötet 203. tétel

192. Kecskeméti Nagy képes Naptár. 202. oldal

193. IV.1609/a. 1859. évi I. kötet 29. tétel

forintot fizettek a műkertészi lakás terveinek elkészítéséért.¹⁹⁴ Maga Bakule Márton is szorgalmazta a műkertben kiszemelt helyen a beígért lakás felépítését. 1859. március 14-én a tanácshoz írt levelében arról panaszkodott, hogy számára nagyon hátrányos a műkerttől messzire eső szállása, különösen azért, mert az állandó felügyelet hiányában nem tudja a kertet a megkívánt színvonalra emelni. Úgy tűnt, hogy kérelmét méltányolta a tanács, s határozatban rögzítette a háznak egy csökkentett program szerinti felépítését. Kimondta a határozat, hogy a terv szerinti épületből két szobát, konyhát, az előszobát és az éléskamrát a legrövidebb idő alatt tető alá kell hozni. Annak ellenére, hogy mind a téglá, mind a vályog is rendelkezésre állt, az építést mégis elodázták.¹⁹⁵

Sem Bakule Márton kérelme, sem pedig a tanács határozata nem vezetett eredményre. Új lakás építése helyett a Műkerthez közel, a Csongrádi út két oldalán elterülő ún. „Ürgés” külvárosban bérelték a Buzsik-féle házat, s ezt bocsájtották a főkertész rendelkezésére. 1870-ben már a megvásárlását is fontolgatták, de az üzlet megkötésére a gazdasági bizottság nem kapott községhatósági jóváhagyást. Elérte azonban, hogy a tanács ezúttal már véglegesen eldöntötte a műkerteri lakás felépítését. Határozatában elrendelte, hogy az emelendő épület minőségére és berendezésére vonatkozó véleményét terjessze elő a gazdasági bizottság.¹⁹⁶

Éppen egy év múlva került ismét a tanács elé a lakóház két új terv szerinti alternatívája, amelyek méreteikben jelentősen különböztek egymástól. Az egyik kb. 15x25 m, a másik kb. 8x23 m alapterületű volt. A tanács a kisebb alapterületű épület mellett döntött.

Ez nagyméretű vendégszobát előtérrel, valamint a főkertész használatára 3 szobát, 1 konyhát, 1 kamrát foglalt magában, pincével, padlásfeljáróval együtt. Arra vonatkozóan is született döntés, hogy a pincét, valamint a felmenő falakat kb. 1,2 m magasságig téglából, ezen felül pedig két sor vályogból és egy sor téglából kell építeni.¹⁹⁷

194. IV.1609/a. 1859. évi I. kötet 101. tétel

195. IV. 1609/a. 1859. évi I. kötet 198. tétel

196. IV.1609/a. 1870. évi 353 tétel

197. IV.1607/a. 1871. évi 95. tétel.

Kiviteli munkáinak árlejtési tárgyalását 1871. április 2-án tartották meg. Legeredményesebben pályázó Bagi Lajos kecskeméti építőmester volt, aki az ekkor még ún. egyszárnyúra tervezett épület munkáiért 5880 forintot kért.¹⁹⁸

A kertészlak ún. alsó szárnyát — amely egy nagytermet foglalt magában — a következő, 1872. évben építették fel. Ennek árlejtése alkalmával is Bagi Lajos vállalkozó 3080 forintos ajánlata volt a legolcsóbb. Asztalos, lakatos, üveges és festőmunkáit a legkevesebért vállalkozó Molnár Lajos asztalosmester végezte el 760 forintért.¹⁹⁹

Így Bakule Márton főkertész Kecskemétre érkezése után csak 15 év múlva költözhetett be családjával a szép környezetű, rangos lakásába. Amilyen sokáig várt erre az alkalomra, éppen olyan rövid ideig élvezhette a varázsossá alakuló vidék örömeit. Hasznos munkásságának 1873. augusztus 15-én a városban dühöngő kolera vett véget, 48 órával felesége halála után.²⁰⁰

A városnak nagy érdeke fűződött ahhoz, hogy a létrehozott Műkert egyre inkább betölthesse tervezett feladatát, amiről időnként minden részletre kiterjedő vizsgálat során szerzett információkat. Ilyen vizsgálatot rendelt el a községhatósági közgyűlés 1870. április 4-én kelt határozata is. Ennek lebonyolítására Szappanos István tanácsnok és dr. Kada Endre képviselő kapott felhatalmazást. Ezúttal az volt a feladatuk, hogy a városi Műkert további hasznosítására és sajátos céljainak megfelelő fenntartására mondjanak véleményt, valamint az esetleges hibák kiküszöbölésére fogalmazzák meg irányadó javaslataikat.

A vizsgálatról benyújtott jelentés mondanivalóját két kérdés köré csoportosították:

- a/ Mi volt a gyümölcsöskert felállításával a városi hatóság célja?
- b/ Sikerült-e elérni a kitűzött célt, s mennyiben?

A jelentés is rögzíti, de a becsatolt okmányok másolatai is sugallták a kert létrehozását szorgalmazó városi testület elgondolása-it: Szolgálja egy ilyen kert az abba beültetendő és szakavatottan kezelt, jelesnél jelesebb növényekkel s gyümölcsfáival a már sok

198. IV.1607/a. 1871. évi 105. tétel

199. IV.1607/a. 1871. évi 272. tétel

200. Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 202–203. oldal.

évvel ezelőtt is szépen virágzó gyümölcsstermesztésünk nemesítését. Segítse elő a szőlőtermesztésünk tökéletesítését. Érje el ez a kertészet, hogy a város lakossága — főleg az ifjú nemzedék — megkedvelje a dísznövények termesztését, a konyhakertészetet, a méhészetet és a selyemhernyó-tenyésztést. Adjon a kertészettel szorosan összekötött szakmáknak jelentős lendületet.

A jelentés megállapítása szerint a Műkerttel ezeket a célokat nem sikerült elérni. Úgy tűnik, hogy a jelentés összeállítójának kínos lett volna a kudarc okairól nyilatkoznia, így ehelyett csupán ezt olvashatjuk: „egyéb iránt ennek okát közelebbről fürkésznem akarván”. Kisebb hibákra utalva még azt jegyezte meg a jelentés, „hogy a kert egy tanulni szerető egyén igényéhez képest nincs kezelve”. Hibaként említi, hogy az egyes fák, illetve növények mellett nincsenek fajtajelölő táblák. Nem volt elvégezve a „fák életrendszerére igen fontos tisztogatás, a korona szellőztetés.”

Miután a Bakule Márton halála után esedékes új főkertész megválasztásakor sokkal magasabb szakmai színvonalat és a magyar nyelv tökéletes ismeretét követelték meg a jelölttől, ezért arra lehet következtetnünk, hogy a vizsgálat során a főkertész szakismereteinek olyan hiányosságaira bukkantak, amelyet a jelentés Bakule Márton családi kapcsolataira való tekintettel nem feszegetett. (Lánya, Bakule Borbála Dömötör Sándor városi jegyző neje.) Valószínű, hogy erre a körülményre való tekintettel olvashatunk ilyen mondatot a vizsgálatról szóló okmányban: „habár a műkertész szerződési ideje f. évi (1871) április 1-én lejár: az ezen a tavasszal még nem volna elbocsátandó”...

A vizsgálatról készült beszámoló alapján a közgyűlés elvben meghagyta a Műkertet Bakule Márton folytatólagos kezelése alatt, de ismételten bizottságot küldött ki, hogy új, sokkal szigorúbb feltételeket kössön ki a kert kezelésére.²⁰¹

Bakule Márton halála után többszörösen nagyobb igényeket támasztottak a megválasztandó műkertésszel szemben. Irányelvül kimondták, hogy a kertészet minden ágában való felkészültségét oklevéllel kell igazolnia, s a gyakorlatban eltöltött éveiről pedig bizonyítványokkal kell rendelkeznie. Tökéletesen kell értenie a magyar nyelvet (Bakule morva volt), hogy az iskolás gyermekeknek elméleti

201. IV.1609/a. 1871. évi 106. tétel

és gyakorlati oktatást adhasson. Ezenkívül még 16 pontból álló kötelezettséget tartalmazott a főkertészi állás betöltésére kiírt pályázat. A 23 jelentkező közül B. Kiss Lajos kecskeméti születésű fiatalembert választották meg 1873. novemberében.²⁰²

Búza Kiss Lajos főkertész működésének elején még változatlanul érvényesültek a Műkert eredeti céljaira vonatkozó elgondolások. Később — Csókás József, Ferenczy László, Tatay András, Diósadi Deák László, Muraközy József, Beretvás Pál, Muraközy Imre és mások a szőlő-, a gyümölcsstermelés megszállottainak példamutatása, s nemkülönben a Kecskemét Vidéki Gazdasági Egyesület termelést szervező, kiállítást rendező munkája miatt — a Műkert termelést befolyásoló szerepe halványodni kezdett.

Megérlelődött az a felismerés is, hogy a Műkert város felőli része — mélyebb fekvésénél és talajánál fogva — gyümölcsös számára nem alkalmas.

Ilyen szempontok miatt az 1870-es évek végén már felvetődött a Műkertnek népkertté való átalakítása. Nemsokára terv is született a kert új funkciójára, melyet Jóny Gusztáv városi erdész készített. Az érdekes tervet 1880. szeptember 17-én terjesztette be a városi hatósághoz. Ez tartalmazott egy lövöldét, amely tánchelyiségül is szolgálhatna, egy halastavat, fürdőházat, egy tekéző nyílt pavilont, egy jégvermet kilátóval és egy vízemelő művet. Költségeit az erdész 17.400,- Ft-ra becsülte, de valószínűnek látszott, hogy a terv szerinti építési költségei a 40.000,- Ft-ot is meghaladták volna.²⁰³

Az átalakítást a város közgyűlése 1882. január 28-án tárgyalta, s határozata egy sokkal realisabb programot jelölt meg:

1. A jövő év (1883) folyamán a kertnek a város felőli részét (a meglévő gyümölcsfák megkímélésével) parkosítani kell.
2. A kertészlakon alóli részt egészen gyümölcsössé és faiskolává kell kialakítani, s a gyümölcsöst sövényvel kell szegélyezni.
3. A kertészlaktól délnyugatra egy nyitott oldalú, 60–70 négyszögölnyi alapterületű fedett színt kell építeni a közönség használatára.

202. Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 204. oldal

203. Kecskeméti Lapok. 1880. szept. 19.

4. Építeni kell egy tekepályát is.²⁰⁴

A Műkert kijelölt részén a parkosítást még 1882 tavaszán elvégezték.²⁰⁵

Egy évvel később megépült a díszes táncpavilon is, amelynek tervét Beretvás Sándor városi főmérnök készítette. Favázát és zsindefedésű tetőzetét Gregersen budapesti cég, alapozását Bodacz Pál kecskeméti kőműves készítette. Kávéház, konyhaüzem, cukrászda, ruhatár egészítette ki a táncpavilont egy külön épületben, de megépült a fedett kuglizó is.²⁰⁶

Népkertté alakításáig a város közönsége nem érezte igazán magáénak a műkertet. S mikor elkészültek a vendéglátás épületei, amikor facsoportjai, „erdei tisztásai” és dísznövénykertészete már nehezen felejthető élményt adott, akkor már minden valamirevaló nyári mulatságot itt rendeztek meg, s ide özönlött főleg a fiatalság.

Mi vonzotta ide az embereket, s milyen volt a Műkert a századforduló táján? Erről a korabeli szűkszavú leírások és térképek alapján tájékozódhatunk. Vajda Zsigmond 1893-ban azt írja róla, hogy egyesül benne a szép a hasznossal. Ha a látogató a Csongrádi út és a szegedi vasút kereszteződéséhez érkezik, a kertből először a gyümölcsöst látja, ahol a gyümölcsfák nemesebb fajai díszfákkal vagy díszcserjékkel váltakoznak. Előrébb haladva sétányok következnek, s ezek úgy fűrődnek be a dúsan fejlődő növények lombjai közé, mintha alagutak lennének. Ezek nemsokára „erdei tisztásokhoz” érkeznek, ahol a dísznövények sokasága tarkállik és illatozik. Innen a lombok közül helyenként már a Műkert épületei is látszanak. Nagy fákkal szegélyezett szabad teret alakítottak ki a tánccsarnok előtt, ahol táncmultságok vagy hangversenyek alkalmával sétál, üldögél vagy tolong a sokaság. Erre a térre néz a cukrászda és a vendéglő épülete is. Lombok közé bújtatva, egy szűk udvaron át a főkertész háza is idelátszik, amelynek két rizalittal gazdagított hátsó homlokzata az előkelőbb udvarházakéhoz hasonlít. Talán mondanunk sem kell, hogy minden, ami ebben a kertben kiugróan szép és érdekes, az mind a kertészlak homlokzata előtt található. Négy

204. IV.1908. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1882. évi 35. tétel.

205. IV.1908. Közgyűlési jk.: 1882. évi 146. tétel. 10. pont

206. Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 201. old.

köralakú, hatalmas virágágy van itt az épületre merőleges tengelyre felfűzve. Legérdekesebb volt ezek közül a kertészlaktól számított második körönd, mert hosszú időn át itt állt Katona József második szobra.²⁰⁷ Az elsőt — Dunaiszky László alkotását — a vasútkertben állították fel 1861-ben.

Katona Józsefnek ezt a szobrát Tomori Anasztáz mérnök, a magyar tudományos és művészeti élet mecánása, Arany János nagykőrösi tanártársa készítette. 1854-ben hatalmas örökséghez jutott, tanári állásáról lemondott és vagyona nagy részét a tudományok és művészetek támogatására fordította.²⁰⁸ Katonának, a Bánk bán nagy költőjének ezt a bronzba öntött szobrát a mecénás Czélkúti Züllich Rudolf szobrásszal készítette el, aki a csizmás, magyaros ruhába öltöztetett, álló alakos költőt ég felé tekintve, jobbával magasba emelt tollal mintázta meg 1857-ben. (Öntötte: C. Mohrenberg Bécsben). Először nagyon előkelő helyen, a pesti Rákóczi út Astoria felőli végén álló egykori Nemzeti Színház homlokzata előtt helyezték el. Így lett ez az alkotás Pest első köztéri szobra. Felállítása után a közönség körében azonnal megindultak az élcelődések. „A szobor ugyanis olyan esetlen, olyan kezdetleges volt, hogy nem lehetett közömbösen nézni. El is távolították, mégpedig a Nemzeti Színház udvarára, ahová már nem ért a közönség szeme. (1860.) De a színészek sem bírták ki sokáig ezt a látványt. Addig mozgolódtak, míg Tomori szekérre rakatta a bronz Katonát, és elfuvaroztatta.”²⁰⁹ Útja ezúttal még nem Kecskemétre, hanem Tomori Monor melletti Gomba községben fekvő birtokára vezetett, s csak 1881-ben került a kecskeméti Műkertbe, a mecénás ajándékaként.²¹⁰

Talpatát idővel futórózsa ölelte körül. Ott piroslottak a rózsák a költő lábainál. Hosszú időn át színészek zarándokoltak ki a szoborhoz. 1944-ben a Műkert körüli harcokban lövések érték a költő alakját. 1952-ben ismét kocsira került a szobor, és a színház melletti parkba telepítették, ahol a mai Katona-emlékmű helyén állt, 1962 szeptemberéig. Ezúttal is tovább vándorolt, s ma a Katona

207. Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 205–208. oldal. Vajda László cikke.

208. Magyar Életrajzi Lexikon. II. kötet 879. oldal

209. LYKA Károly: Budapest szobrai (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata Budapest, 1955.) 8. oldal

210. JOÓS Ferenc: A vándorszínészetől az állami színházig. Kecskemét színészetének krónikája. Kiskunság Kiskönyvtára 3. sz. (Kecskemét, 1957.) 53. old.

József Gimnázium előcsarnokában látható ez a hányatott sorsú szobrászati alkotás.

A költő szobrának műkerti helye más érdekességet is nyújtott a látogatóknak. Erről a pontról a maga varázsos erejével és tiszta szépségével feltárult a pusztta, amelynek határa beleveszett a végtelenségbe. Más nézőpontból a fák különböző csoportjai tették változatosabbá a kert látványát. Voltak itt hatalmas hársfák, juharfák, akácok, gledicsiák, kőrisfák, de különleges díszfák is emelték a kert látványát. Helyenként látható volt a tormbita alakú virágaival ékeskedő *Paulownia imperialis*, vagyis a császárfa. Innen sem hiányoztak a minden más fától eltérő alakú leveleikkel a tulipánfák. Külön csoportokban álltak a tölgyek, a nyírfák, az örökzöldek és a szomorúfüzek.

Látogatottságának fokozására sok ötlet született. Javasolták a táncsarnok olyan kialakítását, amely lehetővé tenné, hogy télen korcsolyázás céljaira is hasznosíthassák. Hiányoltak innen egy kecses kialakítású pavilont vagy gloriettet, s szívesen láttak volna a facsoportok között egy mű várromot is. Jelentősen növelte volna a kert látogatottságát, ha a cukrászdát és a sörözőt nem csupán a rendezvények alkalmával, hanem máskor is működtették volna. De leginkább annak volt igaza, aki a Műkert nagyobb kihasználtságát az oda vezető út kikövezésétől remélte. Aligha tévedett, hiszen a sáros, latyakos és közvilágítás nélküli utakon nem volt tanácsos közlekedni, főleg az éjjeli órákban.²¹¹

1894-ben teljesen megszüntették a Műkert gyümölcskertészetét, és az egészet díszkertté alakították át.²¹² Ez a döntés az eddigi épületállomány újabb gazdagítását vonta maga után. Most már elodázhatatlanná vált egy fűtőberendezéssel ellátott üveg- és melegház építése, melynek ügyében a város közgyűlése 1896. december 14-én hozott határozatot.²¹³

A Műkerttel a századfordulóra újabb oázis keletkezett Kecskeméten, a homok városában. Nagy kincset jelentett ez már akkor is, hiszen ebben az időben csak a vasútkert és a Gyenes-kert (mai Gyenes tér) adott lehetőséget kikapcsolódásra, felüdülésre.

211. Kecskeméti Nagy Képes Naptár. 1893. év, 205–208. oldal

212. IV. 1908. Közgyűlési jk.: 1894. évi 291. tétel

213. IV. 1908. Közgyűlési jk.: 1896. évi 313. tétel

2. A Művésztelep megvalósítása

Sümegei György művészettörténész szerint nagyon nehéz történelmileg hiteles és egyértelmű választ találni arra a kérdésre, hogy milyen mozgatói voltak a kecskeméti Művésztelep alapításának. Azon medítált, hogy létrehozásával a századforduló táján a gazdaságilag megerősödött város kulturális erejét akarta-e mutogatni, vagy az országra ebben az időben jellemző kulturális fellendülés hívta életre.²¹⁴ Úgy tűnik, nem tévedünk, ha hiszünk Kada Elek polgármester városfejlesztő tevékenységének más oldalainál már elismert, így Kecskemét kulturális színvonalának emelésénél is — kétségsbe nem vonhatóan — érvényesülő tiszta szándékában. Elődjének, Lestár Péter polgármester nyomdokain haladva nem azért végezte 16 éven át fáradhatatlanul városépítő munkáját, hogy Eger, Pécs, Sopron és más történelmi városunkkal rivalizáljon. Nem az újjazdagok gótgéjével szervezte és irányította a város idegenek által ma is megcsodált főterének, valamint a Rákóczi út elejének beépítését, hanem ezzel kívánta szolgálni a város lakóinak boldogulását, Kecskemétnek az elmaradottságból való kiemelkedését. S ha a főtér városias kialakításával, tartalmi vonásainak erősítésével bizonyította a város és a lakosság iránti önzetlen elkötelezettségét, akkor miért ne vezérelhette volna ugyanez a magatartásforma a város kulturális felemelkedésével összefüggő munkája során. Ezeket fontolgatva, szinte ellenérzés nélkül elfogadhatjuk, hogy a kecskeméti Művésztelepet az országban a századforduló táján erősödő kulturális fellendülés hatására hozták létre.

Való igaz, hogy ebben az időben fokozott képzőművészeti érdeklődés nyilvánult meg, nem csupán Budapesten, hanem az ország több vidékén is. Ennek jeleként centrumok alakultak, ahol művészek telepedtek le. Ilyen volt a Nagybánya festői hegyei között 1896-ban alakult festőtelep, majd hat évvel később, 1902-ben Szolnokon a Zagyva és a Tisza torkolatánál létrehozott művészkolónia. Ezek eredményei, valamint a vendéglátó városok kulturális életére gyakorolt pezsdítő hatásuk sokféle érdeklődést váltott ki, és hasonlók meghonosítására vágyakat ébresztettek.

Ilyen vágy a nagy műveltségű és a haladás minden formájára érzékenyen reagáló Kada Elek polgármesterben is könnyen megfo-

214. Forrás. XII. évf. 1980. februári száma. 67. oldal

gamzott. Már pesti újságíró korában is (1878–1885), de főleg polgármestersége idején, budapesti látogatásai során szoros kapcsolatot teremtett a Japán Kávéház művészasztalainak vendégeivel. Közülük is legtöbbit időzött Herman Lipót, Falus Elek művészek, valamint Jánszky Béla és Szivessy Tibor építészek társaságában.²¹⁵ Nevezettek készséggel segítették Kada Eleket egy kecskeméti iparművészeti telep gondolatának érlelésében, és sok bátorítást adtak megvalósításához is. A lelkes polgármester ugyanis egy olyan telepről álmodozott, ahol a festőművészek mellett szőnyegszövő mesterek és a kerámiaművesség megszállottjai is otthonra találnak nagyszerű művészek vezetése mellett.²¹⁶

Bár mind a szőnyegszövő-, mind a kerámiaműhely nem a Műkertben valósult meg, ennek ellenére néhány mondatban ezekről is említést teszünk, hiszen életre hívásukat a festőteleppel azonos gondolat vezérelte, s céljuk is hasonló volt: Kecskemét kulturális felemelkedése, képzőművészeti jelentőségének növelése, a város iparának művészi irányban való fejlesztése.

Mivel a szőnyegszövésnek Kecskeméten nem volt hagyománya, ezért egy jól működő műhely megalapozásához a város közgyűlése 1909. március 31-én egy szőnyegszövő háziipari szakiskola felállítását rendelte el. Ezt a határozatot az a meggyőződés sugallta, hogy a keleti szőnyegek szövése, mint háziipar, könnyen meghonosítható a városban. A döntés érvei között szerepelt a nagyszámú női munkaező foglalkoztatása, s a kedvezőbb gyajjúértékesítés lehetősége. De azt sem hagyták ki a számításból, hogy ebből az értékes cikkből a városnak szélesebb körű kereskedelme fejlődhet ki.

Miután a szükséges tanműhely felállítása, berendezése és fenntartása az elvégzett számítás szerint — a várható jövedelem levonása után — a városnak 900 koronájába kerül, ezért a közgyűlés az erre vonatkozó előterjesztést elfogadta. Határozatában a következőkről intézkedett:

A Budapesti Közjótékonyági Egyesület szőnyegszövő és egyéb háziipari tanműhelyét vezető Kiss Mária Valéria tanítónő Keleten elsajátított módszere szerint végzendő gyajjúfonás, fonálfestés, fé-

215. Telepy Katalin: Kecskemét múltja a képzőművészetben (Magyar Nemzeti Galéria — Katona József Múzeum) Kecskemét, 1968. (8. oldal)

216. Forrás. V. évf. 1973. január–február. 85. oldal

nyezés, valamint szőnyegszövés, mint háziipar meghonosítása céljából f. év augusztus 1-jén tanműhelyt és értékesítő központot állít fel.

A műhely és a hozzá tartozó raktár elhelyezésére átengedi a városi közönség tulajdonát képező I. tized Petőfi utca 223. sz. Gyenes-féle házat, amelyben az említett helyiségeken kívül egy tanítónői és egy házmesteri lakás is kialakítható.

Elrendelte, hogy a tervezetben feltüntetett szövőszekeket és más berendezési tárgyakat a háztartási alap rendkívüli kiadásai terhére, mintegy 1100 korona értékig szerezzék be, s ugyancsak e költséghely terhére a szükséges átalakításokat 200 korona erejéig végezzék el.

Felhatalmazta a városi tanácsot, hogy Medveczky Elvira budapesti lakos, okleves tanítónőt a tanműhely vezetésére, mint külön alkalmazottat, f. év július 1-jétől kezdődő hatállyal alkalmazza, s vele szerződést kössön. Rögzítette azt is, hogy a kérdéses háziipar lényeges feltétele a keleti festóanyagok és festési mód, valamint fényesítési eljárás ismerete. S minthogy ez a budapesti tanműhely vezetőjének, Kiss Mária Valériának a titkát képező, de általa Medveczky Elvirával közölt eljárás folytatása személyhez nem köthető, ezért kérte az eljárás részletes leírásának a városi közönség tudomására hozását, illetőleg zárt borítékban a levéltárban való elhelyezését.

Megbízta a városi tanácsot, hogy az intézet vezetésére — a helybeli jótékony Nőegylet bevonásával — szervezeti és működési szabályzatot dolgozzon ki, s tegyen javaslatot a tandíjakra, a szövőszekek használatára stb.

Elhatározta végül a közgyűlés, hogy az intézet részére a városi közönség juhászataiban ez évben termelendő gyapjúmennyiséget, s a készpénzben szükséges forgótőkét — legfeljebb 2000 korona erejéig — átengedi.²¹⁷

A közgyűlési határozat értelmében megalakított felügyelő bizottság elnöke Sándor István főjegyző lett. Tagjai között gazdasági szakembereket, kereskedőket, rajztanárokat, mérnököt stb. találunk.

Felvételre minden 12 évesnél idősebb, tisztességes nő jelentkezhetett. Tanulmányi idő öt hónap volt. Beíratási díjat 5 koronában, a

217. IV. 1908. Közgyűlési jk.: 1909. márc.31. (70. tétel)

tandíjat az oktatás 3 csoportjában 30, 25 és 20 koronában állapították meg.

Ezt a nemes célú intézményt Falus Elek budapesti lakos, kitűnő grafikus–iparművész felügyelete alá helyezték, aki újszerű, magyaros motívumokkal díszített terveket készített a Szőnyegszövő Háziipari és Értékesítő Intézet számára.

Még fél év sem telt el, máris interpelláció hangzott el a közgyűlésen, hogy az évi 3000 koronával dotált Falus Elek működése nem kielégítő, mert a szőnyegszövő iskolát nem látta el elegendő mintával. Szóvá tették azt is, hogy nem tanúsított kellő érdeklődést sem az intézet iránt, amit legjobban indokolt az a körülmény, hogy Falus három hónapon keresztül távol maradt, így az intézet ezalatt a művészeti vezetést nélkülözte.

A Művésztelep létesítése ügyében hozott közgyűlési határozat arra is felhatalmazta a városi tanácsot, hogy a „keramikai” ipar fejlesztése érdekében egy ide telepítendő iparos mester részére 2 szobából, műhelyből és a szükséges mellékhelyiségből álló lakást a város valamelyik meglévő épületében díjtalanul engedjen át, s ott egy égetőkemencét is építtessen.²¹⁸

A kerámiaműhely művészeti vezetését a jó képességű Jánszky Béla építészre bízta a városi tanács. Alig indult el, de az 1911. július 8-án bekövetkezett földrengés után már képtelen volt lábra állni.²¹⁹

Gondjai mellett sikereket is tudhatott magáénak a szőnyegszövő háziipari iskola. Színes szőnyegeből már 1911-ben kiállításon mutatkozott be. Sikereinek tükrében úgy látszott, hogy az átlagosan foglalkoztatott 30–35 leány munkája nyomán új művészeti ágazat honosodik meg a városban. De Falus Elek elmaradozásai, valamint a beindulásakor remélt értékesítés akadozása miatt a szőnyegszövése megtorpant. Legnagyobb csapást azonban Kada Elek 1913. június 24-én bekövetkezett halála jelentette. Ennyi összetevő után 1913. őszén a szőnyegszövő több száz darabos árumintakészletét az Iparművészeti Múzeumban elárverezték. Ezzel megszűnt Kecskeméten a szőnyegszövése, s vele szertefoszlott Kada Elek egyik álma is.²²⁰

Ezután a rövid kitérő után visszatérünk főtémánkhoz, a Művésztelep létrehozásának ismertetéséhez.

218. Közgyűlési jk.: 1909. június 26. 165. tétel és 1911. február 23. 36. tétel.

219. Forrás. 1993. január–február, 85. oldal

220. Forrás. 1980. február, 67. oldal, 69. oldal

Elöljáróban azt hangsúlyoztuk, hogy a kecskeméti telepet a századforduló táján az egész országra jellemző kulturális fellendülés, valamint Nagybánya és Szolnok példája, s nem utolsósorban Kada Elek kivételes városvezetői képessége hívta életre. A haladás jelszavát szüntelenül hangoztató polgármester a Művésztelepen is olyan intézményt látott meg, amely nemcsak látszatában, hanem belső tartalmában is jelzi a város kultúráját.

A telep létesítését az 1909. évi 330. számú közgyűlési határozat mondta ki először. Ezt a döntést azonban nem terjesztették fel belügyminisztériumi jóváhagyásra, mert a művésztelepi villák ügyében felvetődött újabb szempontok miatt a határozatot módosítani kellett.

Így a közgyűlés 1910. május 12-én döntött ismét a Művésztelep ügyében. A 145. számú határozat kimondta, hogy: „A képző- és iparművészeknek, valamint építőművészeknek »Kecskeméti Művész Társaság« cím alatt az egyidejűleg bemutatott szabályzat értelmében szervezkedett csoportja részére a Kecskeméten való állandó megtelepülést, ezzel itt magasabb helyi művészi kultúra létesítését, s a város iparának művészi irányban való fejlesztését előmozdítandó, — a városi műkertben művésztelepet létesít.”

A város áldozatvállalása mellett még a véletlen szerencse is segítette a telep létrehozását és benépesítését. Ilyen véletlenszerű körülmény volt a nagybányai festőkolóniában megjelent szakmai és szervezeti nézetkülönbség.

Hollósy Simon távozása után, az 1905–06-os évektől ismét válságot élt át az újkori magyar művészetnek ez az egyik legnagyobb hatású közössége. Ezúttal a gúnynevkön neósoknak nevezett és Párizsból a korai kubizmus irányzatával érkező lelkes fiatalok csoportja fogalmazta meg önérzetesen a maga álláspontját a plain-air festészet Réti István és Thorma János vezette híveivel szemben. A képzőművészetben a reneszánsz óta uralkodó látványyszerűséggel szakítani akarók iránt a nagybányai festőtelepet alapítók közül csupán Iványi-Grünwald Béla tanúsított fogékonyságot. Lassú belső átalakulással benne is egyre érlelődött a francia Matisse és Cézanne művésze iránti tisztelet, s végső soron az ő magatartása mélyí-

tette és tette áthidalhatatlanná a hagyományörzők és a modern festészet hívei közötti szakadékot.²²¹

Nemcsak az áldatlan és terméketlen vita válaszotta két csoportra a nagybányaiakat. Kedvezőtlenül érezte hatását az a nagy lehangoltság is, amely a teljes kilátástalanság miatt kerítette hatalmába az ott alkotó művészeket. Elsősorban a megélhetés lehetőségei csökkentek minimálisra, de még az is fokozta a feszültséget, hogy a festőiskola továbbra is egy szénatárolóból kialakított csűrben volt kénytelen működni, s a szokásos és városi támogatás is akadozott.²²²

Végül a két különböző művészeti elvet követő csoport kibékíthetetlen ellentéte, s a Művésztelep anyagi kilátástalansága a neósok körében megérlelte a kiszakadás gondolatát. S mikor Kada Elek polgármester megbízásából 1909 nyarán Falus Elek (Iványi–Grünwald tanítványa 1903-ban) megjelent Nagybányán a kecskeméti Művésztelep alapításának hírével, akkor a kiszakadás addig érlelt vágya az elérhető valóság talajára helyezkedett. Falus Elek megbízása értelmében felkérte Iványi–Grünwald Bélát az itt tervezett festőtelep vezetésére, valamint a Kecskeméten letelepülni szándékozók toborzására.²²³

Miután Iványi–Grünwaldot az új művészeti irányzathoz való csatlakozása miatt a nagybányaiak eléggé elítélték, ezért a távozással való megbarátkozása miatt nem került önmagával érzelmi konfliktusba. Így már 1909. július 17-én beadvánnyal fordult a városi tanácshoz, s ebben felajánlotta, hogy hajlandó a nagybányaihoz hasonló művésztelepet szervezni Kecskeméten, és vállalkozna annak vezetésére is. Amint írta: „A természetes evolúció folytán válnak ki a vele tartó művészekkel együtt, hogy új elemekkel gazdagodva, új haladásért folytassák a nemzeti művészet fejlesztését”. Iványi beadványa szerint a nagybányaihoz hasonlóan Kecskeméten is szerveznének művészi szabadiskolát, s ennek vezetését is Iványi–Grünwald Béla látná el.

A Művésztelep épületeinek megtervezésére az ún. „fiatalok” csoportjához tartozó Jánszky Béla (1884–1945) és Szivessy Tibor (1884–1963) társas viszonyban dolgozó építészek kaptak megbízást.

221. Forrás. 1980. 67. oldal

222. Forrás. 1973. január–február, 85. oldal

223. Forrás. 1980. február, 67. oldal

Ez az építészgárda (Kós Károly, Thoroczký Wigand Ede, Medgyaszay István, Kozma Lajos és mások) a népi és az erdélyi építészet gazdag tapasztalatait alkalmazták épületeiknél. Így szívesen terveztek meredek hajlású, gazdag hatású tetőzeteket. Kedvelték a kötetlen, festői alaprajzi és tömegelrendezést mutató épületeket.²²⁴

Jánszky és Szivessy építészek feladata volt:

a/ Emeletes műterembérház tervezése, 3 nagyobb és 6 kisebb műteremmel, valamint egy műhelynek is használható nagy műteremmel. Ezt az épületet a Műkert díszkertül használt részén, a kertészlak és a vasút között elterülő pázsit északi oldalán javasolta a városi tanács elhelyezni. Ennek előírányzott költsége 84.000 koronát igényelhet.

b/ Tervezniük kell egy földszintes épületet a képzőművészeti szabadiskola részére, a fentebb említett pázsitos térség déli oldalára. Ennek költsége 14.000 korona lehet.

c/ A letelepülő mesterművészek részére különböző nagyságú, műtermet is tartalmazó, 6 villaépület tervezése is feladatukat képezte. Ezeket egyenként 400 négyszögölnyi telkeken, köztük kiképzendő térrel kell felépíteni. Erre a célra a képzőművészeti szabadiskola (festőiskola) épületétől kezdve a Műkert haszonkertül használt részéből, az utakkal és térrel együtt mintegy 2–3 kat. holdnyi területet lehet igénybe venni.

A tervezési feladatokat rögzítő 1910. évi 145. sz. közgyűlési határozat arról is intézkedett, hogy a képzőművészeti szabadiskolában a növendékek tandíjat nem fizetnek, így ez a városnak nem hoz jövedelmet. A műterembérház, valamint a művészvillák az építési költség 5–6%-a arányában, bérleti díj formájában kb. 10.500 korona jövedelmet eredményeznek.

Kada Elek polgármester mint minden feladatánál, így a Művésztelep létesítésénél is nagy körültekintéssel járt el. Nem csupán a tervező építészek segítették a Műkertben a telep optimális helyét megtalálni, hanem a Nagybányáról és Szolnokról idetelepülni szándékozó művészek nevében Iványi–Grünwald Béla, Falus Elek, vala-

224. Merényi Ferenc: Magyar Építészet. 1867–1967. (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1970.) 59–61. oldal

mint Olgyai Ferenc is megtekintették a már tervbe vett építkezés helyét.

Nevezettek 1910. február 17-én jártak Kecskeméten, és tárgyaltak a vendéglátó polgármesterrel is. Megbeszélésük eredményét február 25-én véglegesítették.²²⁵

Tudunk arról is, hogy a telepítés helyének kiválasztásában Kada Elek még az ún. „fiatalok” csoportjának egyik vezetőjétől, Kós Károlytól is véleményt kért, aki a polgármester meghívására Szivessy Bélával együtt járt a Műkertben. Ezúttal Kós Károly a telepítészeti kialakítására is véleményt mondott. Így könnyű megérteni, hogy miért van hasonlóság a Kós és Jánszky által tervezett zebegényi templom és a művésztelepi több műtermes műterembérház lépcsőházi tornya között.²²⁶

A több műtermes épület tervei az épület funkcióját őszintén feltáró módon készültek el. Előreugró tornyával, nyitott loggiás felső folyosójával, magas oromzatos sarokrészekkel ez az alkotás emelkedett ki építészeti az épületek eredeti együtteséből. Változatosan képzett tömegarányokkal és részletformákkal tervezték meg a művészvillákat is. Különösen a látható farészek szokványostól eltérő megoldásaival, a telekalakítás ötletessége, az egyes épületeknek a fás környezetben való újszerű elhelyezése festőivé varázsolja a látványt.²²⁷

A festőiskola egyszerű kialakítású volt. Északi oldalon beépített három hatalmas ablakkal volt megvilágítva. Felső térelzáró szerkezetét maga a nyitott fedélszékes nyeregretető képezte. Tetőkialakítása festői megoldásokat tükrözött. Helyileg a több műtermes mai alkotóház és a villák között épült fel, a park és a vasút közötti nagyrét határán. Már állt a földrengés idején, így tudunk arról, hogy sérüléseket kapott. Falain is megrongálódtak a Perlrott Csaba

225. Simon Magdolna: Tervek és épületek. (Kecskemét építészete a századfordulón a Bács-Kiskun Megyei Levéltár tervanyagának tükrében. In.: Cumania VIII. kötet.)

226. Sümegi György: Építészeti törekvések Kecskeméten a századfordulón. (Műemlékvédelem. 1981. II. sz. 146. oldal.)

227. Uo. mint 225. 146–147. oldal

Vilmos által készített sgrafittók, amelyeket az eredetnél jóval egyszerűbb kivitelben állítottak helyre.²²⁸

Kecskemét közönsége, élén Kada Elek polgármesterrel, a tervezett iparművészeti telepért, mint a város képzőművészeti jelentőségének — és kulturális felemelkedésének ezért az egyik intézményéért 227.261 korona 10 f-t áldozott.²²⁹ Miután a közgyűlés a legkülönbözőbb gondolkodású városatyákból tevődött össze, ezért az idegenek által is tekintélyesnek tartott összeg megszavazásának jelentős ellenzéke is volt. Főleg a legtöbb adót fizető virilisek körében úgy vélték, hogy ennek az intézménynek „nem lévén közvetlen haszna és hasznosíthatósága”, ezért ellene szavaztak. Pedig bérleti díj formájában a Művésztelep is annyi évi jövedelmet hozott, mintha a beruházás összege bankban kamatozott volna 5–6% mellett.²³⁰ A szőnyegszövő iskola és a kerámiaműhely már alig igényelt számottevő beruházást, mert a város tulajdonában álló épületekben jelölték ki helyeiket.

A Művésztelep épületeinek kivitelezési munkáit 1910. szeptemberében kezdték meg. Pontos helyeiket 14-ikén tűzték ki a helyszínen. Ünnepélyes alapkőletételét október 8-ikán tartották meg. Ezen az eseményen Lechner Ödön is részt vett, aki a Rákóczi út végére tervezett víztorony általa elkészített tervének bemutatása miatt tartózkodott a városban.²³¹ Kivitelezését — az építési napló szerint — 1910. szeptember 22-ikén megkezdték, s ugyancsak a napló alapján, 1911. december 1-jéig lehet figyelemmel kísérni a kivitelező tevékenységét. Vállalkozói árlejtési versenytárgyaláson, mint a legolcsóbb ajánlatot benyújtók szereztek meg a munkát.

Jóllehet, hogy a versenytárgyalás kiírását már az 1910. május 12-ikén tartott rendkívüli közgyűlés elrendelte, mégis jelentős kétséget okozott az első árlejtési tárgyalás eredménytelensége. A várt kedvező ajánlatokról a városi tanács csak az 1910. szeptember 20-ikán tartott közgyűlésen számolhatott be. Ennek alapján a pályázók a négy munkacsoport feladatainak elvégzésére adhattak be ajánlatokat.

228. Simon Magdolna: Jánszky Béla és Szivessy Tibor kecskeméti munkássága. (kézirat 3. oldal)

229. IV. Közgyűlési jk.: 1910. szept.20. 286. tétel.

230. IV.1908. Küzgyűlési jk.: 1910. május 12. 145. tétel.

231. Kecskemét múltja a képzőművészetben. 9. oldal

Az első csoportbeli munkák kivitelezésére (kőműves, ács, tetőfedő) ifj. Gulyás János helybeli lakos kapott megbízást 156.066 korona 41 fillér ajánlati összeggel. A második csoportbeli munkák elvégzéséért (asztalos, lakatos, melegpadló) Laczi Sándor és társai, ugyancsak helybeli lakosok pályáztak legeredményesebben, 41.694 korona 69 fillér ajánlati összeggel. Nem adták ki a harmadik csoportba tartozó villanyberendezési munkákat idegen kivitelezőnek, mert a beérkezett ajánlat a kiíráshoz viszonyítva jóval nagyobb összeget képviselt. Ezt a város házilagosan kívánta elvégezni. Csatornázás és vízvezeték-beszerelés munkáira az Első Magyar Kórházberendezési és Felszerelési Vállalat RT. helyi kirendeltsége kapott megbízást, 7.000 koronás ajánlata alapján.

A versenytárgyalási kiírásban eredetileg csak öt villa szerepelt, ezért a hatodik költségeire még 22.500 koronát irányoztak elő, így a Művésztelep teljes beruházása 227.261 korona 10 fillért igényelt.

Az építési napló szerint a villák a következő művészek számára készültek: Iványi-Grünwald Béla telepvezető, Falus Elek a szőnyegszövő vezetője, Jánszky Béla tervező építész, Ferkay Jenő, Olgyai Ferenc és Réthy Károly festőművészek.²³²

Iványi-Grünwald által toborzott művészek egy része, az épületek tető alá kerülése után, 1910 őszén — csupán ismerkedés céljából — Kada Elek meghívására Kecskemétre látogattak. Nagybányáról hatan, Szolnokról ketten érkeztek. Többségüknek tetszetek a látottak, de volt olyan is, aki Nagybánya csodálatos hegyeinek, patakjainak, és mindig üde vegetációjának látványától nem tudott szabadulni. Úgy érezte, hogy a Művésztelep itteni létrehozása elhamarkodott dolog, „hiszen nincsenek meg hozzá a természetes adottságok”.²³³

Ez a negatív élményeket szerző művész visszalépett az áttelepüléstől, de a toborzottak zöme már 1911 tavaszán, jóval a Művésztelep felépítése előtt megérkezett a városba. Iványi-Grünwalddal jöttek Nagybányáról Falus Elek, Mikola András, Bornemissza Géza, Ferkay Jenő festők, Jánszky Béla, Szivessy Tibor építészek. Szolnokról csatlakoztak hozzájuk a Pólya testvérek — Tibor és Iván —, Olgyai Ferenc, Herman Lipót festők. Rajtuk kívül még Kisfaludy

232. Simon Magda: Tervek és épületek.

233. Forrás. 1973. január-február, 86. oldal

Stróbl Zsigmond és a korán elhunyt Csikász Imre szobrászok kerültek Kecskemétre.²³⁴

Az ide települt művészek már a telep belső életének megszervezése előtt is nagyon hasznos művészi munkát végeztek a város számára. Közülük legtöbben Jánszky és Szivessy építész kollegáik kecskeméti épületein dolgoztak. Nevezettek tervei alapján éppen ekkor épült a városban a Széchenyi tér 1. szám alatti ún. „Lordok háza” helyéről 1964-ben lebontott katolikus bérház. Ugyancsak ekkor emelték a Rákóczi út 3. szám alatti Kecskeméti Kaszinó Egyesület székházát is. Jóllehet, hogy a Rákóczi út 5. számú, Gazdasági Egyesület nagyszabású székháza is ekkor épült, de az ide települt művészek az előzőleg felsorolt két épületen végeztek feladatot.

A városrendező, városszépítő feladatokat vállalt művészek munkaközösségbe szerveződve tevékenykedtek. Elsőként az 1910. júliusában építeni kezdett katolikus bérház homlokzatán hagyták kezük nyomait. Kisfaludy Stróbl Zsigmond hat magyar szent alakját a bérház homlokzatát függőlegesen tagoló, a járdától az ereszpárkányig futó lizénákra helyezték fel. (A katolikus bérház 1964. január hónap közepén megkezdett bontása során ezek a szobrok megmenekültek az enyészettől, s a köztemető kőtárában állították fel őket 1967. szeptember 5-én.) Ugyancsak ennek a bérháznak a Széchenyi tér felőli, udvari bejáratát hangsúlyozó oromfalán festette meg Iványi-Grünwald Béla a „Hit-Remény-Szeretet” allegóriát ábrázoló freskóját. Különösen magas szintű együttműködés volt megfigyelhető az építészek és a képzőművészek között a Kaszinó Egyesület (Rákóczi út 3. sz.) épületén. Itt a díszterem 3 darab hatalmas ólomüveg ablakát koronázó oromfalakon szintén Irányi-Grünwald festett falképeket „Allegóriák” címen.

Homlokzatának építészeti tagozatait, plaszticitásának elemeit Kisfaludy Stróbl tervezte. Kaszinói nagytermében Iványi-Grünwald Uzsonna című, három részre tagolt kompozícióját helyezték el. Középső része előtt órával díszített kandallót építettek. Dolgozott még a díszteremben és az épület más helyiségeiben Falus Elek is, aki a termék dekorációjának megfogalmazásában és valószínűleg az ólomüveg ablakok tervezésében működött közre.²³⁵

234. Forrás. 1973. január-február, 85–86. oldal

235. SÜMEGI György i. m. 147. oldal

Alig kezdték meg munkájukat az idetelepült művészek, 1911. július 8-án éjjel földrengés sújtotta a várost, amely több művészen félelemérzetet és az itt-tartózkodás bizonytalanságát keltette. Ennek következtében néhányan (Bornemissza Géza, Gura Arnold stb.) végleg elhagyták Kecskemétet.

Szerencsére a megfontoltabb művészek türelemmel várták a Művésztelep építésének befejezését — 1912 nyarát — és beköltöztek a számukra kijelölt helyre. Ekkor érkezett még a telepre Pál István, Perlrott Csaba Vilmos, Körmendi Frimm Jenő, Fejérvári Erzs, és egy rövidebb időre Szép Ernő író is, aki a külvilágot tájékoztatta a művészek itteni berendezkedéséről, életéről. Ezután megindulhatott a telep belső életének szervező munkája is. A belső rend kialakítására irányuló törekvés — valószínűleg Herman Lipót közreműködésével — szolnoki minta szerint valósult meg. Ennek része volt, hogy a Képzőművészeti Főiskola ösztöndíjasai itt teljesítenek nyári gyakorlatot Iványi-Grünwald és Olgyai Ferenc irányítása mellett.²³⁶

Külső jelek alapján, a dolgok mélyét nem fürkésző átlagos kecskeméti embernek úgy tűnt, hogy a szép tervek és a hatalmas anyagi ráfordítás végül is meghozták a várt eredményt. A fiatal Művésztelep ugyanis 1913. október 26. és november 9. között kiállítást rendezett az Ókollégium néhány termében.

Erről az eseményről így írt a korabeli sajtó: „És minden mellétekintet nélkül, a legnagyobb tárgyilagossággal megállapíthatjuk, hogy a mi művészeink gyönyörű munkát produkáltak. Ez a kiállítás, amelyet az utolsó napokon állítottak össze az éppen kéznél levő művekből, valóságos képzőművészeti esemény, szenzációs tény, amely ismét alkalmat ad arra, hogy Kecskemét kultúrérzékéről és a művésztelep nivójáról, produktívásáról szerte az országban beszéljenek.”

Az első napon kb. 50 budapesti művész, hírlapíró és művásárló nézte meg a kiállítást, akik „a legnagyobb elragadtatással nyilatkoztak a képekről, melyek közül igen sok a legizmosabb alkotásai, a legérdekesebb terméke a magyar képzőművészetnek”. Jónak tartotta az újság a látogatottságot is, hiszen már az első napon 350

236. Forrás. 1980. február, 69. oldal

belépőt adtak el. „Ez a szám megcáfolja azt a hitet, hogy Kecskeméten nincs elég érdeklődés a képzőművészet iránt”.²³⁷

Ugyanez a lap két hét múlva ezt írja: „Összesen 22 darab kép és rajz kelt el: 1875 korona értékben. Bizony ez a legminimálisabb műpártolás, amely nem nagyon fogja csábítani az ország tehetséges, de szegény ifjait hozzánk, hogy nálunk folytassák tanulmányaikat, mert ily módon nem sok a kilátásuk arra, hogy valami bőkezű művészbarátok vegyék körül őket.”²³⁸

Ha hiszünk a korabeli sajtónak, akkor úgy tűnhet, hogy a Művésztelep körül minden rendben volt, csupán a műpártolás lehetett volna egy kicsit jobb. Sajnálatos módon a helyzet ennél sokkal rosszabbul festett. Itt is kiéleződött és durván elfajult a modernnek (Iványi és csoportja), valamint a maradiak (Olgyai köré tömörültek) közötti ellentét, amely Nagybányán korábban szakadáshoz vezetett. Iványiék a helyi polgári és szociáldemokrata sajtó támogatását, míg Olgyaiék az ellenlábás újság és a hasonló közvélemény támogatását élvezték. Végül is a nagy nyilvánosság előtt folyó és lassan-lassan teljesen eldurvult vita hevében a szociáldemokrata Magyar Alföld c. lap olyan kirohanást intézett Olgyaiék ellen, amely Kecskeméten való maradásukat lehetetlenné tette.

Bár nevezett művészek eltávozása Iványi–Grünwaldék pillanatnyi diadalát jelentette, de a győztesek is nagy árat fizettek, mert az értelmetlen harc az egész Művésztelep tekintélyét is alaposan aláásta.

Nagy csapást jelentett a mecánás, Kada Elek 1913-ban bekövetkezett halála is. Megismételjük a gondok közöt a szőnyegszövő- és kerámiaműhely megszűnését, hiszen az alapításkor ezek is részei voltak egy megálmodott, majdan virágzó iparművészeti telepnek. Növelte a Művésztelep gondjait, s egyben az itt élő művészek létbizonytalanságát, hogy Kecskeméten alig voltak képvásárlók vagy képgyűjtő mecénások. Mindezek mellett a legnagyobb megtorpanást az első világháború jelentette. Nem csupán a Képzőművészeti Főiskola nyári gyakorlatai maradtak el, hanem maga a Művésztelep is majdnem elnéptelenedett. Néhány kitartó művész és a katonai behívások elől elhúzódók azért voltak itt ezután is.²³⁹

237. Kecskeméti Lapok. 1913. október 28.

238. Kecskeméti Lapok. 1912. november 6.

239. Forrás. 1980. február, 70. oldal

Ezekben a minden értéket pusztító, zavaros időkben a modern magyar művészet világszerte számontartott képviselője, Uitz Béla is dolgozott a telepen. Ezt a lehetőséget a Magyar Képzőművészek Egyesülete Segítő Bizottsága szervezte számára. 1916 nyarát töltötte itt, és beköltözködhetett Falus Elek műtermes villájába. Itt készült művei közül a Fürdőzők és az Almaszedők emelkednek ki leginkább.²⁴⁰ Uitz Béla vendégeként néhány hónapig ugyancsak a Művésztelepen dolgozott a művész sógora, Kassák Lajos is, akinek több verse (Júliusi földeken, Himnusz, Karmester az esti világításban stb.) itt született a Műkertben.²⁴¹

A háború utolsó éveiben képzőművészetünk több jelentős művésze is megfordult Kecskeméten. Szőnyi István 1918-ban élvezte a város vendégszeretetét, Pátzay Pál szobrászművész 1919-ben alkotott itt. Ugyancsak 1919-ben Gráber Margit, Boldizsár Iván, Kandó László, Korda Vince, Deiner Dénes is Kecskeméten dolgoztak. Állami megrendelést is végeztek a telepen.

Itt készültek a május elsejei felvonulás dekorációi, Iványi-Grünwald, Perlrött Csaba Vilmos és Gráber Margit közreműködésével.

A tanács hatalom bukása után ismét elnéptelenedett a Művésztelep. Főleg az átmeneti időben nem lett volna kívánatos itt maradni. Iványi és néhány itt meghúzódó művész így is sok támadást kapott a Horthy-korszak sajtójától. Emellett még a telep működését is lehetetlenné tették, mert falai között menekülteknek adtak szállást, miközben a felszerelést egyetlen műteremben raktározták el.²⁴²

Iványi-Grünwald Béla, a Művésztelep megszervezője 1920-ban hagyta el a várost. Elhatározását jelentősen befolyásolta Kecskemét akkori vezetőinek goromba támadássorozata és a modern művészet elleni megnyilvánulása.²⁴³

Iványi-Grünwald távozásával a kecskeméti Művésztelep életének lezárult egy önálló fejezete. Arra vonatkozóan, hogy milyen volt ennek az egyévtizedes működésnek a megítélése, Sümegi György

240. HELTAI Nándor: Száz éve született Uitz Béla. *Petőfi Népe*. 1987. március 9.

241. HELTAI Nándor: Kecskeméti Művésztelep. *Petőfi Népe*. 1977. március 3.

242. Kecskemét múltja a képzőművészetben. 15. oldal

243. DR. VÁRY István — HELTAI Nándor: Kecskemét jelesei. (Aranyhomok Könyvtár 2. kötet. 42. oldal.)

művészettörténésznek a Műkertre vonatkozó, tudományos igényű cikkéből idézünk néhány részletet. Előljáróban megemlékezik a Művésztelep Ernst Múzeumban rendezett, 1919. évi visszatekintő kiállításának fogadtatásáról és sajtóvisszhangjáról. A Ma című lapban Kahána Mózes megsemmisítő módon írt a látottakról. „Szörnyűség. Ezek az emberek jönnek mint „kecskemétiék”, mint „iskola”, s vindikálják a különállóság kvalifikációját!! Tónusművészet, levegőfestés, sekély impresszionizmus!... Mintha nem is emberi mederben, hanem valahol az olimpuszi semmiben játszadoznának ezek itt... A kommunista államban, ahol az újvilág materiális alkatát és morális lényegét csinálják nekünk: az ilyen művészetet, mint a burzsoáziához tartozót, mint a minden igaztalanságot igazoló, demoralizáló és konzerváló valamit, elpusztítják...”

Ilyen szélsőséges megnyilvánulás mellett voltak nagyobb megértést tanúsító vélemények is. „Általában fölelmegetik azonban, hogy Kecskemét nem vált, nem válhatott Nagybányához hasonló, meghatározó iskolává. A nagybányai festői elveket mégis ugyanúgy magába olvasztotta, mint a külföldről, főleg Párizsból importált izmusokat.”

„A kecskeméti művésztelep iskolajellegének kialakulását a történelmi körülmények és a különféle gátló tényezők egyaránt akadályozták. Iványi nem volt olyan művésztanár egyéniség, aki az elképzeléseket, törekvéseket egységesítette volna, és az itt dolgozókat egy tömbbe, közös feladatra forrasztotta volna össze. Nagybányához hasonló stílus egység nem alakulhatott itt ki, sokkal inkább a stílus pluralizmusa, (a világ egységét tagadó irányzat), sokszínűsége jellemzi az itteni törekvéseket.”

„A főváros közelsége miatt sokan Budapest kihelyezett bástyájának, művészeti elővárosának látták Kecskemétet, ahol ugyan el lehet tölteni művészi munkával hosszabb-rövidebb időt, de a megélhetést már csak a fővárosban lehet megszerezni... Kecskemét nem tudta eltartani a falai közé fogadaott művészeket...”

Jóllehet, hogy 1911-ben, a Művésztelep létrejöttékor, Nemes Marcell műgyűjtő által a városnak ajándékozott 80 darab képből álló gyűjtemény gyarapítására kapott megbízást a Művésztelep, de ez több megkötöttségével sokat vétett a művészi szabadság ellen. Ennek keretében a városrendezési feladatok alkalmával áldozatul eső épületekről, háztömbökről dokumentum értékű képeket kellett festeni. Feltételül szabták azonban a valóság- és a természethűsége-

get, a képek 70x100 cm méretét, és meghatározták az alkotásokért fizetendő összeget is. „A lehetőség, a képek megrendelése mégis jelentősnek mondható, mivel innen számítjuk a kecskeméti művésztelep legkarakteresebb műcsoportja, a városkép keletkezését... Kmetty János, Perlrott Csaba Vilmos, Erős Andor, Iványi-Grünwald Béla és mások ilyen tárgyú megrendelése és azon kívül készült művei a „legkecskeméti” alkotások. Nemcsak azért, mert a hely szelleme, a genius loci megnyilvánulása ezeken a legközvetlenebb, hanem az igényes festői megoldások miatt is. Mintha ezeken fonódott volna össze leginkább a tehetség és adottság, a szándék és a lehetőség.”

Iványi, Perlrott Csaba és Kmetty más műveit elemezve megállapítja Sümegi György: „Polgárian fülledt, dekadens életérzést sugárzó művek ezek a javából. A csendéletek derűt, vidámságot és harmóniát árasztottak, megfelelően a polgári ízlés elvárásainak. Iványi és néhány fiatal művei azt is bizonyítják, hogy Kecskemét a megkésett, hazai szecessziós festészetnek ugyanúgy otthona, mint a fotonaturalizmusnak, Olgyaiék révén. Kmetty János, Perlrott Csaba Vilmos, Lanow Mária, Gráber Margit, Deierer-Dénes Rudolf, Kasák Lajos, Uitz Béla, Dobrovics Péter, Erős Andor és mások itt született művei, kecskeméti munkálkodása a modernebb irányokhoz, a kubizmushoz, az expresszionizmushoz is hozzákötik a kecskeméti művésztelepet ugyanúgy, mint az aktivizmus hazai történetéhez.”

Emlékeztet még arra is a cikk szerzője, hogy „ezt a Művésztelepet lehetetlen önmagában, az itt született rajzok, táblaképek és szobrok együttesében megmutatni. Produktumai szerteágazóbbak annál, hogysen egy-két műfaj képes lenne az egészet képviselni. A rajzok, vázlatok, az újsággrafika, a karikatúra, a folyóirat- és könyvcímlap, az 1919-es szükségpénz és politikai plakát ugyanúgy fontos terméke, mint a szobor, az épületplasztika, a freskó, a belső dekoráció, az üvegablak, a szőnyeg, a festmény. Mindezek történetileg hűséges arányegysége képes csak föltárni a kecskeméti művésztelep művészettörténeti teljességét, sokágú próbálkozásait és eredményeit.”

„A kecskeméti művésztelep csak így, több műfaj testvéri együttesével tud beleszólni a magyar századforduló művésztelepeinek értéksorrendjébe. Nagybányától természetszerűleg nem vonhatja el a primus inter pares (első az egyenlők között) szerepkört. Indíttatá-

sában mégis nagyszabású, megvalósulásában pedig jelentős láncszem a hazai művészcsoportosulások sorában”.²⁴⁴

A tanács hatalom bukása és Iványi–Grünwald Béla távozása után bizonyos idő elteltével kezdett ismét benépesedni a Művésztelep. 1920 nyarán az Országos Képzőművészeti Főiskola 30 növendéke Révész Imre tanár vezetésével Kecskemétre érkezett, hogy a növendékek két hónapon át itt folytathassák tanulmányaikat. Július 29-ikén a város közgyűlése megtárgyalta a hallgatók kérelmét, s ennek alapján a város a telep szabadon álló lakásainak használatát ingyenesen átengedte, számukra 10.000 korona segélyt szavazott meg, és 6.600 korona értékű élelmiszert utalt ki részükre.²⁴⁵

A Művésztelep új vezetője Révész Imre lett, akit a város 1920. augusztus 13-án kért fel erre a tisztségre. Révész mellett a megújuló telepen Bosznay István, Papp Emil, Csuk Jenő, Turi Gyula és mások korrigáltak.²⁴⁶

Itt a telepen is érvényesítették azt a művészetpolitikát, amely a „nemzeti festészetet” helyezte előtérbe. Ez a festői felfogás elsősorban a magyar parasztság életének bemutatására helyezte a hangsúlyt. Révész Imre is ezt a hivatalos irányzatot képviselte, hiszen már idetelepülése előtt a Munkácsy Mihály és Fényes Adolf által megkezdett szegényember-ábrázolás terén maga is jelentős sikereket ért el.

Miután a városnak még olyan kívánsága is volt a Művészteleppel szemben, hogy kecskeméti művészek számára is lehetővé kell tenni az ott-tartózkodást, ezért hosszabb-rövidebb ideig a helyiek is lakói lehettek.

Így dolgozhatott együtt Révész Imrével Hagyik István, Harczi István, Bajnai Tóth Lajos, Mátis Kálmán, Darvassy István, Rimánóczy Géza, Imre Gábor és Kiss Zoltán. Külön emlékezünk meg Prohászka Józsefről, aki az impresszionizmus elkötelezett híve volt, s különösen arcképfestészetével vívott ki magának elismerést. Haláláig hű volt Kecskeméthez.²⁴⁷

244. Forrás. 1980. február, 70–71–72. oldal

245. IV.1908. Közgyűlési jk.: 1920. július 29. 375. oldal

246. Kecskemét múltja a képzőművészetben. (Kiskunság 1968. évi 3. sz.) 112. oldal

247. TELEPY Katalin: Kecskemét múltja a képzőművészetben. (Kiskunság 1968. évi 3. sz.) 112. oldal

1921-ben a Művésztelepet 20 évre a város átengedte a Képzőművészeti Főiskola számára, a Főiskola 1936-ig ide küldte növendékeit, akik tandíj fizetése mellett kaptak itt képzést.²⁴⁸ Révész Imrének ebben a munkában művészképzős növendékek segítettek, akik egy ideig mesterük mellett kívántak dolgozni. Ezek képezték a Művésztelep állandó lakóit is, kiegészítette őket néhány „östehetség”, és a városból ezt a sorsot vállaló műkedvelők csoportja. Mert ténylegesen ekkortájt Kecskeméten teljes létbizonytalanság keserítette a művészek életét. „Talán a társaság heterogén műveltsége, talán az önfenntartás kényszere; talán a mesternek (Révész) a szakmai-anyagi ismereteket előtérbe állító nevelési módszere ludas abban, hogy ez az iskola több utánzót és műkedvelőt, s kevesebb jelentős művészt nevelt.” A jelentősebbek közül meg kell említeni Konecsni Györgyöt, Szabó Vladimirt és Varga Nándor Lajost.²⁴⁹

Révész Imre, a telep vezetője 1932-ben, 73 éves korában nyugalomba vonult, de Kecskeméten maradt, s csak 1941 októberében költözött el Nagyszőlősre. Ekkor már 82 éves volt és sikeres életutat járt be. Munkácsy-ösztöndíjjal, Munkácsy mellett dolgozhatott és mestere szalonjában ismerkedett meg Liszt Ferencsel, valamint Türr István tábornokkal.²⁵⁰

Nemcsak Révész távozása miatt, hanem — főleg néhány évvel ezután — a második világháborút megelőző feszült nemzetközi légkör hatására a Művésztelep is elnéptelenedett.

1936-ban már a telep haldoklásáról írt a helyi sajtó, így a városi festők toborzásával próbált a helyzetet segíteni. Ennek hatására került ide Rozs János, Redő Ferenc, Vörös Rozália, Rozsda Endre, Scheffer Artur és Szabó Vladimir is.²⁵¹

A kecskeméti Művésztelep múltjának kutatása közel száz olyan művész nevét tárta fel, akik hosszabb–rövidebb időt töltöttek el a Műkertben. A két évtized, a Művésztelep két külön is választható periódusa ennyi művésznak adott itt alkotási lehetőséget. Voltak közöttük többen, akikről a képzőművészetünk történetét ismertető művek mindig megemlékeznek. Olyanok is előfordultak itt — tehet-

248. IV.1908. Kögyűlési jk.: 1921. december 30. (422. tétel)

249. GOÓR Imre: Művésztelep a változó időben. (Forrás. 1980. március) 76. oldal

250. Kecskeméti Közlöny, 1941. október 29.

251. TELEPY Katalin: i. m. 112. oldal

séges fiatalok és tanulni vágyó ifjak —, akik közül nagyon sokan belevestek az ismeretlenségbe, vagy anyagi gondok miatt tehetségüket értéketlen „alkotásokra” fecsérelték. Ilyen volt többek között Visky János is.²⁵²

Megépítésekor a legjobb adottságú magyarországi Művésztelep sorsát a második világháború pecsételte meg. A festőiskolát vagy belövés, vagy bombatalálat érte, s teljesen elpusztult.²⁵³ Emlékét ma már csupán egy szabadtéri színpad őrzi, amelyet alapfalainak felhasználásával alakítottak ki.

Súlyosan károsodott a műterembérház is. Ezt is belövések érték a Műkerttől déli irányban lezajlott páncéloscsata során. Beszakadt mennyezetével, aknák által összezúzott tetejével, hiányzó lépcsőivel, törött ablakaival sokáig várta sorsának jobbra fordulását. Elhagyottan állt, s csupán a szökött katonák, a menekülők rejtekhelye volt.

Kisebb–nagyobb sérüléseket a villák is elszenvedtek, de nagyobb gondot okozott, hogy ezeket 1945 után már nem művészcsaládok foglalták el.²⁵⁴

Elvadult maga a Műkert is. Gazdátlanná válva ember, állat pusztította. Háborús időben tűzifaforrással is szolgált. Kerítése elpusztult.

Szórakozóhely jellege megszűnt, de elvesztette a kellemes kirándulóhely varázsát is, mert a lumpen elemek miatt félelmetessé vált.

Sem a közvetlen 1945 utáni időszak, sem a személyi kultusz évei nem tették lehetővé a Művésztelep életének ismételt elindítását. Nem csupán az anyagi lehetőség hiányzott, de nem szorgalmazta a helyreállítást egy jelentősebb művészgárda sem. Ebben a kérdésben elmarasztalással illetik az akkori vezetői szemléletet is, amelyet az utókor így emleget:

„Mi minden segítséget megadunk: megmondjuk, hogy a művészek mit és hogyan fessenek.” Talán éppen ezért — az egykor jobb napokat is megélt — a helyi művészeti élet a csupán amatőr képzőművészeti körökre épült. Ezekben az egységekben helyet kaptak a műkedvelők mellett a hivatásosok is, amelyek az egykori szabadiskola gyakorlatát folytatták, természetesen a Művésztelep nélkül.

252. Uo. mint 246: 120. oldal

253. SÜMEGI György: i. m. 146. oldal

254. GOÓR Imre: i. m. 75. oldal

A hivatalos városvezetés törekvései között nem szerepelhetett a Művésztelep városi források terhére való helyreállítása, hiszen ebben a szférában is a decentralizálás szerepelt első helyen. Szívesebben áldoztak egy-egy kisebb művészeti bázisért, mint a Kerámia Stúdió, Zománcművészeti Alkotóbázis, vagy a Pálfy-féle szobrászműterem.

Így aligha csodálkozhatunk azon, hogy a városvezetés 1957-ben a műterembérházat átadta a Képzőművészeti Alapnak. Ezt a lépést „könnyű megoldásnak”, „nem indokolható hanyagságnak” minősíti a Művészteleppel foglalkozó irodalom.²⁵⁵

A Képzőművészeti Alap a műteremházat 1957-ben felújította, és a megváltozott igényeknek megfelelően átalakította. Ezúttal a tetőtérben két grafikai műtermet, az első emeleten hat festőműtermet és a földszinten két szobrászműtermet alakítottak ki. Minden műteremhez egy-egy garzon típusú lakrész is tartozik, s még egy közös ebédlőt is kialakítottak.

Az alkotóház vezető gondnokává Szentiványi Istvánt nevezték ki.²⁵⁶

Első lakói egy ösztöndíjas csoport fiatal művészei voltak, akik 1957 júliusában vették birtokba a házat, és két éven át dolgoztak itt. Tagjai voltak: Batári László, Koncz Béla, Váczi András, Szabó Lajos és Veszprémi Endre festőművészek, Varga Miklós szobrász, Nagy Gy. Margit, Prepelicza Katalin, Pintér Éva gobelinművészek és Palicz József grafikusművész.

1959 végétől lehetőség nyílt arra, hogy művészek beutalás alapján hosszabb-rövidebb időt tölthessenek el a telepen. Az Alkotóházban minden képzőművész egyéni kifejezési módja szerint akothatott.

Ugyanebben az évben — ünnepségen — megemlékeztek a Művésztelep fennállásának 50. évfordulójáról. Ebből az alkalomból az Alkotóház falán márványtáblát helyeztek el a következő szöveggel: „Az 1909-ben létesült Kecskeméti Művésztelep adott otthont azoknak a festőknek, akik Iványi-Grünwald Béla (1912–1920) és Révész

255. Uo. mint 248. 78. oldal és Sümegi György: Szecesszió — és ami utána következik. Forrás 1976. december, 96. oldal

256. GOÓR Imre: i. m. 78. oldal

Imre (1920–1932) vezetésével innen indultak útnak, hogy a magyar művészetet gazdagítsák, 1959.”

Avatóbeszédet mondott Herman Lipót festőművész, aki 1909-ben, 25 éves korában maga is részt vett Szivessy Tiborral és a városi mérnökkel a Művésztelep épületének helykijelölésén²⁵⁷, s elsőként költözött be a telepre is.

Hosszabb idő alatt kialakult a telepnek időnként vissza-visszatérő törzstagsága is. Közéjük tartozott Halmi Miklós, Stefániai Edit, Kishonthy Jenő, Mizser Pál, Bak Imre, Novák András, Bencze László, Dobi Piroska, Demjén László, Bornemissza László, Piri Kálmán és még sokan. Festőművészek mellett grafikusok között is vannak törzstagok. Ilyenek: Ábrahám Rafael, Bálványos Huba, Pásztor Gábor, Révész Napsugár és mások. Szobrászok közül is sok a visszatérő. A két szobrászmúterem szinte állandóan foglalt volt.

Első lakói közül Kaló Viktort, Stremeny Gézátt és Rácz Editet említjük. Későbbiek közül Melocó Miklós, Bartha Lajos, Kutas László, Basilides Barna, Csohány Kálmán és Makrisz Agamemnon nevét emeljük ki.

Szívesen időzött itt az idősebb generáció néhány tagjai is. Burgardt Rezső főiskolai tanár, Noel O. Gábor, Hincz Gyula Kossuth-díjas, László Gyula festőművész az ELTE tanára sorolható ide. 1970 januárjában a telepen dolgozott még a kétszeres Kossuth-díjas festőművész, Konecsni György is.

Bács-Kiskunból származó vendégei is voltak sokszor a Művésztelepre. Közülük Petrilla Istvánt, Diószegi Balázst, Tóth Menyhértet, Járitz Józstát, Berki Violát, Pusztai Agostont, Bodri Ferencet, Pálfy Gusztávot nevezük meg, a sok beutalt közül.

Sokáig Kecskeméten élt Kátai Mihály zománcművész, s végleg itt telepedett le a Nyári Kecskeméti Nemzetközi Zománcművészeti Symphosion szorgalmazója, Turi Endre.

Szintén látogatták a Művésztelepet Kecskemét képzőművészetének ismert egyéniségei, Bozsó János, Faluhelyi József és Kiss Zoltán festőművészek is.

Sokszor írók, művészettörténészek és más művészeti ágazat képviselői is laktak a kecskeméti Alkotóházban. Így Weöres Sándor, Károlyi Amy, Dávid Gyula és Artner Tivadar is.²⁵⁸

257. Petőfi Népe. 1984. április 22. (Herman Lipót centenáriuma)

258. GOÓR Imre: i. m. 79–88. oldal

Mintegy 36 éve vette át és építette újjá a műkerti Alkotóházat a Képzőművészeti Alap. Az első években alkalmazott 1–2 éves ösztöndíj helyett bevezetett 2–3–5 stb. hónapos beutalásos rendszer lehetővé tette sok művész itteni alkotását. Így számuk az eltelt harminc év alatt több száz is lehet, ezért nincs lehetőségünk — de nem is lehetett célunk — sem neveik felsorolására, sem tevékenységük számbavételére.

E helyett szólnunk kell még befejezésül a Műkertben végzett fejlesztésekről és elgondolásokról.

3. Fejlesztések a Műkertben

1963-ban a Reile Géza által irányított városfejlesztési elgondolások között jelentős szerepet kapott a Műkert is. Célul tűzték ki, hogy ezt a kellemes ligetet ismét a lakosság szórakozóhelyévé építetik ki. Ennek elérésére Janáky István Ybl-díjas építésszel (az Aranyhomok Szálló, a fedett uszoda és a piaci árucsarnok tervezője) az egész Műkertet felölelő rendezési tervet készítették. A pihenőpark terve egy reprezentatív vendéglátó helyet, csónakázótavat, planetáriumot, szabadtéri színpadot, óriáskereket, kis-állatkertet stb. tartalmazott. A vidámparkszerű kialakítás igényelte a park útjainak kiépítését és a közvilágítás megoldását is. Ez a terv nem feledkezett meg annak vizsgálatáról sem, hogyan lehet a városból a Műkertet megközelíteni.

Végrehajtása a „Park” Étterem építésével, a park útjainak kiépítésével, a Műkert közvilágításának megvalósításával és a mai műkerti — volt Kossa István sétány — útépítésével, valamint parkosításával egyszerre indult el.

Reprezentatív kialakítású étteremre az elgondolások szerint feltétlenül szükség volt. Terveit szintén Janáky István a Budapesti Középülettervező Vállalat mérnöke készítette el. Kerti környezetéhez méltóan nagy terasszal és konyhaüzemmel valósult meg. Lapos tetővel, nyerstégla homlokzattal, hatalmas üvegfalakkal épült fel az egykori táncsarnok helyén. Beruházója a Szövetkeztek Bács-Kiskun Megyei Szövetsége volt, s akkor ez a vendéglátó egység négy millió forintba került. Kivitelezője az É. M. Bács megyei Állami Építőipari Vállalat volt. Megnyitása 1964. március 1-én történt meg, s az UNIVER Fogyasztási Szövetkezet üzemeltette.

Sem a csónakázótavat, sem az óriáskereket nem sikerült megvalósítani. Úgy tűnik, hogy ezeknél fontosabb feladatai voltak a városnak.

Elkészült a park útjainak aszfaltburkolata, és ugyancsak kigyulladtak a közvilágítás fényei is a sétányok mellett, még 1964-ben.

Komoly lépéseket tett a Városi Végrehajtó Bizottság a planetárium megvalósításáért is. Nevezett bizottság 1963. május 24-én hozott határozatával mondta ki az intézmény létesítését. Még 1963-ban 410.000 forintért megvásárolták a Zeiss MEDIUM típusú műszert, amelyet csak 19 év múlva, 1982-ben építettek be, de nem a Műkertben, hanem a Lánchíd Utcai Általános Iskola mellett elhelyezett intézményben.

Hasonlóan a Műkert érdekeit, pontosabban a vidámparkká kiépítendő liget jó megközelítését szolgálta a mai Műkerti sétány utépítése és parkosítása is. Ez az útvonal a Kurucz tértől a volt Csongrádi út fülöpszállási vasút kereszteződéséig terjedt. 1965-ig ez a szakasz egy középpályás, két oldalon 2–2 gömbakácfasoros utca volt, ahol minden kapubejáróhoz egy–egy sáros földút vezetett a valamikor parknak fenntartott sávon keresztül. Itt kellett egy sétányt kiépíteni, hogy a Műkert esztétikus környezetben áthaladva legyen megközelíthető. Ezt az útvonalat a városi tanács „örök emlékül” Kossa Istvánról, az akkori közlekedés- és postaügyi miniszterről nevezte el, „mert ennek az útszakasznak kétpályás, parksétányos kiépítése, a Műkerthez vezető közlekedés korszerű kialakítása, Kossa István közreműködésével indult, és ennek az útnak megépítése hirtelen halála előtt Kecskeméért végzett utolsó tevékenységének gyümölcse lett.” (Kecskeméten 1962–63–64-ben a volt közlekedési és postaügyi miniszter segítségével 146 utca kapott portalánított burkolatot.)

Ezt az útvonalat a város közgyűlése 1992. június 22-én megtartott ülésén „Műkerti sétány”-nak nevezte el.

Kisállatkert létesítését is előirányozta a Műkert 1963-ban készített rendezési terve, de ez is csak nyolc év múlva, 1971-ben épülhetett meg. Előzményeként elmondjuk, hogy ebben az évben rendezték meg Budapesten a Vadászati Világkiállítást, amelyen sok vadat mutattak be. Ezekért, vagyis az állatoknak a kiállítás utáni megszerzéséért több megye is versengett, s végül is Földes László földművelésügyi miniszterhelyettes döntése alapján Kecskemét küzdött

legeredményesebben. A vadaskert műkerti berendezései 1971. november 8-án készültek el, sok vállalat társadalmi munkája nyomán.

Ekkor lehetett csak a világhiállítás bezárása után a veszprémi állatkertbe szállított vadakat idehozni. Ekkor 1 db vadkan, 1 koca, 2 db. dámtehén, 1 db dám bika, 2 db gímszarvastehén, 1 db gímszarvasbika, 1 muflon jerke (tehén) képezte az állományt. Azóta jelentősen kibővült nemcsak területileg, hanem az állatfajok is sokasodtak. A vadaskert a Városgazdasági Vállalat kezelésében működik.

A műkerti Alkotóház 1978-ban ismételt felújításon esett át. Ebből az alkalomból az épületet az ún. Nagyrét felőli oldalán egy ebédlővel és egy kisebb konyauzemmellel is kibővítették. Ennek terveit dr. Vámos Ferenc az Ybl Miklós Építőipari Főiskola tanára és csoportja készítette. Munkálatait 1979. január 17-én fejezték be.

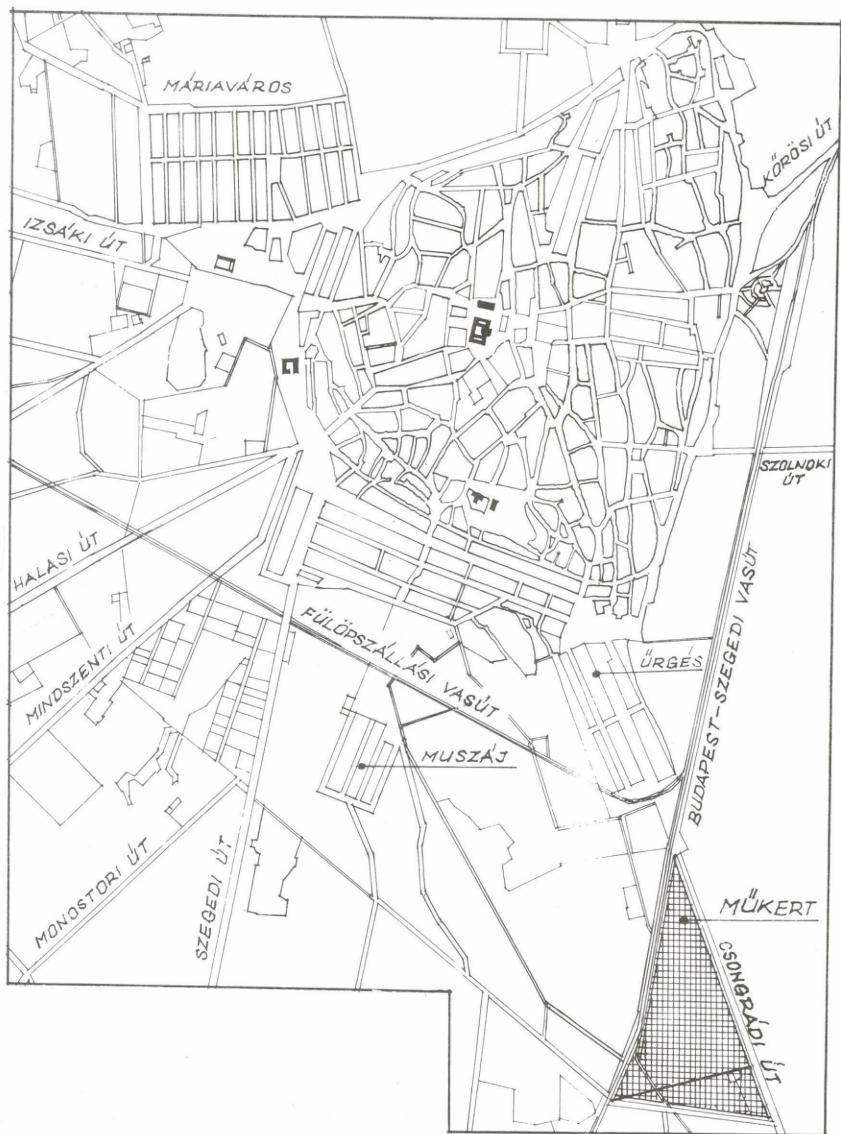
A műkerti vidámpark nem valósult meg. Rohanó világunkban és a gazdaságilag nehezedő korunkban a liget látogatottsága nem növekedett. Bezárta kapuit a kellemes kialakítású Park Étterem is még 1980-ban, s azóta falai között cukrászüzem működik.

Elvadult a liget is, a sétányok közvilágítási lámpái rozsdásan összetörve, jobb gazdára várnak. Egykori virágos tisztásain, a vadaskertek karámain belül, az állatok gazdasági udvar szerű kifutói láthatók.

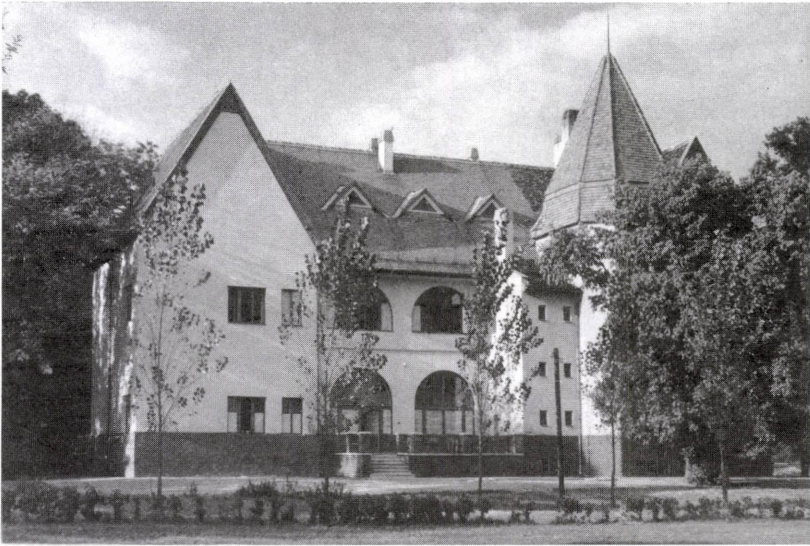
Csend van az egykori főkertészi lakóházban is. Itt 1949-től a Községgazdálkodási Vállalat irodái voltak. Amióta a vállalat 1984-ben elhagyta, üresen áll. Szóba került, hogy turistaszállót kellene kialakítani a falai között, míg mások orvosi rendelőnek való felhasználását fontolgatják.

Egykor a Műkert 23 kat. hold kiterjedésű volt. Nagysága ma már kb. 18 kat. hold, mert 1985–86-ban mintegy 20 db házhelyet osztottak ki az addig virágkertészeti hasznosított részeiből.

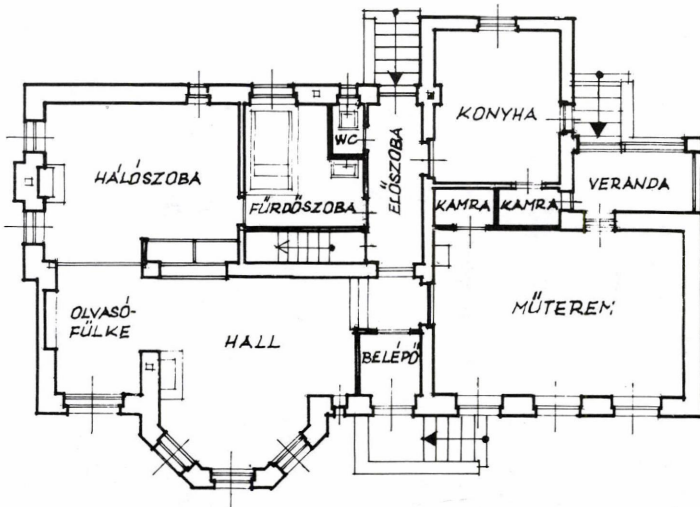
Régi törekvése a város vezetésének, hogy a Művésztelep régi művészvilláiban — eredeti rendeltetésüknek megfelelően — művészeket telepítsen. Ez a folyamat megindult, s a Műkert 3., 4., 5., 6., 7., 8. szám alattiak közül a 3. és a 7. számozásúak felújítása megtörtént. A 7. számmal jelölt villa kétlakásossá lett átalakítva. Egyik lakásában Eskulits Tamás szobrász-, a másikban Molnár Péter grafikusművész lakik.

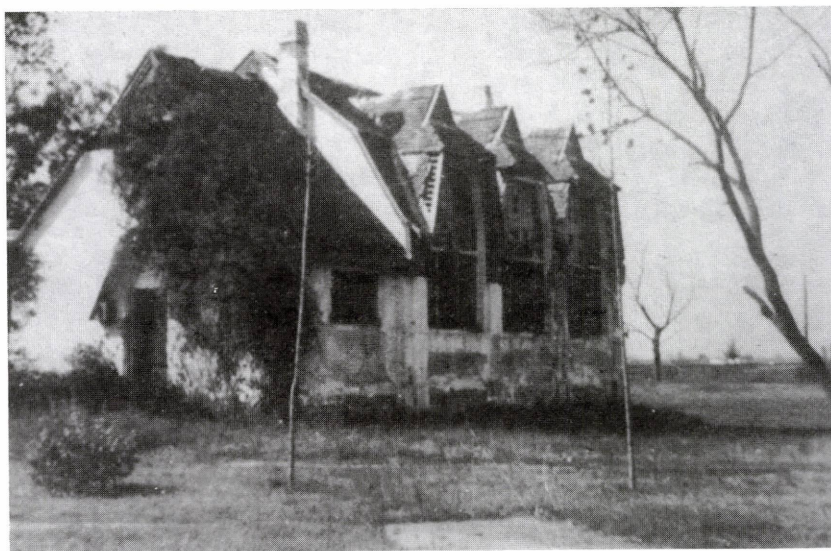
Kecskemét város századfordulói térképe
(A Műkert területe sraffozva)

Emeletes műterembérház (Alkotóház)

Egy műkerti művészház alaprajzai

Festőiskola az 1940-es években

Katona József műkerti szobra
(Jelenleg a Katona József Gimnázium előcsarnokában)

Révész Imre: Kukoricahántás

Visky János: Vásári utcarészlet

Summary

Present Archives booklet introduces three interesting projects of the town's architecture showing to the public history of:

1. Klapka-house (34 Klapka street)
2. Country Court (7 Rákóczi street)
3. Műkert and Colony of Artists (located between Műkert street and Budapest — Szeged railway, in the south of the town)

1. Chapter of history of Klapka-house presents a short period of youth of György Klapka. He is one the Hero Generals of 1848-49 Hungarian War of Independence. The chapter presents the house he spent two of his student years and reveals picture of those who built, owned or lived here. Also shows the story of the house after Klapka's leaving. Recalls its critical condition and unfair usage. Finally presents activity of artist János Bozsó, awarded with Munkácsy prize, who himself lived the destroying house for years. Maecenas' of his art and his mania for collecting helped him to build a row of rooms to create ethnographical collection containing a few thousands of pieces, this way appreciating the house, cherishing the memory of Klapka.

2. The booklet presents history of building of County Court, reflecting the economy and society of period of construction as well. Development of the town's new economic role, namely formation of grapevine and fruit culture as well as horticulture and their effects on the town's spatial structure are well emphasized. It presents the need of huge main square because of location of Country's biggest grape and fruit export market, the of constructing new, high capacity transport road between the railway station and the market, and need of enlarging of the railway station.

The chapter shows us the way of judgement and buildings of justice in Kecskemét during period of absolutism. There is a separate part dealing with foundation and placing problems of King Law-court, namely transformation of public building of one-time „Cserepes” house.

Plan concerning construction of new Lawcourt Palace is submitted after such an antecedents. The plan consists of a few parts dealing with emptying of construction place, building construction, architect's personality and finally dealing with dr. Stipl, Károly, president of Lawcourt, who gained distinction during the construction.

3. First part of history of Múkert and Colony of Artists was intended to present a way of development of fruit production and horticulture. Introduces the aim of Múkert, the arrangement of the garden and construction of necessary buildings. Also presents transformation of showing garden into public garden. We can find description of equipment necessary for transformation of „Fairy Garden”.

Carrying out of Colony of Artists was inspired by the land earlier transformed to „Fairy Garden”. The part dealing with Colony of Artists emphasizes the key role of Mayor Mr. Kada Elek concerning his work in construction and drumming up of artists. Introduces the buildings of the Colony, shows artistic activity, but presents troubles as well. Finally presents necrosis of Colony of Artists during the Second World War and destruction of one-time „Fairy Garden”.

Zusammenfassung

Dieses Archivheft stellt drei interessante Anlage der Geschichte der Stadt vor. So gliedert sich das Heft drei vor, und erschließt den Interessenten:

1. Klapka-Haus (Klapka u.31.)
2. Das Komitatsgericht (Rákóczi út.7.)
3. Die Geschichte des Stadtteiles Kunstgartenstadt und Künstlerkolonie (auf der südöstlichen Seite der Stadt, das Wäldchen zwischen dem Kunstgartenweg und der Budapest-Szeged Eisenbahnlinie).

1. Die Geschichte des Klapka-Hauses enthält eine kurze Strecke aus dem Leben von György Klapka, der der heldenhafte General des 1848/49 Freiheitskampf war. Stellt das Haus vor, wo er 2 Jahren von seiner Schulzeit verbracht hat und er ruft die Menschen aus dem Dunkel der Vergessenheit, die dieses Haus gebaut, hier gewohnt haben, oder Eigentümer waren. Die enthält auch das weitere Schicksal des Hauses. Die erinnert sich den krisenhaften Zustand des Hauses, seine Anwendung auf unwürdigen Zwecke, und die verweist auf die Tätigkeit von János Bozsó, den Munkácsy-Preis im Besitz habender Kunstmaler, der lange Zeit das ganze Haus mit Leben erfüllt hat, dann haben die Mäzen seiner Kunst und seines Sammelfleißes ihn zum Zustandbringen einer — aus mehrere Tausende stehende — volkundliche Sammlung mit dem Bau einer ganzen Saalreihe verholfen, der würdige Achtung dieser Wände gibt.

2. Wir verarbeiten die Geschichte des Gebäudes des Komitatsgerichtes berührend auch die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnisse dieser Bauzeit. In deren Rahmen spielt eine große Rolle die Ausbildung des neuen wirtschaftlichen Wirkungskreises, des Weintraube-, Obst-, Gartenkulturs und die Wirkung auf den Aufbau der Stadt durch neue wirtschaftliche Einrichtung. Die breitet über die Ausbildung des großen Hauptplatzes aus, den der größte Weintraube- und Obstexportmarkt erreicht hat, und über die Zustandbringung einer großkapazitäten Fahrstraße zwischen

dem Markt und der Eisenbahnstation und über die notwendige Ausweitung der Station.

Die stellt die Gerichtsbarkeit der Zeit des Absolutismus in Kecskemét und auch die zur Verfügung stehenden Justizgebäuden. Die beschäftigt sich gesondert mit der Zustandebringung und dem Anordnungsproblem des Königlichen Gerichtshofes, also mit dem Umbau des „Cserepes“ Gebäude.

Es ist auf die Bekanntmachung des Baues des neuen Gerichtshofpalast nach solchen Vorausgegangenen gekommen, die sich aus mehrerer Teil zusammensetz. Die beschäftigt sich mit der Freigabe des Baugebietes, mit dem Plan des Gebäudes, mit der Persönlichkeit des Planers und mit dem damaligen Gerichtshofspräsident, Dr. Károly STIPL.

3. Der erste Teil der Geschichte des Kunstgartens und der Künstlerkolonie möchte ein Mittel des größeren Niveaus von Obstbau und Gartenkultur vorstellen. Die legt den Zweck des Kunstgartens, die Einteilung des Gartens und die Zustandebringung seiner notwendigen Gebäude dar. Es handelt sich auch um den Umbau des Gartenschauhauses für einen Volksark, um die Beschreibung derer solchzweckigen Einrichtung, um den Umbau für „Zaubergarten“.

Die Verwirklichung der Künstlerkolonie hat eben die in „Zaubergarten“ verwandelten Landschaft inspiriert. Der Teil, der sich mit der Künstlerkolonie beschäftigt, hebt die Rolle des Bürgermeisters Elek Kada bei dem Bau der Kolonie und bei der Anwerbung der Künstler hervor. Die beschreibt die Gebäude der Kolonie, berührt die künstlerische Tätigkeit, aber verschweigt auch nicht die zeitweiligen Problemen. Die berichtet über das Abstreben des Stadtteiles während dem II. Weltkrieg, dann über ihre Neuorganisation und über das Abstreben des ehemaligen „Zaubergarten“.

Tartalomjegyzék

A Klapka-ház története	5
1. Az épület és tulajdonosai	5
2. Klapka György diákévei Kecskeméten	15
3. Az épület története Klapka távozása után	21
Bács-Kiskun Megyei Bíróság székházának építéstörténete	35
1. Bevezetés	35
2. A városi funkció változásának hatása a település térbeli szerkezetére	36
3. A vasútállomás és a sugárút létesítésének összefüggései	39
4. Temető-nagy utca szabályozása	45
5. A jogszolgáltatás épületei Kecskeméten az abszolútizmus idején	54
6. Királyi törvényszék felállítása és elhelyezése Kecskeméten	57
a) A „Cserepesekről” általában	59
b) A „Cserepes” átépítése a kir. törvényszék számára	64
7. Az új törvényszéki palota építése	72
a) Az építési terület felszabadítása	72
b) A Törvényszék terve	77
c) Törvényszék tervezője	84
d) A törvényszék építése	85
e) Megemlékezés dr. Stipl Károlyról	93
A Műkert és a Művésztelep története	103
1. A Műkert és Művésztelep története	103
a) A Műkert létesítése	103
2. A Művésztelep megvalósítása	113
3. Fejlesztések a Műkertben	134
Rezümé	143

Készült az Antológia Nyomdában Lakiteleken, 1993-ban.
6065 Lakitelek, Felsőalpár 3. Tel.: 76/342-018
Felelős vezető: Szakálas Tibor

Ára: 70 Ft